KASTELENPARK VALKENBURG
Cultuurhistorische analyse en waardenstelling Kasteel en Landgoed Genhoes

Gelders Genootschap, 1 december 2020

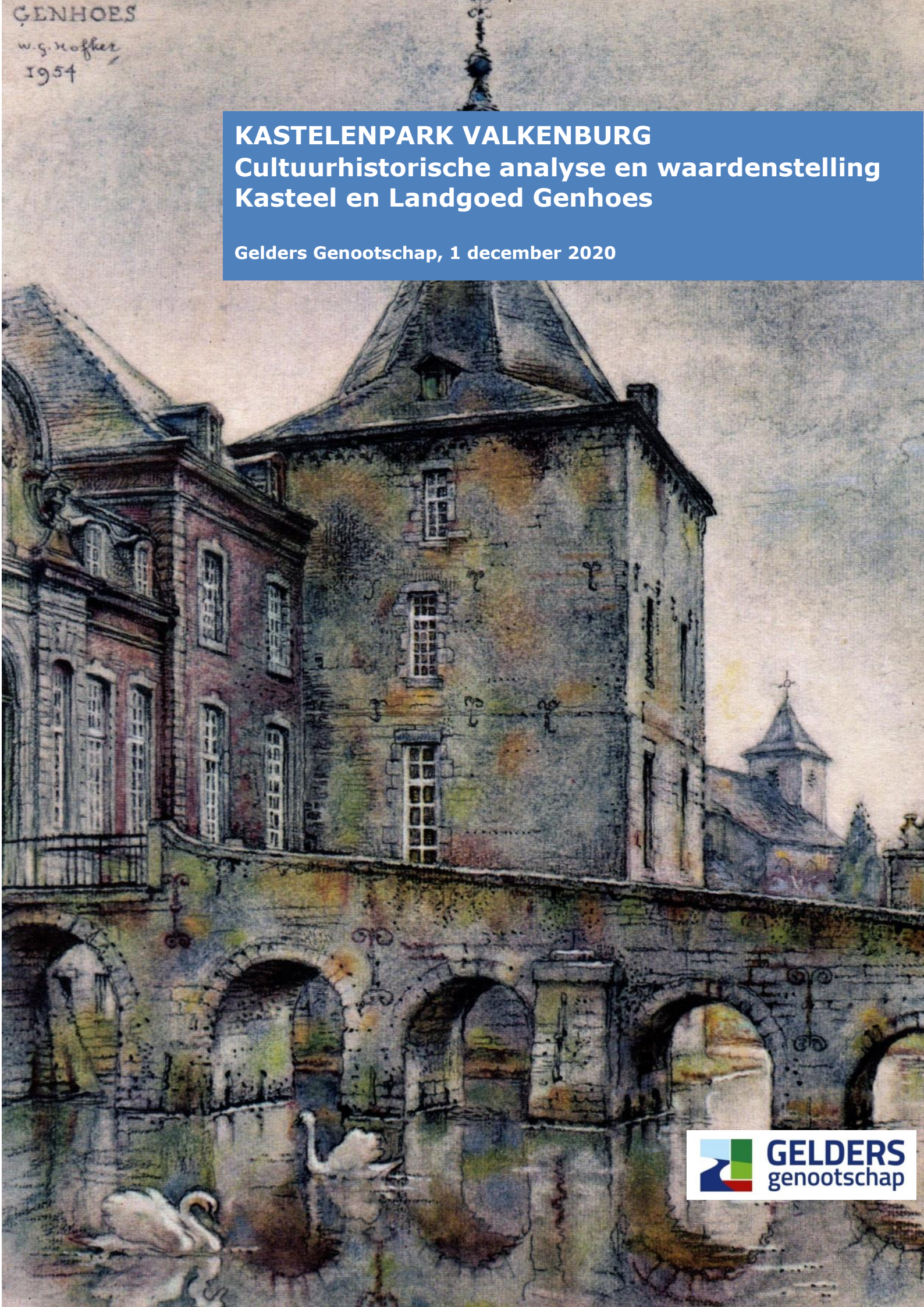

GELDERS genootschap

Afbeelding voorzijde: Kasteel Genhoes, geschilderd door Willem Gerard Hofker, 1954.
Collectie I. Ferwerda.

Kastelenpark Valkenburg
Cultuurhistorische analyse en waardenstelling Kasteel en Landgoed Genhoes

In opdracht van Gemeente Valkenburg aan de Geul
Contactpersonen: Ben van Eijsden en Gianna Quadflieg

Gelders Genootschap, Arnhem
Auteur: dr. Elyze Storms-Smeets

Versie: definitief, 1 december 2020

Inhoudsopgave

1. Inleiding ... 6

1.1 Kerngegevens ... 6

2. Samenvatting ... 9

3. Het fysisch-geografische landschap ... 15

3.1 Reliëf ... 15

3.2. Bodem ... 15

3.3 De Geul en andere waterlopen ... 16

4. Landgoedgeschiedenis ... 17

4.1 Locatiekeuze ... 17

4.2 Hof (Oud) Valkenburg, circa 1041-1545 ... 18

Tweeherig ... 19

Familietwisten ... 20

4.3 Erfstrijd om kasteel Genhoes, circa 1535-1670 ... 21

Splitsing van kasteel en heerlijkheid ... 21

Partagetractaat ... 23

4.4 In vreemde handen, circa 1670-1749 ... 24

Pachtcontract van kasteelboerderij ... 26

4.5 Catharina Theresia Thimus en Johann Friedrich von Pelser (Berensberg), 1749-1771 ... 28

Familie Thimus ... 28

Echtpaar Von Pelser-Thimus ... 28

Architect Johann Joseph Couven ... 29

4.6 Leonard von Pelser Berensberg, 1771-1832 ... 29

Landgoed Genhoes, circa 1770-1780 ... 29

Oud-Valkenburgers in 1796 ... 36

Landgoed Genhoes, circa 1805-1807 ... 39

4.7 Joseph Hubert M. Felix von Pelser Berensberg, 1834-1907 ... 40

Landgoed Genhoes, circa 1841 ... 41

Landgoed Genhoes, 1863-1875 ... 46

Sint-Jansboskapel ... 48

Lijst van hoogstaangeslagenen ... 48

Wandelingen in het Geuldal ... 48

Landgoedmanagement ... 50

4.8 Genhoes als gezamenlijk bezit ... 51

Toeristische en historische beschrijvingen en afbeeldingen ... 51

Sint Jansboskapel, circa 1915 ... 57

4.9 Genhoes, circa 1930-1955 ... 59

Tweede Wereldoorlog ... 63

1945-1955 ... 69

4.10 Vereniging Natuurmonumenten als landgoedeigenaar ... 77

Veiling in 1955 ... 77

William Halewijn Museum ... 87

Echtpaar Van Dijk, 1988-nu ... 90

5. Historische waardering van landgoed Genhoes ... 94

5.1 Waarderingsmethodiek 94
5.2 Waardering 95
Algemene historische waardering – landgoed Genhoes 95
Ensemblewaarden – landgoed Genhoes binnen Valkenburgs kastelenpark 95
Ensemblewaarden – landgoed Genhoes als erfgoedensemble 96
Landschapshistorische waarden – economische landschappen van Genhoes 96
Tuinhistorische waarden – tuin van Genhoes 96
Tuinarchitectonische waarden – tuin van Genhoes 97
Waarden vanuit de gebruikshistorie – landgoed Genhoes 97
Belevingswaarde – landgoed Genhoes 97
6. Bronnen 98
6.1 Archieven en andere instanties 98
6.2 Privé collecties en persoonlijke mededelingen 98
6.3 Literatuur 98
6.4 Websites 99
7. BIJLAGEN 100
7.1 Monumentgegevens, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 100
Kasteel (nr. 514716) 100
Complex rijksbeschermde buitenplaats (nr. 514717) 100
Parkaanleg (nr. 514718) 101
Boerderij (nr. 514719) 101
Brug (nr. 514720) 102
Poorten en hekken (nr. 514721) 102
Muren en kassen (nr. 514722) 102
Tuinsieraden (nr. 514723) 103

1. Inleiding

1.1 Kerngegevens

Naam: Genhoes (Kasteel Genhoes)
Adres: Oud-Valkenburg 19 te Schin op Geul
Gemeente: Valkenburg aan de Geul
Provincie: Limburg
Eigenaar: Vereniging Natuurmonumenten. Kasteel en bijgebouwen worden verhuurd als woningen.

Luchtfoto van de complex rijksbeschermde buitenplaats Genhoes, Oud-Valkenburg, 2002. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Monument: 514717 (complex), met de onderdelen 514716 (kasteel), 514718 (parkaanleg), 514719 (boerderij), 514720 (brug), 514721 (poorten en hekken), 514722 (muren en kassen), 514723 (tuinsieraden). Zie de bijlagen voor de complete redengevende beschrijvingen.

Kadastrale gemeente Oud-Valkenburg, Sectie A, percelen 729, 730, 731, 1025, 1143, 1144, 1145, 1326, 1371, 1372, 1373, 1374, 1375, 1396, 1397.

Kasteel Genhoes ligt in het rijksbeschermde dorpsgezicht Oud-Valkenburg.

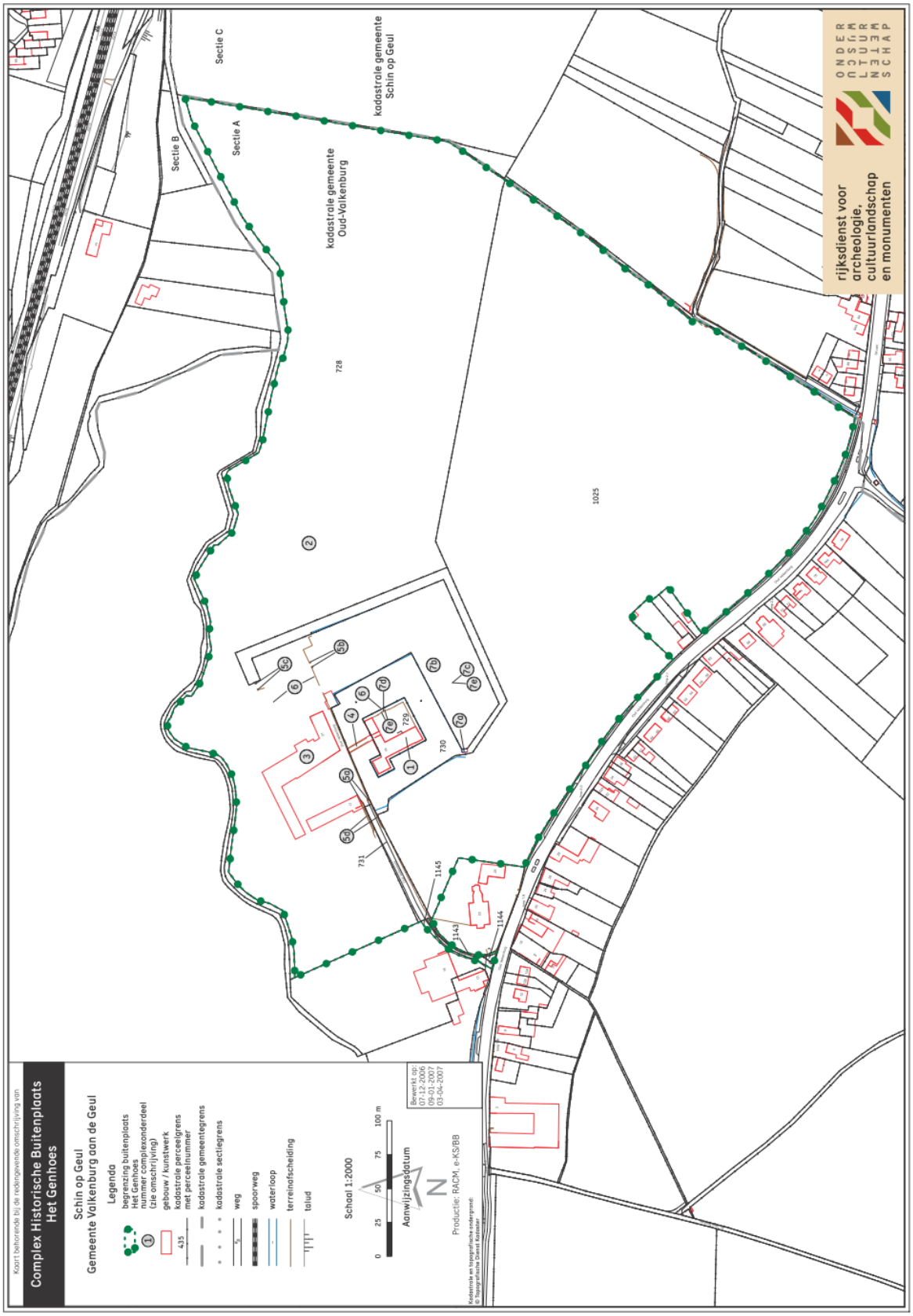

Kaart behorende bij de redengevende omschrijving van complex rijksbeschermde buitenplaats Genhoes, Oud-Valkenburg. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

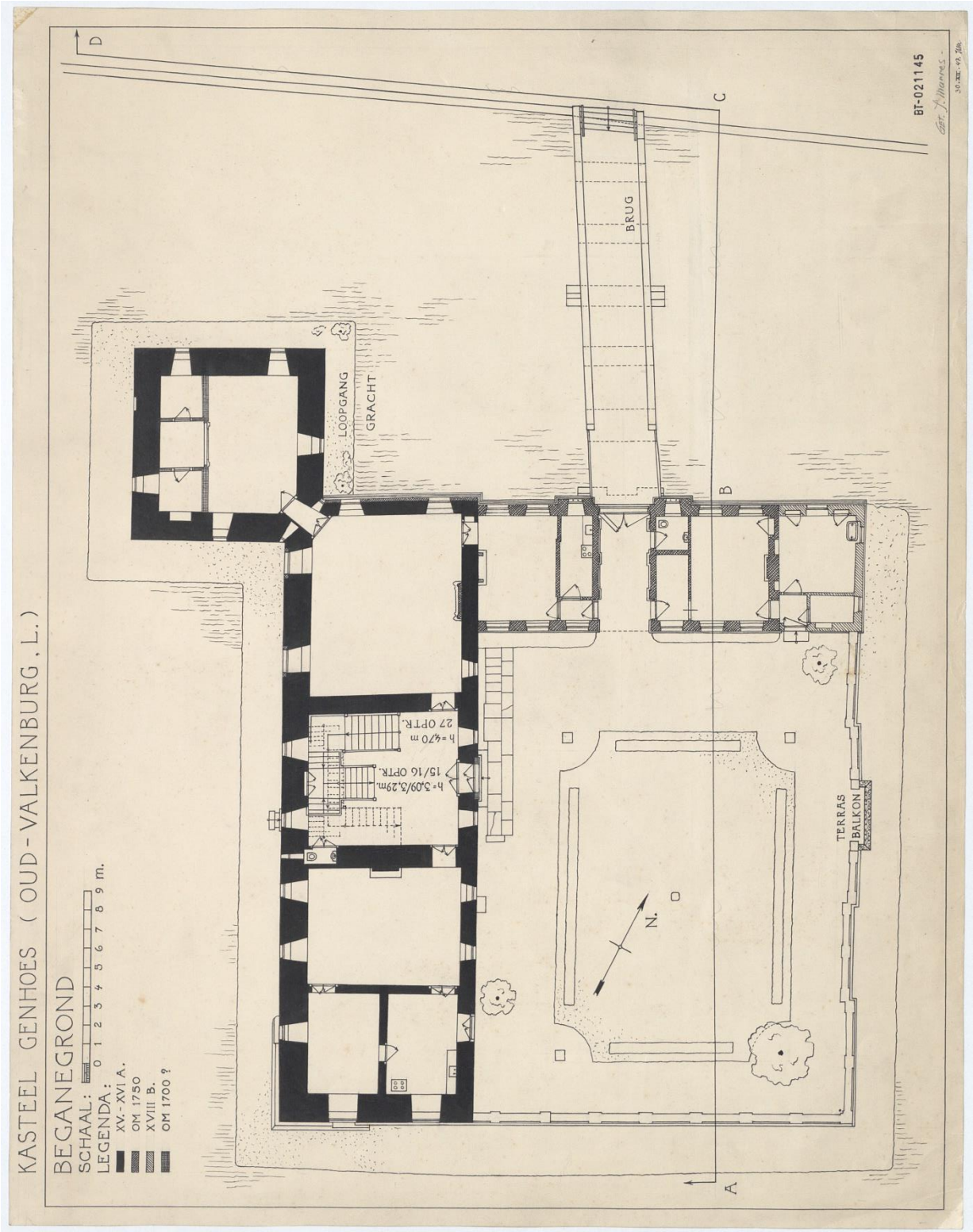

Plattegrond van het kasteel met brug, toren en ommuurde binnenplaats (terras). Getekend door W. Marres, 1947. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

2. Samenvatting

Landgoed Genhoes ligt ten noorden en zuiden van het kerkdorp Oud-Valkenburg. Het kasteel is als versterkte hoeve gesticht aan de oorspronkelijke loop van de Geul, thans de Molenbeek. Genhoes ('het huis') is het oudste van de drie kastelen tussen Valkenburg en Schin op Geul. Het werd als hof (boerderij) reeds in 1041 genoemd, als onderdeel van de nederzetting *Falchenberch*. Vanuit de hof werd het Land van Valkenburg bestuurd, totdat omstreeks 1115 de heren van Valkenburg op een hoogte boven het Geuldal een burcht bouwde (kasteel Valkenburg). De hierbij ontstane nederzetting kreeg de naam Valkenburg en het oudere dorpje aan de Geul werd vervolgens aangeduid als Oud-Valkenburg.
De heerlijkheid van Oud-Valkenburg strekte zich uit tot de Berkelpoort in de stad Valkenburg aan de westzijde en de Geul aan de noordzijde. De oostelijke grens liep door het huidige Gerendal. Aan de zuidzijde liep de heerlijkheid tot op het plateau van Margraten en omvatte het plateaudorp Sibbe. Aan de heerlijkheid waren diverse rechten verbonden, waaronder het jacht- en visrecht, juridische rechten (lage, middelbare en hoge jurisdictie), en het maalrecht (banwatermolen op de Geul bij Schaloen; dit recht werd gedeeld met de heer van Schaloen). Het bezit van een heerlijkheid is overigens niet gelijk aan het bezit van grond. Met het eigenaarschap van een heerlijkheid had de heer bepaalde rechten op de grond, zoals het jacht- en visrecht en mocht hij recht spreken. Het kwam zelfs voor dat de heer geen grondbezit had binnen zijn heerlijkheid, of dat zijn zetel niet in de eigen heerlijkheid lag.
In 1279 was de heerlijkheid Oud-Valkenburg tweeherig (Van Haeren en Van Birclaer), terwijl de versterkte hoeve in bezit was van het geslacht Van Aldenvalkenburgh. Een eeuw later, in 1381, was Van Aldenvalkenburgh nog steeds eigenaar van de hoeve, terwijl de heerlijkheid inmiddels in handen was van Van Aldenvalkenburgh en Struvers. Tot de hof Oud-Valkenburg hoorden volgens de leenakte van 1381 akkers, beemden (natte hooi- en weilanden nabij de Geul), bossen, broeklanden (moerassige onontgonnen gebieden in het Geuldal) en driessen (verzamelweiden voor vee). Het geeft ons inzicht in de landschapssoorten en bijbehorend gemengd agrarische bedrijf én globaal in de grootte van het landgoed, strekkende vanuit het Geuldal (met beemden en moerassen) tot op de hellingen met bossen (steile hellingen) en akkers (flauwe hellingen). Dit bezit lag zuidelijk van de Geul. Omstreeks 1400 kreeg Johan van Aldenvalkenburgh de volledige bezitsrechten van de hof en de heerlijkheid in handen.
Vanouds was er een sterke samenhang tussen Genhoes, kerk en dorp, zowel ruimtelijk als sociaal-maatschappelijk. De kerk van Oud-Valkenburg dateert oorspronkelijk uit de elfde eeuw. Reeds in 1383 werd geschreven dat het patronaats- en collatierecht, met de daaraan verbonden tienden, was verdeeld tussen de leenmannen van Oud-Valkenburg, Schaloen en de Hellinxhof te Sibbe. Tussen de kerk van Oud-Valkenburg en de plateaudorpen Sibbe en IJzeren liep een zogenaamd kerkepad of kerkeweg, dat het plateau verbond met het Geuldal zodat Sibbenaren en IJzenaren hier naar de kerk konden gaan. Deze kerkepaden resteren nog als holle weg (Sint Jansbosweg) en bospad (Heidelbergvoetpad-Sibberkerkepad).
Voor 1444 kwam het bezit aan Jan 't Zievel, die het goed naliet aan zijn dochter Mehaut 't Zievel en haar man Hendrik van Ghoor. In 1535 droeg Herman van Ghoor zijn bezittingen over aan Johan I van Strijthagen, gehuwd met Hermans nicht Maria van Ghoor. Er was toen nog geen sprake van een kasteel, slechts een hofstede. Mogelijk droeg Herman het goed over omdat hij schulden had, die Johan voor hem betaalde met Oud-Valkenburg als vergoeding. Andere mogelijke verklaring is dat Herman probeerde te voorkomen dat het goed gevorderd zou worden omdat hij verdacht werd van moord. Van Ghoor verzocht daarbij Van Strijthagen dat hij het recht zou behouden om de schuld terug te betalen en Oud-Valkenburg terug te krijgen. Het echtpaar Van Strijthagen investeerde een enorm bedrag van 46.000 gulden in de bouw van het kasteel Genhoes (1545-1560). Het kasteelcomplex is ingetekend door Jacob van Deventer, circa 1555, op de kaart van Valkenburg en omstreken. De kaart toont ook het kerkdorp Oud-Valkenburg als een lint langs de doorgaande weg Maastricht-Valkenburg-Aken.
Johan van Strijthagen stierf in 1560. Vanaf 1565 waren de erfgenamen van Johan van Strijthagen verwikkeld geraakt in een rechtszaak met (de erfgenamen van) Herman van Ghoor. Een eindeloze reeks van processen volgden tussen de twee adellijke families Van Strijthagen en Van Ghoor. Tijdens de Tachtigjarige oorlog (in 1576 of 1579) was het kasteel afgebrand door toedoen van troepen in Spaanse dienst. Door dochter Maria van Strijthagen en haar echtgenoot Nicolaas van Breyll werd het kasteel vervolgens gedeeltelijk 'nootsakelijck gerapeert ende opgemaeckt'.
Pas in 1592 deed het Leenhof van Brabant te Brussel uitspraak in de rechtszaak: de erfgenamen van Van Strijthagen moesten de in 1535 verworven goederen en heerlijkheidsrechten van Oud-Valkenburg overdragen aan de erfgenamen van Van Ghoor. Begin zeventiende eeuw ontstond

opnieuw een decennialange ingewikkelde erfstrijd. Hendrik van Ghoor droeg de heerlijkheid over aan Gerard van Hulsberg, heer van het naastgelegen Schaloen. Zijn zus Anna en haar echtgenoot Jan Linckens, alsmede de kinderen van Maria van Breyll-Van Strijthagen, droegen hun rechten over aan Ulrich van Hoensbroek, die in 1620 de toren liet herstellen. De heerlijkheid Oud-Valkenburg en het landgoed Genhoes werden gedurende de zeventiende eeuw opgeëist door de familie Van Hoensbroek en de aan Van Hulsberg gerelateerde familie Hoen van Cartils. Rond 1670 werd een schikking getroffen waarbij de heerlijkheid Oud-Valkenburg en kasteel Genhoes in gescheiden handen kwamen, respectievelijk aan Hoen van Cartils en Van Hoensbroek. Ondertussen was Oud-Valkenburg bij het Partagetractaat van december 1661 onder Spaans bewind komen te vallen.
In 1701 werd kasteel Genhoes door de erfgenamen van Daniel van Hoensbroek verkocht aan de in Letland geboren Georg baron van Thunderfeld. Hij was als generaal-majoor in dienst van Keizer Leopold I van Oostenrijk en in 1696 getrouwd met Anna Barbera de Lamberts van kasteel Cortenbach bij Voerendaal. De huwelijkse voorwaarden verplichtten de baron zijn bezittingen in Zweden, waartoe Letland destijds hoorde, te verkopen. Voor Van Thunderfeld zal Genhoes meer zijn geweest dan een slimme investering. Hij liet het kasteel grondig verbouwen en verfraaien naar de smaak en behoefte van die tijd. Waarschijnlijk liet Van Thunderfeld ook de muren (borstwering) rond de binnenplaats/ het terras aanleggen. Het is niet bekend of hier ook een tuin werd aangelegd, maar het is zeker aannemelijk dat er een geometrische tuin met zichtassen was naar de mode van die tijd. Omstreeks 1700 werd een tuinpaviljoen (eendenhuisje) gebouwd ten zuidwesten van het kasteel, op de splitsing van de binnen- en buitengracht. Samen met het fonteinbassin was dit paviljoen een belangrijk sierelement in de tuinen van Genhoes. In 1702 sloot Von Thunderfeld een pachtcontract met ene Damian Swinnen voor de kasteelboerderij. Van Thunderfeld overleed omstreeks de jaarwisseling 1742-1743 en werd opgevolgd door zijn zoon, generaal Herman Georg baron van Thunderfeld. Hij stierf in 1749 op jonge leeftijd. Genhoes werd vervolgens te koop aangeboden.
Nieuwe eigenaar was de rijke bankier en lakenfabrikant Leonard Thimus uit Aken en Eupen. Genhoes was waarschijnlijk aangekocht als woonhuis voor dochter Catharina Theresia en haar echtgenoot Johann Friedrich von Pelser, heer van Berensberg (nabij Aken). Door het onverwachte, vroegtijdige overlijden van Catharina Theresia in 1750 kwam Genhoes nu aan Johann Friedrich. In 1766 werd hij door de Oostenrijkse keizer Jozef II in de adelstand verheven en mocht zich voortaan Von Pelser Berensberg noemen. Omstreeks 1750 werd kasteel Genhoes gemoderniseerd en verfraaid, vermoedelijk naar ontwerp van de gerenommeerde Akense architect Johann Joseph Couven. Couven werkte vooral in de driehoek Aken-Luik-Maastricht en was een van de belangrijkste bouwmeesters van de achttiende-eeuwse barokarchitectuur in dit gebied. De lagere poortvleugel langs de noordzijde van de binnenplaats werd gebouwd en de aangrenzende noordgevel van de hoofdvleugel werd aangepast. Couven zou ook de U-vormige hoeve en bijgebouwen van Genhoes vernieuwen (circa 1750-1755) en het koor van de parochiekerk van Oud-Valkenburg bouwen (1752 of 1757). Genhoes werd als buitenplaats gebruikt door Von Pelser, die een stadswoning in Aken had. Mogelijk heeft Couven ook de sierhekken en het stenen beeld van Hercules ontworpen. Er is geen concreet bewijs dat Couven de tuinen heeft ontworpen op Genhoes. Het is dus niet duidelijk of de parkornamenten in een bestaand park gezet werden (gecreëerd ten tijde van Von Thunderfeld) of dat tegelijkertijd de aanleg werd gerealiseerd door Couven (ten tijde van Von Pelser).
Oud-Valkenburg behoorde tussen 1715 en 1785 tot de Oostenrijkse Nederlanden. Dit betekende onder meer dat het nauwkeurig gekarteerd werd binnen de grootste kartering van het grote Oostenrijkse rijk. In de perioden 1764-1771 en 1771-1777 werden de heerlijkheden Schin op Geul (met de landgoederen Oost en Schaloen), Strucht en Oud-Valkenburg (met Genhoes) gekarteerd. Het zijn de vroegste kaarten die ons relatief nauwkeurige en gedetailleerde informatie over de bezittingen geven. De kaarten tonen de doorgaande weg Maastricht-Valkenburg-Aken, waaraan het dorpje Oud-Valkenburg is gelegen. De bebouwing concentreerde zich aan de zuidelijke kant van de weg. Aan de noordkant lag de parochiekerk met kerkhof. Langs de kerk liep een zijweg in noordelijke richting naar kasteel Genhoes, die, via de zogenaamde Hameipoort, toegang tot het kasteelcomplex gaf met U-vormige hoeve en het omgrachte kasteel. Aan de zuidwestkant van de kasteelgracht stond een klein gebouwtje: het tuinpaviljoen of eendenhuisje. Ten oosten en zuiden van het kasteelterrein lagen een boomgaard en (moes)tuinen, die omzoomd waren door een gegraven kanaaltje (tweede gracht). De kasteeltuinen waren door een tuinmuur gescheiden van het boerderijgedeelte. Ten zuiden van de tuinen lag nog een trapeze-vormige visvijver en een cirkelvormig vijvertje. Vis en eend was een welkome variatie op het dieet. Het grotere landgoed bestond uit boomgaarden, weilanden, beemden, akkers (bouwlanden, de Gewande van 'het huis'), hakhoutbossen en een onontgonnen heideveld. Grote akkers of Gewande zijn typerend voor grootgrondbezit in Zuid-Limburg: de kasteelheren bezaten de beste akkergronden op de flauwe hellingen. Doordat erosie een minder groot probleem was op deze flauwe hellingen werden deze grote akkers gekenmerkt door openheid. Er waren geen heggen geplant om erosie te voorkomen. De Gewande van Schaloen en Genhoes werden van elkaar gescheiden door de huidige Sint

Jansbosweg. De Biebos was belangrijk hakhoutbos en herbergde tevens enkele kleine daggroeves waar mergel(gruis) gewonnen werd, dat vooral zal zijn gebruikt als bodemverbeteraar. Een deel van de huidige Biebos was toen nog als onontgonnen heide in gebruik, mogelijk als graasgebied voor schapen. Het gebied stond later (nog) bekend als 'de groate hei'.
In dit onderzoek is een mooie vondst gedaan in de vorm van een achttiende-eeuwse kaart over de kerkewegen van Sibbe en IJzeren naar Oud-Valkenburg. Daarmee is deze kaart een bijzondere, unieke weergave van het kerkelijke landschap en de relatie tussen dal en plateau.
In 1795 werd het Land van Valkenburg ingelijfd bij Frankrijk, als onderdeel van het departement Nedermaas (1795-1814). Het resulteerde onder meer in de afschaffing van de eeuwenoude heerlijke rechten. Als onderdeel van het Franse Rijk werden de Landen van Nedermaas gekarteerd onder leiding van luitenant-kolonel J.J. Tranchot. De delen met Oud-Valkenburg dateren uit de periode 1805-1807. Binnen de grachten zien we ten oosten en zuiden van het omgrachte kasteel diverse tuinen. De tuinen zijn verdeeld in verschillende compartimenten. Het heidegebied bij de Biebos werd tussen circa 1780 en 1805 ontgonnen tot bos. Andere (oudere) bossen zijn het St. Jans Bosch en het Duyvels Eyken.
Na het overlijden van Leonard von Pelser Berensberg in 1832 kwam Genhoes aan zijn zoon Johann, die echter reeds in 1834 overleed. Vervolgens kwam het landgoed aan zijn minderjarige zoon Felix. In totaal was dit bezit 84 bunder, 84 grote roede en 2 kleine roede groot (een kleine 85 hectare), volgens het kadaster van 1841. Vergeleken met andere landgoederen, zoals buurlandgoed Schaloen, was Genhoes minder compact: veel percelen lagen iets op afstand van de kern. Net als voorheen was Genhoes een zeer gevarieerd landgoed met weilanden, hooilanden, boomgaarden, bouwlanden (Gewande), bossen (hakhout) en een schaapsweide. Felix erfde van zijn tante Maria Augusta ook de Struchterhof en het Panhuis. De percelen nabij het kasteelcomplex waren in gebruik als 'tuin'. De kadastrale omschrijving van 'tuin' duidt op een nutstuin (moes- of fruittuin). De tuinen van Genhoes zullen dus een sterk functioneel karakter hebben gehad, wellicht wel met een zekere sierwaarde. Het terrein ten zuiden van de kasteelgracht stond genoteerd als 'lustbosch', een klein parkbos, mogelijk met slingerende wandelpaden. Wellicht was het een kleine aanleg in landschappelijke stijl, aangelegd tussen circa 1805 en 1840, waarbij de reeds aanwezige sierelementen (fonteinbassin en het paviljoen/ eendenhuisje) opgenomen werden. Mogelijk werd in dezelfde periode in het bosje een achthoekige ijskelder gebouwd. Wandelende schrijvers spraken eind negentiende eeuw veel waardering uit voor de lindenlaan naar het kasteel.
Op laatnegentiende-eeuwse kaarten is in een kapelletje duidelijk ingetekend op een hoekje van de Gewande van Genhoes (Sint Jansboskapel). De onverharde weg, die op de kadastrale minuutplan van 1841 nog stond ingetekend als 'Veldweg', werd vervolgens 'de Kapelkensveldweg'. Voor het landgoed bleven bosbouw en landbouw de belangrijkste inkomstenbronnen.
Felix von Pelser Berensberg overleed in 1907, waarna Genhoes gezamenlijk bezit werd van zijn vier dochters. De ongetrouwde freules Constance en Maria woonden samen op het kasteel tot hun overlijden in respectievelijk 1922 en 1929. In deze tijd is de lindenlaan verjongd. Foto's tonen de veelheid aan leifuitbomen tegen kasteelmuren, boerderijmuren en muren van de borstwering. Omstreeks 1915 werd de huidige mergelstenen Sint Janskapel gebouwd, mogelijk op de plek van een negentiende-eeuwse voorganger.
In 1939 werden herstelwerkzaamheden uitgevoerd en werd het kasteel als permanente woning ter beschikking gesteld aan twee gezinnen: familie Dankelman en familie Huygen. De twee gezinnen kwamen aan het begin van de oorlog op Genhoes wonen. Wat de motivaties waren om juist op dit moment naar Oud-Valkenburg te verhuizen is niet bekend. De permanente bewoning betekende overigens wel dat het voorheen leegstaande kasteel minder makkelijk te confisqueren was door militairen, hetgeen vaak voorkwam bij andere leegstaande kastelen in deze tijd. In zijn dagboek noteerde Leon Huygen op 16 september 1944 dat de eerste Amerikaanse verkenners voorzichtig Genhoes benaderden, waar ze hartelijk ontvangen werden door de bewoners. Huygen en zijn gezin spraken goed Engels en nodigden vaak Amerikanen uit. Genhoes kwam relatief ongeschonden de oorlog door. Ondanks de gevechten in de omgeving was er geen schade aan het kasteel.
Na het overlijden van de zussen Eugenie en Pauline in respectievelijk 1943 en 1946 kwam Genhoes in bezit van jonkheer Henri Michiels van Kessenich, derde zoon van Pauline. Hij verhuurde Genhoes. Het is onduidelijk hoe lang de gezinnen Huygen en Dankelman na de oorlog nog op Genhoes woonden. Op 19 september 1950 vierde het echtpaar Huygen-Tellegen hun 40-jarige huwelijksfeest op Genhoes. In 1951 werd Genhoes gehuurd door de gebroeders Jo en Piet Krijnen, kunsthandelaren uit Utrecht. Op de begane grond van de hoofdvleugel richtten de broers een kunsthandel en expositiegebouw in. Waarschijnlijk uit financiële noodzaak – de familie had niet de intentie en/ of het geld om te investeren in de restauratie van het vervallen Genhoes – werd in oktober 1955 het kasteel met landgoed te koop aangeboden.
Nieuwe eigenaar van het gehele, 84 hectare grote, landgoed werd Vereniging Natuurmonumenten. Natuurmonumenten wilde het landgoed als geheel bij elkaar houden, onder meer omdat het van 'groot botanisch en landschappelijk belang' was, maar ook omdat men vreesde dat bij

verbrokkeling ‘over 50 jaar het cultuurland vol met huizen’ zou staan, waardoor ‘het Gerendal voorgoed bedorven’ zou zijn.
Op het kasteel woonden in 1955 nog de gebroeders Krijnen. De verstandhouding tussen de kasteelhuurders en de nieuwe bezitter waren niet goed. Uiteindelijk moesten de gebroeders Krijnen het kasteel ontruimen (1965). Eind 1965 kwam kunstenaar William Halewijn (1927-2012) op het kasteel wonen. Genhoes werd omgedoopt tot het ‘William Halewijn Museum’, waar vanaf mei 1966 het oeuvre van de kunstenaar tentoongesteld werd. Na enkele jaren begonnen echter problemen: ‘Mijn schilderijen en tekeningen worden verteerd door de schimmel’, gaf Halewijn aan in een interview in de zomer van 1968. Het oude, vochtige kasteel bleek geen goede plek voor de kunst. Natuurmonumenten doet als eigenaar een bijzondere geste om Halewijn te helpen. In plaats van een jaarlijkse huur van 4000 gulden en een kwart van de entreegelden, kreeg de kunstenaar vanaf oktober 1971 het kasteel voor tien jaar gratis in bruikleen. Genhoes was destijds een van de weinige Limburgse kastelen die te bezoeken waren. In 1975 bezochten 17.000 mensen het museum. Het voorplein was als terras ingericht met een theetuin. Maar in 1978 vertrok Halewijn voorgoed. Genhoes stond enige tijd leeg, totdat in 1979 de architect Laurens Bisscheroux op het kasteel kwam wonen. Mogelijk heeft Bisscheroux toen een begin gemaakt met het opruimen van de door Halewijn gewaardeerde, verwilderde kasteeltuin. Architect Bisscheroux verliet Genhoes in 1985, waarna het kasteel drie jaar leeg stond. Hierdoor liep het pand veel waterschade op. Vanaf augustus 1988 kwamen nieuwe bewoners: de schilder Leendert van Dijk en zijn echtgenote Rita van Dijk-Franx. Vanaf dat moment werd het kasteelexterieur geheel gerestaureerd. Op de binnenplaats van het kasteel werd een nieuwe binnentuin aangeplant. Ook ging men aan de slag met herstel en reconstructie van de kasteeltuin. Het parkbosje werd voorzien van nieuwe buxushaagjes. In het bos werd per toeval de fundamenten van een oude ijskelder ontdekt. De voormalige moestuin, waarin enkele oude fruitbomen konden blijven staan, kreeg opnieuw een geometrische indeling. Daarbij werd het oude padenkruis hersteld en werden buxusranden en bloemperken toegevoegd. De ijskelder en het vervallen eendenhuis werden gereconstrueerd/ gerestaureerd. In 2008 zijn appartementen gebouwd in de kasteelboerderij.

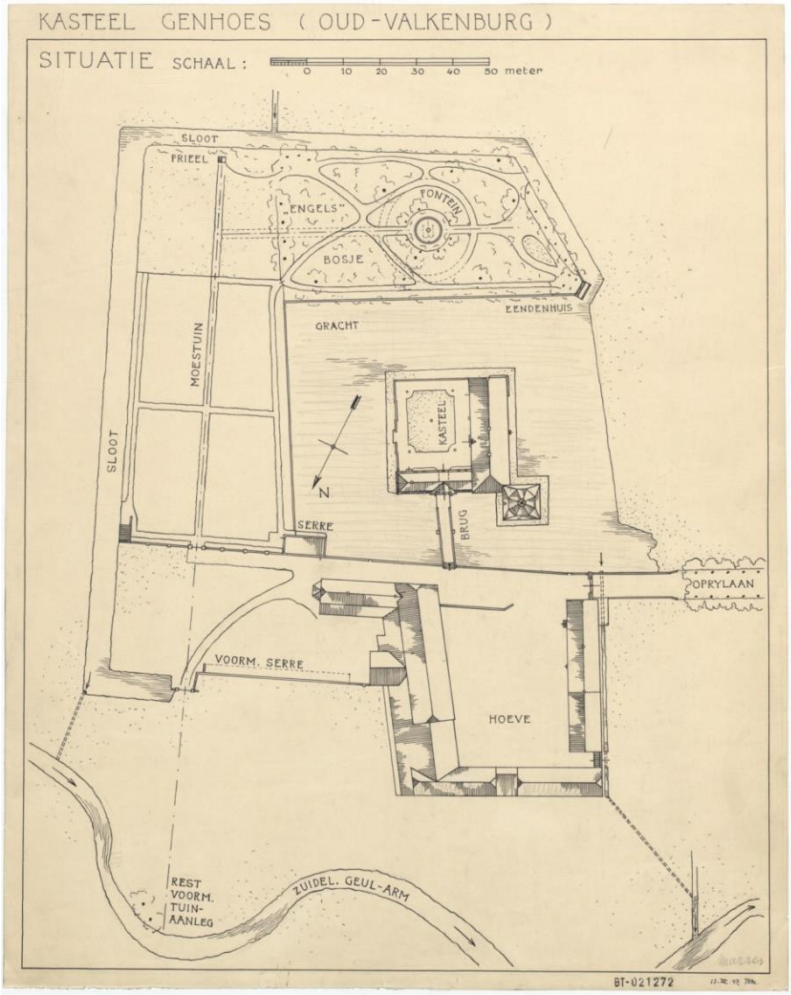

Plattegrond van het kasteelcomplex met omgracht kasteel, U-vormige hoeve en tuinen. Getekend door W. Marres, 1947. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

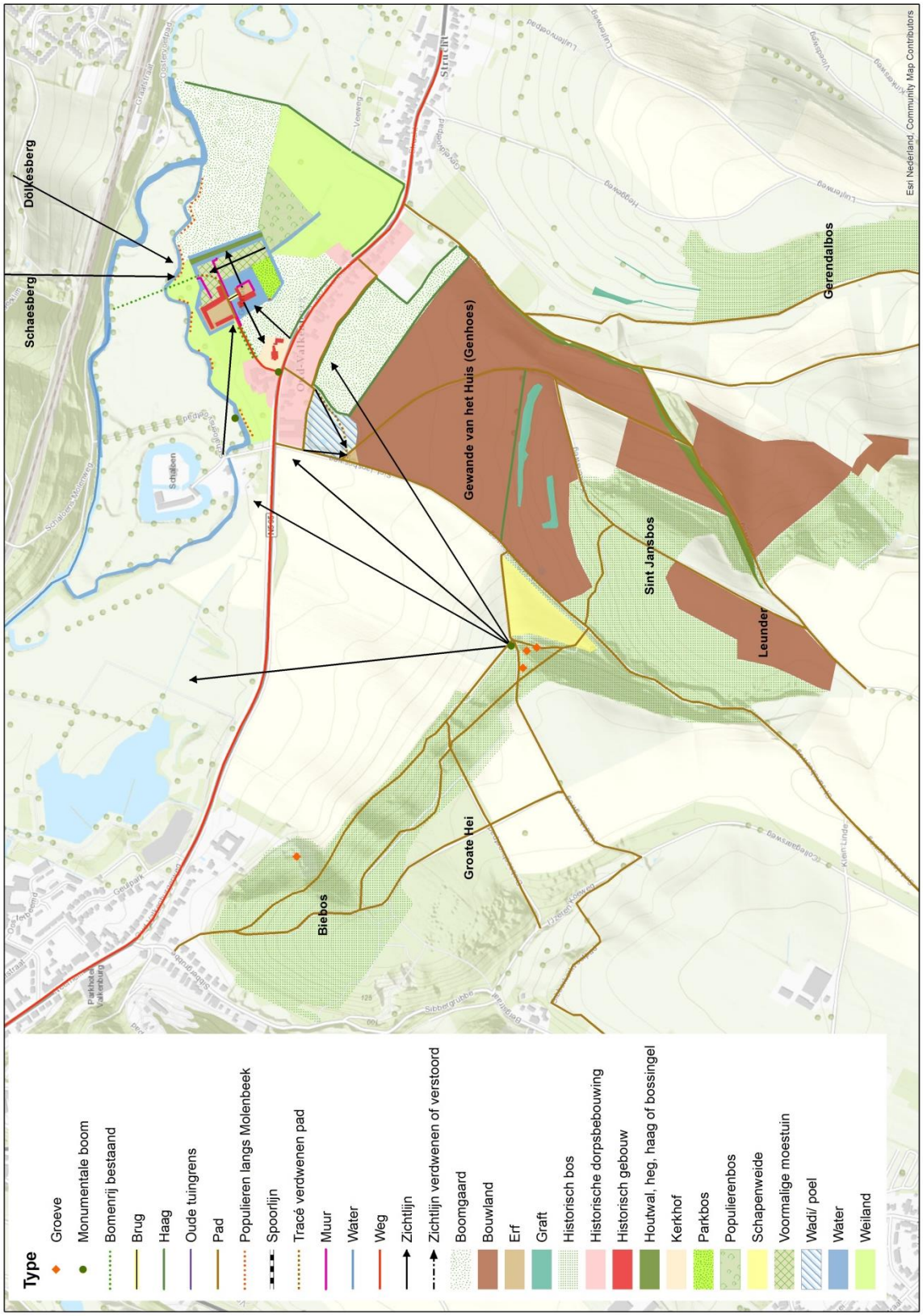

Landgoed Genhoes heeft grotendeels dezelfde omvang gehouden, al waren er rondom het Sint Jansbos percelen die door de tijd heen er wel en niet bij hoorden. Het landgoed omsloeg het kasteelcomplex met sier- en nutstuinen, beemden, boomgaarden, akkers (de Gewande op de flauwe hellingen) en bossen op de steile hellingen. Gekarteerd door E. Storms-Smeets, Gelders Genootschap, oktober 2020, op basis van historische documenten, kaartmateriaal en veldwerk. Helaas konden de kasteeltuinen en het erf niet bezocht worden. Onder meer gebruik gemaakt van: Renes (1988), Blok et al (2004), data Gemeente Valkenburg a/d Geul en Natuurmonumenten.

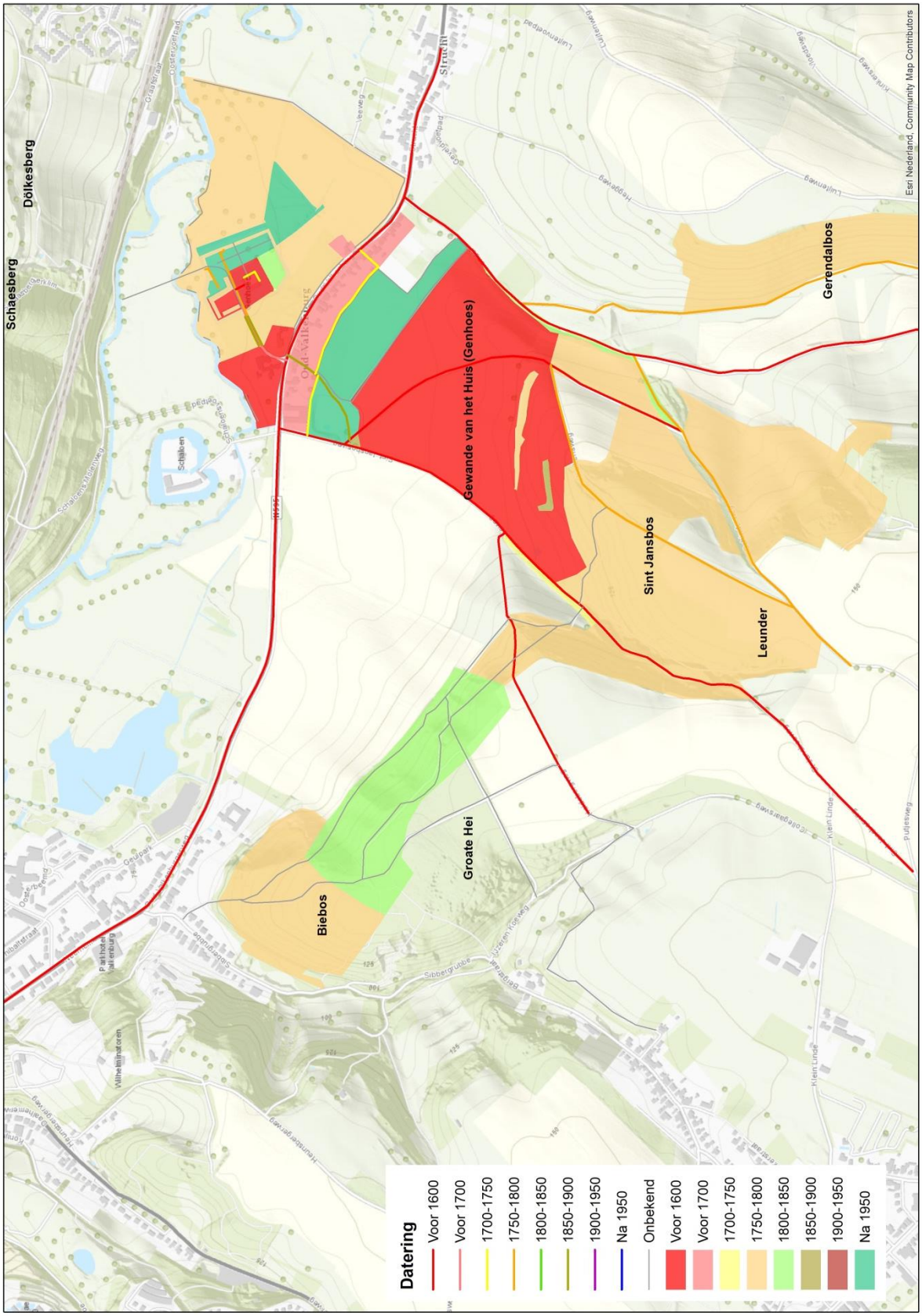

Datering van gebieden en structuren op landgoed Genhoes. NB: soms zijn binnen historische gebieden in latere tijden grote wijzigingen uitgevoerd, waardoor het lastig is een precieze datering te geven. Gekarteerd door E. Storms-Smeets, Gelders Genootschap, oktober 2020, op basis van kaartmateriaal en historische documenten.

3. Het fysisch-geografische landschap

Landgoed Genhoes is gelegen in het asymmetrische dal van de Geul. Het fysische-geografische landschap is vanouds van grote invloed geweest op het menselijk handelen.[1] We bekijken hier drie belangrijke aspecten: reliëf, bodem en water.

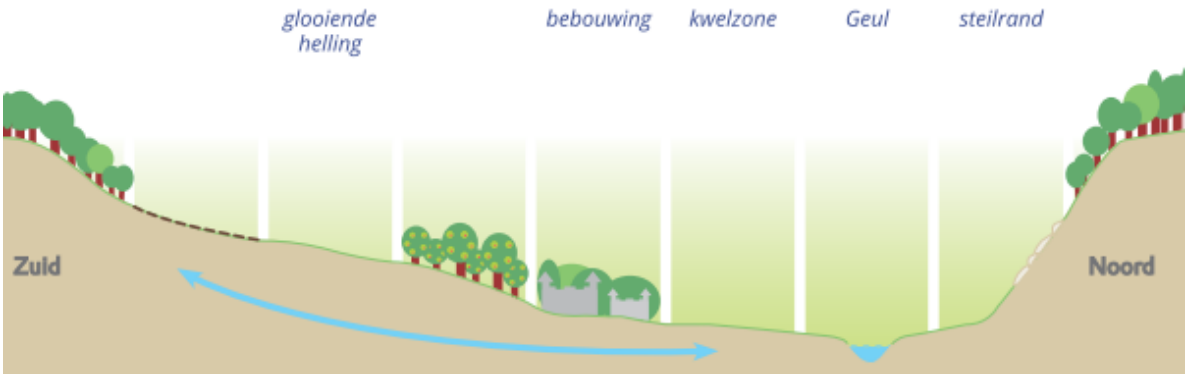

Schematische profielweergave van het Geuldal met flauwe, glooiende hellingen en steile hellingen.
Bron: Natuurvisie Genhoes, 2010, p. 12.

3.1 Reliëf

Simpelweg kan er een driedeling gemaakt worden in de geomorfologische gesteldheid van het Geuldal: dalen-hellingen-plateaus. In de dalen lagen wei- en hooilanden, terwijl op flauwe hellingen de oudste akkerlanden lagen, op steile hellingen lagen oude bossen of jongere akkers. Op de plateaus, met een tekort aan water, werden vanaf de late Middeleeuwen bouwlanden aangelegd.[2] De afstand tot water, bouwland, weiland, brandstof en bouwmaterialen bepaalde de locatiekeuze van nederzettingen, maar ook van solitaire boerderijen en kastelen. Daarbij was de afstand tot water cruciaal.
In de hellingbossen, zoals de Biebosch en het Sint Jansbosch, komen wintereiken, ruwe iepen, Spaanse aken en (haag)beuken voor, met wilde kardinaalsmuts, Gelderse roos, rode kornoelje, meidoorn, wilde liguster en wilde mispel.[3]

3.2. Bodem

Het grootste deel van het Valkenburgse landschap heeft een lössbodem, dat zeer geschikt is voor akkerbouw. Lössgronden zijn van nature vruchtbaarder dan zandgronden, zijn goed ontwaterd, houden voldoende vocht vast en is gemakkelijk te bewerken. Nederlands oudst bekende akkerbouw vond plaats op de Zuid-Limburgse lössgronden.
In het dal lag Limburgse klei, die vruchtbaarder was, maar moeilijker te bewerken en vaak overstroomde. In de ondergrond bevinden zich dikke lagen Limburgse mergel (kalksteen of krijt): 'In de omstreken van Valkenburg ligt het [krijt met grauwe vuurstenen] onder tufkrijft; in den ouden weg van Oud-Valkenburg naar Sibbe hooger dan de scheiding van de weg naar IJzeren; en, daar tegenover, op den regter Geuloever, in eene verlaten steengroef, bij den viaduct tegenover het kasteel Oost. Daarentegen ontbreekt het in de helling van den Schaasberg, terwijl de witte lagen, die hier door tufkrijt met verkankerde vuursteenen bedekt liggen, tot het kwartskrijt schijnen te behooren'.[4] De drie landgoederen Oost, Schaloen en Genhoes hadden elk een eigen mergel/kalkgroeve en kalkoven. Bij Genhoes lag geen grote groeve, maar er zijn in de Biebos wel restanten van mergelwinning vindbaar: op diverse plekken liggen kleine daggroeves. De mergel (kalksteen) werd gebruikt als bouwmateriaal en als bodemverbeteraar. Kalk is namelijk noodzakelijk voor humusvorming, het verbetert de bodemstructuur en de opname van voedingsstoffen. Door kalk te branden in een kalkoven ontstaat er ongebluste kalk. Door het kalk te blussen met water, waardoor het vervolgens gebruikt kon worden als bind- en of witmiddel

[1] Zie: J. Renes, 'Bodem, reliëf en water', in: dezelfde, *De geschiedenis van het zuidlimburgse cultuurlandschap* (1988) 15-33.
[2] Ibidem, 18.
[3] Zie de kaart van Groen Erfgoed van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
[4] W.C.H. Staring, *Natuurlijke historie van Nederland. Tweede deel: de bodem van Nederland* (1860) 343-344.

(voegen, pleisteren, witten etc.).[5] Het maakt gelijk ook duidelijk waarom de Biebos tot landgoed Genhoes hoorde; de eigenaar had de kleine mergelgroeves hard nodig.

3.3 De Geul en andere waterlopen

De 58 kilometer lange Geul is de snelst stromende rivier van Nederland en werd reeds vroeg in geschriften genoemd: Gullo (922), Guel en Goel (vijftiende eeuw). De Geul ontspringt te Eynatten in België en stroomt bij Cottessen Nederland in. De rivier eindigt bij Voulwames, waar het de Maas in stroomt. De Geul wordt gevoed door een groot aantal zijbeken, die vanaf het reliëf het dal instromen (zoals de Schaesbergbeek en de Hekerbeek), of vanuit de natte beemden. Bijzonder is de zogeheten Sint Jansput, een natuurlijk kwelbron.
Nabij Valkenburg wordt het Geuldal begrensd door het Plateau van Margraten aan de zuidzijde en het Centraal Plateau en Plateau van Ubachsberg aan de noord- en oostzijde. In het asymmetrische Geuldal bij Valkenburg liggen de natte, vlakke beemden aan de zuidzijde van de Geul. Aan de noordzijde wordt de Geul grotendeels begrensd door reliëf. In de beemden kon het riviertje vanouds overstromen, waarbij vruchtbaar slib werd afgezet. Kasteel Genhoes ligt op de flank van het beekdal, waardoor het dichtbij de Geul is voor het voeden van de gracht, maar veilig voor de meester overstromingen.
Door de snelle stroming meandert het riviertje door het landschap, met veel bochten en afgesloten Geularmen. Aan de ene zijde treedt erosie op, aan de andere Geuloever wordt materiaal afgezet. Soms was er sprake van 'onrustbarende' stijging van de Geul, zoals in 1952 toen de Geul bij kasteel Oost 'erg wild' was.[6] In 1966 waren alle voetpaden vanaf kasteel Genhoes tot Valkenburg overstroomd en bij kasteel Oost was een voetbrug vernield, mogelijk door boomstammen die door de wildstromende Geul meegesleurd werden.[7] Ook in 1982 was de Geul een gevaarlijke, kolkende rivier die modderige overstromingen veroorzaakte en veel schade aanbracht. In 1993 zorgden gigantische stortbuien voor overstromingen van de Geul, maar ook voor erosies vanaf de plateaus, waardoor in heel Valkenburg modderstromen voor veel overlast en schade zorgden.

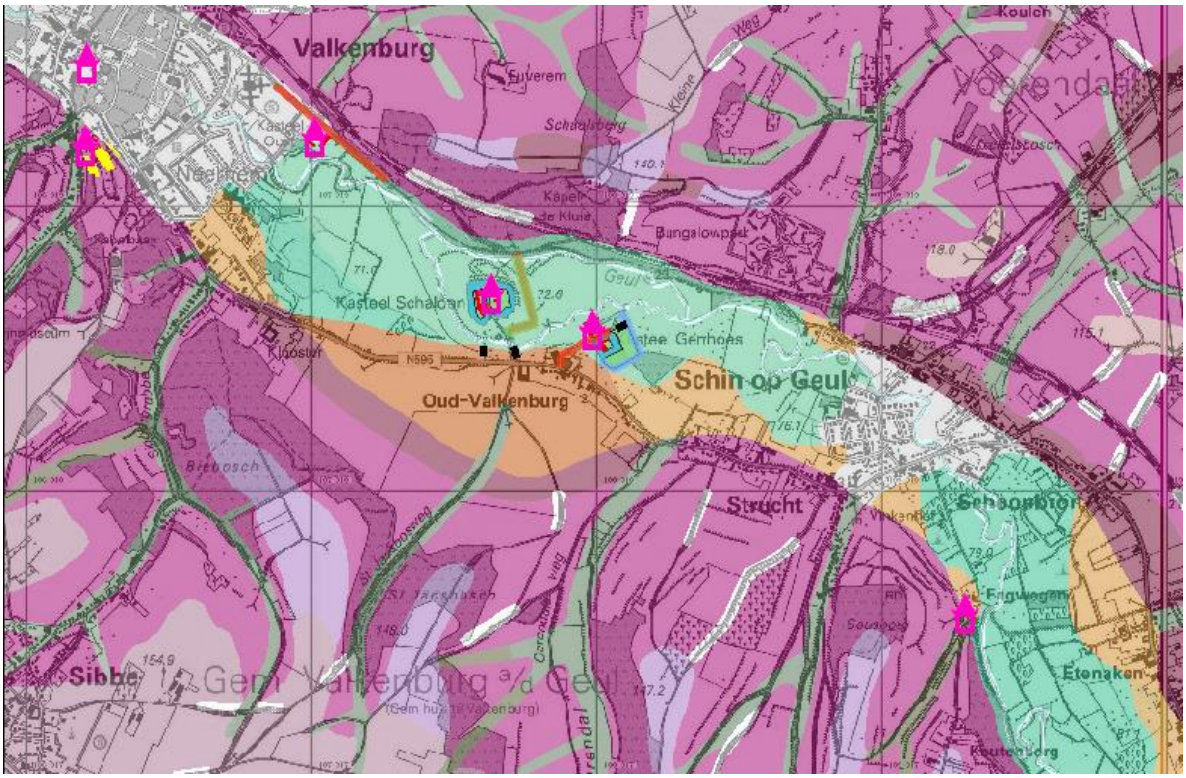

Geomorfologische kaart van het Geuldal met Oost, Schaloen en Genhoes. Bron: Stichting Limburgse Kastelen, www.limburgsekastelen.nl

[5] https://www.leestekensvanhetlandschap.nl/kalkoven geraadpleegd 29 juni 2020.
[6] De Waarheid, 12-02-1952.
[7] Limburgsch Dagblad, 13-12-1966.

4. Landgoedgeschiedenis

4.1 Locatiekeuze

Kasteel Genhoes of Oud-Valkenburg ligt in het Geuldal tussen Valkenburg en Schin op Geul, aan de rand van het kerkdorpje Oud-Valkenburg. Het kasteel is ontstaan tussen de Geul, die toen zuidelijker stroomde dan nu (in de bedding van de huidige Molenbeek), en de cruciale handelsweg van Keulen en Aken naar Maastricht en verder westwaarts naar Luik en Brussel. Een geografische benadering kan helpen de locatiekeuze te begrijpen. Geografisch buitenplaatsenonderzoek elders[8] leert ons dat meerdere factoren een rol spelen bij locatiekeuze ten tijde van het ontstaan:

A. Landschappelijke factoren

- Een goede, stevige ondergrond voor de in mergel opgetrokken gebouwen.
- Watervoorziening voor omgrachting (defensie), vijvers, drinkwater, etc.: de Geul.
- Oorspronkelijk gelegen in een moerassig, moeilijk begaanbaar gebied, hetgeen bijdroeg aan de verdedigbaarheid.
- Een verscheidenheid aan landschappen voor een gemengd agrarisch bedrijf: weilanden en beemden in het natte lage land nabij de Geul, akkers op de vruchtbare flauwe hellingen en bossen op de steilere hellingen.

B. Economische factoren

- Infrastructuur: dichtbij Geul.
- Infrastructuur: nabij handelsweg Brussel-Luik-Maastricht-Valkenburg-Aken-Keulen

C. Maatschappelijke factoren

- Status en macht kunnen etaleren: zien en gezien worden
- In de nabijheid van familie en vrienden (of dat bij Genhoes van toepassing was, is niet meer te achterhalen)

D. Territoriale factoren

- als kern van het Land van Valkenburg tot 1115.
- de beschikbaarheid van grond.

Zicht op kasteel Genhoes. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

[8] Zie bijv.: E. Storms-Smeets, 'Waar kastelen verrijzen', in: J.Jas et al (2013 red.) *Kastelen in Gelderland* (2013) 15-24

Luchtfoto van de complex rijksbeschermde buitenplaats Genhoes, Oud-Valkenburg, 2002. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

4.2 Hof (Oud) Valkenburg, circa 1041-1545

In 1041 werd de nederzetting ('villa') *Falchenberch* door keizer Hendrik III geschonken aan zijn nicht Ermingardis of Irmgard van Granpré: het huidige Oud-Valkenburg met versterkte hoeve (voorloper van kasteel Genhoes) en een klein zaalkerkje (de voorloper van de Johannes de Doperkerk). De naam Genhoes (het huis) komt overigens pas in latere bronnen voor.
Irmgards kleindochter Guda van Valkenburg (c. 1045-1125) trouwde met Siegfried II van Walbeck (c. 1030-c. 1087). Het echtpaar kreeg twee dochters. Na Siegfrieds overlijden huwde Guda in 1090 met Thibald van Voeren (Fouron; c. 1049-1106). Een machtshuwelijk dat het Land van Valkenburg verbond met het Land van Dalhem, met onder meer de dorpen 's Gravenvoeren en Sint-Martensvoeren in het huidige België en de dorpen Mheer en Noorbeek in het huidige Nederland. Tot het Land van Valkenburg behoorde onder meer de heerlijkheid Oud-Valkenburg met de 'hof' Oud-Valkenburg, de zogeheten Heunsberg (waar later de Valkenburgse burcht zou verrijzen) en al het land langs de Geul daartussen. Ook behoorde Sibbe tot het grondbezit. Waarschijnlijk is deze plateaunederzetting vanuit Oud-Valkenburg en Strucht ontstaan.[9]
Guda en Thibald woonden op de hof, destijds een versterkte hoeve en de bakermat van de Valkenburgse dynastieën. Vanuit deze hof werd het adellijke grootgrondbezit van het Land van Valkenburg bestuurd, totdat omstreeks 1115 de heren van Valkenburg op een hoogte boven het Geuldal een burcht bouwden (kasteel Valkenburg). De hierbij ontstane nederzetting kreeg de naam Valkenburg en het oudere dorpje, en hof, aan de Geul werd vervolgens aangeduid als Oud-Valkenburg.[10]

[9] Renes, 1988, 69.
[10] Renes, 1988, 98.

Tweeherig

Oud-Valkenburg werd een groot leen van het Land van Valkenburg, met het huis als kern van de heerlijkheid. De heerlijke rechten van Oud-Valkenburg werden in 1279 gedeeld door Adam II van Haeren en Henric van Birclaer, in 1246 voogd van Valkenburg (naar hem is de Berkelpoort genoemd).[11] De hof Oud-Valkenburg was in bezit van het geslacht Van Aldenvalkenburgh. Het bezit van een heerlijkheid is immers niet gelijk aan het bezit van grond. Met het eigenaarschap van een heerlijkheid had de heer bepaalde rechten op de grond, zoals het jacht- en visrecht en mocht hij recht spreken. Het kwam zelfs voor dat de heer geen grondbezit had binnen zijn heerlijkheid, of dat zijn zetel niet in de eigen heerlijkheid lag.
De heerlijkheid van Oud-Valkenburg strekte zich uit tot de Berkelpoort in de stad Valkenburg aan de westzijde en de Geul aan de noordzijde. De oostelijke grens liep door het huidige Gerendal. Aan de zuidzijde liep de heerlijkheid tot op het plateau van Margraten en omvatte het plateaudorp Sibbe. Aan de heerlijkheid waren diverse rechten verbonden, waaronder het jacht- en visrecht, juridische rechten (lage, middelbare en hoge jurisdictie), en het maalrecht (banwatermolen op de Geul bij Schaloen; dit recht werd gedeeld met de heer van Schaloen).

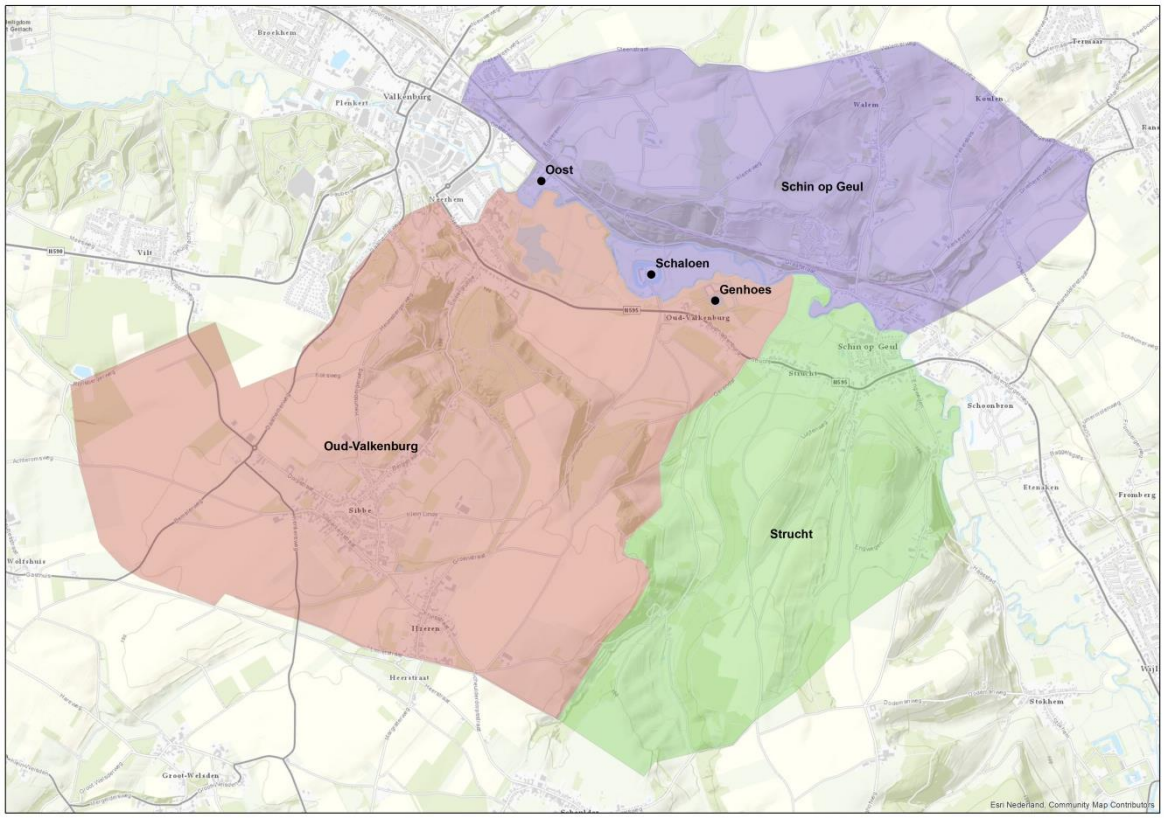

Globale begrenzing van de heerlijkheden Oud-Valkenburg, Schin op Geul en Strucht, wiens heren zetelden op respectievelijk Genhoes, Schaloen en Oost. Gekarteerd door auteur.

In 1241 werd Gerardus miles de Aldenvalkenburgh genoemd als hij samen met zijn broers, Gosewijn en Giselbert, getuige is voor hun vader Reinhard van Bunde, ridder. In 1285 werden de gebroeders Gerard en Renier van Altvalkenborg in geschriften genoemd.[12]
Nadat het Land van Valkenburg onderdeel werd van het hertogdom Brabant werd in 1381 voor alle heerlijkheden en hoven de leenmannen genoteerd. Oud-Valkenburg was op dat moment tweeherig. Een deel kwam toe aan: 'Arnolt Franke Struvers, soen van Bunde, is man van den guede, dat Heynricx van Birclaer was, te weten huys ende hoff inder Statt van Valkenborch (= Den Halder). Item derselve Arnolt hait ontvangen dat halve gericht toe Alden Valkenburgh mit synen toebehooren'.[13] Arnolt was dus, net als Henric van Birclaer voor hem, eigenaar van Den Halder én van de helft van de heerlijkheid Oud-Valkenburg. Wellicht was hij verwant aan Jan Struver van Hulsberg, heer van Schaloen; mogelijk was laatstgenoemde zelfs de zoon van Arnolt.

---

[11] W. Hupperetz, B. Olde Meierink en R. Rommes, *Kastelen in Limburg. Burchten en landhuizen (1000-1800)* (2005) 380-382; H.J.H. Schurgers, J.G.M. Notten en L.W.G.N. Pluymaekers, *Geschiedenis van Valkenburg-Houthem* (1979) 161.
[12] C.A. Huygen, *Genhoes te Oud Valkenburg. Valkenburg's bakermat* (1956)
[13] Geciteerd door Huygen, 1956.

Het andere deel van Oud-Valkenburg kwam toe aan:

> Johan van Alden-Valkenborch is man van den hove van Alde Valkenborch met allen synen toebehooren, mit ackerlanden, beemden, bosschen, breucken, driesschen, wie het in naten ende in droegen gelegen is, binnen den kerspel van Alden Valkenborch gelegen, mit chijnsen, cappuynen en hoenderen, mit laeten en kormeden. Item die derde richt van der kercke van Alden Valkenborch ende dat derde deyl van der thiende in den kerspel ende dat halve gericht van Alden Valkenborch ende enyne halve moelenstat opter Goele achter Cravenhuys, metten water dae die kender van Eckelroede dat waterdeile aff hebben.[14]

Hieruit blijkt dus dat Oud-Valkenburg weliswaar tweeherig was, met zowel Arnolt Franke Struvers als Johan van Aldenvalkenburgh als gedeeltelijk eigenaar van de heerlijke rechten, maar dat de hof Oud-Valkenburg met bijbehorende landerijen als geheel in bezit was van Johan van Aldenvalkenburgh. Tot de hof Oud-Valkenburg hoorden volgens de leenakte van 1381 akkers, beemden (natte hooi- en weilanden nabij de Geul), bossen, broeklanden (moerassige onontgonnen gebieden in het Geuldal) en driessen (verzamelweiden voor vee). Het geeft ons inzicht in de landschapssoorten en bijbehorend gemengd agrarische bedrijf én globaal in de grootte van het landgoed, strekkende vanuit het Geuldal (met beemden en moerassen) tot op de hellingen met bossen (steile hellingen) en akkers (flauwe hellingen). Dit bezit lag zuidelijk van de Geul. Omstreeks 1400 kreeg Johan van Aldenvalkenburgh de volledige bezitsrechten van de hof en de heerlijkheid in handen.[15]
De kerk van Oud-Valkenburg dateert oorspronkelijk uit de elfde eeuw. Reeds in 1383 werd geschreven dat het patronaats- en collatierecht, met de daaraan verbonden tienden van de parochiekerk van Oud-Valkenburg, was verdeeld tussen de leenmannen van Oud-Valkenburg, Schaloen en de Hellinxhof te Sibbe. Blijkbaar waren deze drie heren de stichters van de kerk. Tussen Sibbe en de kerk van Oud-Valkenburg liep een zogenaamd kerkepad, dat het plateaudorp verbond met het Geuldal zodat Sibbenaren hier naar de kerk konden gaan. Dit kerkepad resteert nog als holle weg (Sint Jansbosweg). De heren van Oud-Valkenburg, Schaloen en Hellinxhof kwamen overigens in 1543 tot een nieuwe overeenkomst met betrekking tot het benoemen van de nieuwe pastoor: wanneer de pastoorsfunctie in de eerste vier maanden van het jaar vrij zou komen, lag het collatierecht bij de heer van Oud-Valkenburg; gedurende de volgende vier maanden bij de heer van Schaloen dit recht toe; en in de laatste drie maanden van het jaar bij de heer van Hellinxhof.[16]

Schaloen en Genhoes liggen op zeer korte afstand van elkaar. Foto: E. Storms-Smeets, 2020.

Familietwisten

Voor 1444 kwam het bezit aan Jan ’t Zievel, die het goed naliet aan zijn dochter Mehaut ‘t Zievel en haar man Hendrik van Ghoor. Het geslacht Van Ghoor (Van Ghoir) was waarschijnlijk een zijtak van de graven van Horn bij Roermond. Het familiewapen, drie jachthorens, was onder meer aangebracht op de poort van hun stadswoning, het huidige hotel l‘Empereur in Valkenburg.[17] De familie Van Ghoor gebruikte het zogeheten Sibberhuuske in Sibbe als schoutenhuis. Het bezit Oud-Valkenburg, ‘die heerlicheit ende den gansen hoff van Aldenvalckenborch mit sijnen ganssen toebehuer’, vererfde in 1475 aan zoon Johan van Ghoor, heer van Eys.[18]
In 1535 froeg Johans zoon Herman zijn bezittingen over aan Johan I van Strijthagen, die gehuwd was met Hermans nicht, Maria van Ghoor. Maria was de dochter van Hendrik Jan van Ghoor en Anna Scheiffart de Merode. Bij haar huwelijk met Johan van Strijthagen (1505-1560; stadhouder en voogd van het Land van Valkenburg) in 1535 ontving Maria van Ghoor van haar vader het kasteel en de heerlijkheid van Eys als erfdeel. Enkele maanden later droeg Herman van Ghoor de

[14] Ibidem.
[15] Hupperetz et al, 2005, 381.
[16] J.G.M. Notten, *Valkenburg aan de Geul in Dictionaire Historique de Limbourg Neerlandais de la periode feodale a nos jours, vertaald door Jan G.M. Notten* (1985) 40.
[17] Huygen, 1956.
[18] Geciteerd door Schurgers et al, 1979, 161.

heerlijkheid Oud-Valkenburg met 'alle erff ende guet des hoeffs van Aldenvalckenborch' over aan het echtpaar Maria en Johan van Strijthagen.
Er was toen nog geen sprake van een kasteel, slechts een hofstede (boerderij). [19] Mogelijk droeg Herman het goed over aan Maria en Johan omdat hij schulden had, die Johan voor hem betaalde met Oud-Valkenburg als vergoeding. Andere mogelijke verklaring is dat Herman afstand deed van het goed om te voorkomen dat het goed gevorderd zou worden omdat Herman 'eynen van adel [heeft] vermoord, geheiten Schallen [Schaloen?]'. De drossaard van Valkenburg zou alle bezittingen van Herman van Ghoor, de moordenaar, vorderen, maar 'Jan van Strijthagen [heeft] een request overgegeven, verklarend oock erfgename van die goeden te syn ende is versoeckende d'administratie daervan te hebben, hetwelck 't hof geaccordeert heeft'.[20] Van Ghoor verzocht daarbij Van Strijthagen dat hij het recht zou behouden om de schuld terug te betalen en Oud-Valkenburg terug te krijgen.

4.3 Erfstrijd om kasteel Genhoes, circa 1535-1670

Het echtpaar Maria en Johan van Strijthagen investeerde een enorm bedrag van 46.000 gulden in de bouw van het kasteel Genhoes (1545-1560).[21] Men had 'opden gront nieuw doen opmaecken en metsen een groot steenen slot, liggende rontsomme in syn graven ende vyvers, die Johan I van Strijthagen oick in een doot broeck oft moras uiten gronde heeft doen nieuw maecken ende uytwerpen'.[22] Van Strijthagen kocht in 1559 de heerlijkheid 'van de huyse ende slote van Aldenbalckenborch' met de hoge jurisdictie van de Spaanse koning Philips II.[23] Het kasteelcomplex is ingetekend door Jacob van Deventer, circa 1555, op de kaart van Valkenburg en omstreken, die hij in opdracht van de Spaanse koning Philips II maakte. De kaart toont het kerkdorp Oud-Valkenburg als een lint langs de doorgaande weg Maastricht-Valkenburg-Aken. De weg scheidt de groene delen (beemden, lagere gronden) met de gele delen (akkers, hogere gronden). Ter hoogte van de kerk, omringd door een tuin, liep een weg in noordoostelijke richting naar het kasteelcomplex, bestaande uit het omgrachte kasteel en de daar tegenover liggende kasteelboerderij. Mogelijk dat een poort staat ingetekend bij de ingang tot het kasteelcomplex.

Splitsing van kasteel en heerlijkheid

Johan van Strijthagen stierf in 1560 en werd opgevolgd door zijn zoon Johan II en dochter Maria, die vanaf 1565 verwikkeld raakten in een rechtszaak met (de erfgenamen van) Herman van Ghoor. Een eindeloze reeks van processen volgden tussen de twee adellijke families Van Strijthagen en Van Ghoor.[24] Pas in 1592 deed het Leenhof van Brabant te Brussel uitspraak in de rechtszaak: de erfgenamen van Van Strijthagen moesten de in 1535 verworven goederen en heerlijkheidsrechten van Oud-Valkenburg overdragen aan de erfgenamen van Van Ghoor. De Van Strijthagens moesten zelfs de sinds 1565 genoten inkomsten van deze bezittingen terugbetalen. Het feit dat de familie in 1535 Van Ghoors schulden had betaald en vervolgens enorm had geïnvesteerd in huis en heerlijkheid werd blijkbaar buiten beschouwing gelaten. Het zal voor de familie Van Strijthagen een enorme teleurstelling en financiële tegenslag zijn geweest. Zeker als men bedenkt dat het kasteel tijdens de Tachtigjarige oorlog (in 1576 of 1579) was afgebrand door toedoen van troepen in Spaanse dienst en dat dochter Maria van Strijthagen met haar echtgenoot Nicolaas van Breyll het kasteel vervolgens gedeeltelijk heeft 'nootsakelijck gerapeert ende opgemaeckt' voor 1700 gulden.[25] Daarbij was een '(woon)quartier' hersteld.
Om de proceskosten te betalen verkocht familie Van Strijthagen de – nog in hun bezit zijnde – hoge jurisdictie van de heerlijkheid Oud-Valkenburg aan familie Van Ghoor.
Hermans zoon Hendrik was van 1592 tot 1605 heer van Oud-Valkenburg. In 1605 droeg hij de heerlijkheid met lage, middele en hoge jurisdictie over aan Gerard van Hulsberg, heer van het naastgelegen Schaloen. Aanleiding was waarschijnlijk de nieuwe beslissing van het Hof van Brabant om Maria Van Breyll-Van Strijthagen, dochter van Maria van Ghoor en Johan I van Strijthagen, aan te wijzen als rechtmatige bezitter van Oud-Valkenburg.

---

[19] Huygen, 1956; Schurgers et al, 1979, 161.
[20] Geciteerd door Huygen, 1956.
[21] Voor een uitgebreide bouwhistorische analyse zie: A.A.M. Warffemius en B.H.J.N. Kooij, *Bouwhistorische opname kasteel Genhoes* (2002, rapport RDMZ).
[22] Geciteerd door Hupperetz et al, 2005, 381.
[23] E.M.M. Blok, B. Olde Meierink en C.M.F. Brouwer, *Cultuurhistorische analyse, waardestelling en visie Genhoes te Valkenburg aan de Geul* (2004, rapport SB4)
[24] A.J.A. Flament, 'Het kasteel Genhoes te Oud-Valkenburg', in: *Het Buiten*, 19 september 1914; Hupperetz et al, 2005, 381.
[25] K.J.Th. Janssen de Limpens, 'Geschiedenis der heerlijkheid Oud-Valkenburg, nieuwe bijdragen', in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg, jaargang 102* (1966) 55-92; F. Vanmeulebrouk, 'Genhoes', in: *Periodiek Heemkunde Sjin 25* (mei 2004) 15-21.

De vestingstad Valkenburg, gelegen aan rivier de Geul, gekarteerd door Jacob van Deventer, c. 1555. Naar het oosten ligt het kerkdorp Oud-Valkenburg met de kastelen *Sloenes* en *Oudt-Valkenburg*. Bron: RHCL.

De kaart van Van Deventer toont het kerkdorp Oud-Valkenburg met ten noordoosten daarvan het omgrachte kasteel *Oudt-Valkenburg* met bijbehorende hoeve. Bron: RHCL.

Vervolgens kwam er een derde partij bij, want in 1608 deden Jan Linckens en Anna van Ghoor, zus van genoemde Hendrik, afstand van Oud-Valkenburg ten gunste van Ulrich van Hoensbroek. Ook de kinderen van Maria Van Breyll-Van Strijthagen droegen al snel hun rechten over aan Ulrich van Hoensbroek, die in 1620 de toren liet herstellen. Maar wederom ontstond er een decennialange ingewikkelde strijd. De heerlijkheid Oud-Valkenburg en het landgoed Genhoes werden gedurende de zeventiende eeuw opgeëist door de familie Van Hoensbroek en de aan Van Hulsberg gerelateerde familie Hoen van Cartils. Rond 1670 bleven er slechts twee concurrenten over: Jan Willem Hoen van Cartils en Daniel van Hoensbroek. Waarschijnlijk hebben de heren een schikking getroffen waarbij de heerlijkheid Oud-Valkenburg en kasteel Genhoes in gescheiden handen kwamen. De heerlijkheid kwam in bezit van het geslacht Hoen van Cartils, terwijl het kasteel eigendom werd van het geslacht Van Hoensbroek.[26]

Partagetractaat

Het was in de zeventiende eeuw niet alleen onrustig in Oud-Valkenburg, maar in de gehele Landen van Overmaas, waartoe het Land van Valkenburg hoorde. Er bestond grote rivaliteit tussen de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden en de Spaanse koning, Philips IV, die beiden de Landen van Overmaas opeisten. De rivalen stelden eigen ambtenaren aan (zoals drossaards en schepenen), en confronteerden de bevolking met aan elkaar tegengestelde regels en verordeningen en dubbele belastingen. In het Land van Valkenburg kozen veel heren van hoge heerlijkheden de kant van de Spaanse koning.[27] De rivaliteit tussen de Staten en de Spaanse koning resulteerde uiteindelijk in het Partagetractaat van december 1661. De Tachtigjarige Oorlog was weliswaar beëindigd met de Vrede van Münster in 1648, maar het Partagetractaat bepaalde welke delen van Limburg 'staats' of 'Spaans' waren. Terwijl de stad Valkenburg onder Staats gezag kwam, vielen de heerlijkheden Schin-op-Geul, Oud-Valkenburg en Strucht onder Spaans bewind.

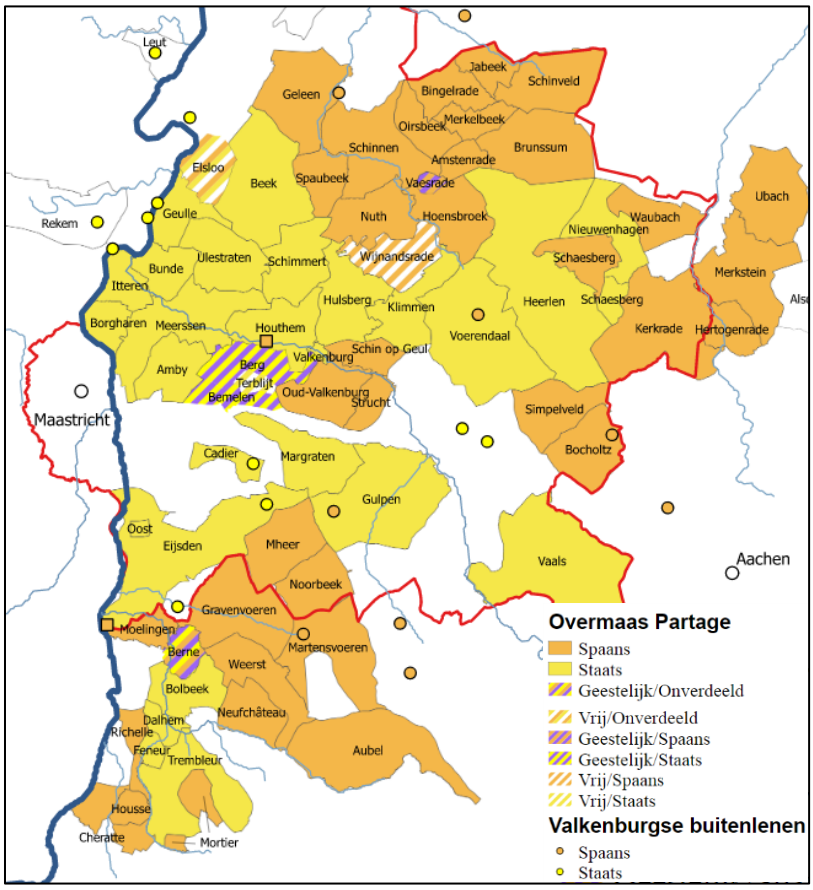

Overzicht van de verdeling van de Landen van Overmaas bij het Partagetractaat van 1661. Bron: Wikimedia Commons, H. Erren.

[26] Huygen, 1956; Schurgers et al, 1979, 161-163; Notten, 1985,42-45.
[27] Zie: J.A.K. Haas, *De verdeling van de landen van Overmaas, 1644-1662. Territoriale desintegratie van een betwist grensgebied* (1978).

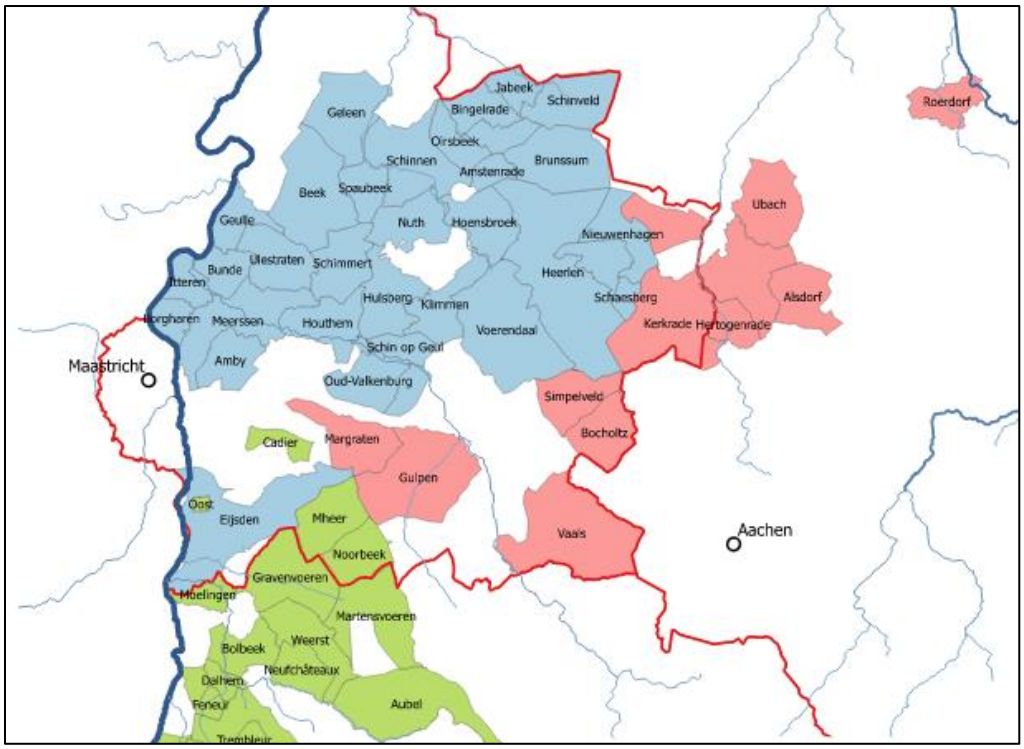

De Landen van Overmaas: Dalhem (groen), Hertogenrade (rose) en Valkenburg (blauw). Bron: Wikimedia Commons, H. Erren.

4.4 In vreemde handen, circa 1670-1749

Na het kinderloos overlijden van Daniel van Hoensbroek in 1670 kwam Genhoes met bijbehorende landerijen aan zijn zus Geertruid en haar man Jan Karel baron de Haudion de Gibrechies. Hun zoon, Louis Ulrich Hermengilde, besloot op 17 april 1701 te verkopen: 'Het adelyck casteel ende adellycke leenen van Aldenvalkenborgh met den hoff, goederen, soo laet, leen of censael, bosschen, weyeren, het panhuys genaemd de Leu, het derde deel der groote tiende en alle goederen en rechten daervan dependeerende'.[28] Nieuwe eigenaar, voor 35.000 gulden, werd de in Letland geboren Georg baron van Thunderfeld (?-1742/43), zoon van Georg burggraaf van Narva. De baron kocht ook kasteel Haren bij Voerendaal van Louis Ulrich over.
Van Thunderfeld was als generaal-majoor in dienst van Keizer Leopold I van Oostenrijk. Het overlijden van de Spaanse koning Karel II in 1700 leidde tot de zogeheten Spaanse Successieoorlog, die in 1713 met het Verdrag van Utrecht beslecht: het Land van Overmaas kwam nu bij de Oostenrijkse Nederlanden. Vervolgens was Van Thunderfeld in de jaren 1713-1714 gouverneur-generaal van het hertogdom Limburg en van de Landen van Overmaas.
Het is mogelijk dat de aankopen in Oud-Valkenburg en Voerendaal gerelateerd waren aan de pogingen van de Oostenrijkse keizer om meer macht te krijgen in de zuidelijke Nederlanden, maar waarschijnlijk waren de beweegredenen meer persoonlijk van aard. Van Thunderfeld was namelijk in 1696 getrouwd met een Anna Barbera de Lamberts van kasteel Cortenbach bij Voerendaal.[29] De huwelijkse voorwaarden verplichtten de baron zijn bezittingen in Zweden[30] te verkopen. De verkoop van de geërfde bezittingen Haren en Genhoes door Louis Ulrich Hermengilde bood de Letse baron de mogelijkheid om in de buurt eigen landerijen aan te schaffen.[31] Later, in 1722, werd Haren doorverkocht aan Jan Adam de Clermont, heer van Neubourg bij Gulpen.
Voor Van Thunderfeld zal Genhoes meer zijn geweest dan een slimme investering. Hij liet het kasteel grondig verbouwen en verfraaien naar de smaak en behoefte van die tijd. In de kamer links van het trappenhuis, de kleine salon, werd een stucplafond aangebracht, de monumentale hoofdtrap werd gemaakt en het huis kreeg nieuwe (de huidige) dubbele eiken deuren. Als Zweeds onderdaan had Van Thunderfeld een portret van Karel XII van Zweden gekocht, dat zeker begin twintigste eeuw nog in het huis hing.[32]

---

[28] Geciteerd door Huygen, 1956.
[29] E. van Nispen tot Sevenaer, 'De monumenten van Valkenburg en omstreken', in: Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, *Oudheidkundig Jaarboek* 9e jaargang (1929) 83-85.
[30] Letland behoorde destijds tot Zweden.
[31] Vanmeulebrouk, 2004, 16.
[32] *Het Buiten*, 1914.

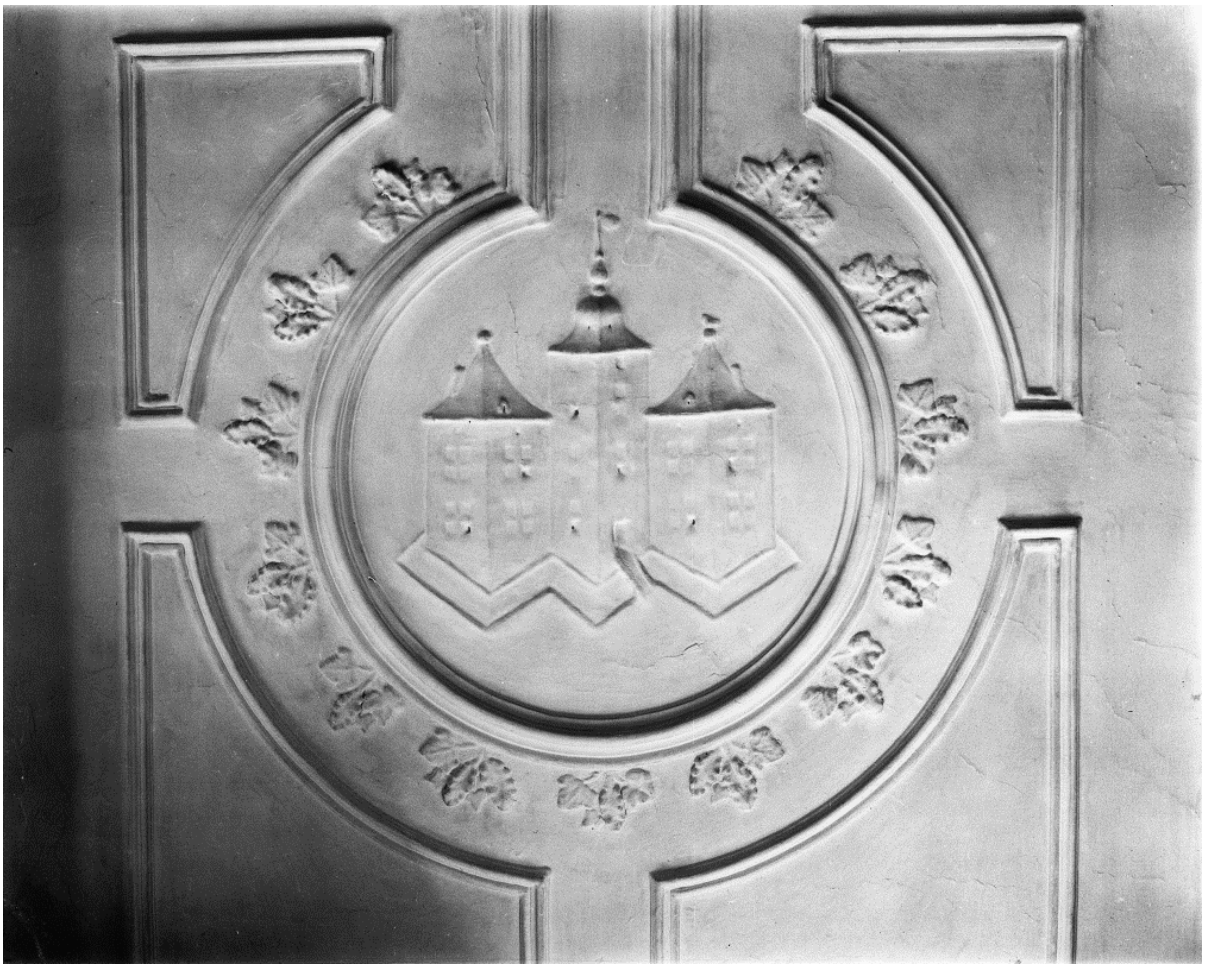

Stucplafond, gemaakt in opdracht van Georg baron van Thunderfeld, eerste helft achttiende eeuw.
Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 1950.

Getekend zijaanzicht van het kasteel met brug, toren, hammeipoort en deel van de hoeve. Getekend door W. Marres, 1947. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Waarschijnlijk liet Van Thunderfeld ook de muren (borstwering) rond de binnenplaats/ het terras aanleggen. Het is niet bekend of hier ook een tuin werd aangelegd, maar het is zeker aannemelijk dat er een geometrische tuin met zichtassen was aangelegd naar de mode van die tijd.[33] Hierover zeggen Blok et al (2004):

> Een aanwijzing hiervoor is het feit dat de onderbouw van de Hercules-fontein in het parkbosje mogelijk reeds uit de late zeventiende eeuw dateert, waarmee een zichtlijn vanaf de toegangsbrug over het binnenplein naar de fontein bestond. Daarnaast is er de zichtlijn vanaf de (onder Von Tunderfeld) nieuw geplaatste hoofdingang van het huis door het hek in de borstwering rond de binnenplaats die tegelijk één van de assen vormt van de min of meer rechthoekige tuin tussen binnen en buitengracht. Het huidige hek in de borstwering is volgens de bouwhistorische opname van RDMZ omstreeks 1750 geplaatst en bestaat uit een ijzeren hek tussen twee mergelkolommetjes die pal naast kolommetjes uit 1700 staan. Het feit dat de zichtlijn exact tussen twee kolommetjes uit 1700 doorgaat zou erop kunnen wijzen dat er bij de bouw van de borstwering reeds rekening met deze zichtlijn is gehouden en dat deze lijn in die tijd al van belang was voor de indeling van de ten oosten van de gracht gelegen tuin.

Een tuinpaviljoen (eendenhuisje) ten zuidwesten van het kasteel, op de splitsing van de binnen- en buitengracht, dateert mogelijk van omstreeks 1700.[34] Samen met het fonteinbassin was dit paviljoen een belangrijk sierelement in de tuinen van Genhoes.

Pachtcontract van kasteelboerderij

De kasteelboerderij, in beheer van de kasteeleigenaren, zal destijds ook een verbouwing zijn ondergaan.[35]De kasteelboerderij was een belangrijke bron van inkomsten en zorgde voor de dagelijkse levensbehoeften van de kasteelbewoners. In 1702 sloot Von Thunderfeld een pachtcontract met ene Damian Swinnen.[36] De pacht ging in op 15 maart 1703 en was in principe geldig voor zes jaar. In het pachtcontract lezen we dat Swinnen het volgende pachtte:

> den onderhoff van het Casteel van Aldenvalkenbergh, uijtgenoomen eene schuijre, eenen peerdtsstall voor de carosse paerden, eenen koijstall en hoijsolder boven deese turee genoemde plaetsen ende oock den stall aen den trap van den kaessolder en van den stall aen de kant van den bouw, als altoos voor de heerschap gereserueert sijnde.

Swinnen pachtte dus de 'onderhof', boerenhoeve, van het kasteel Oud-Valkenburg, behalve een schuur, paardenstal (carosserie, koets/ paardenwagen), een koeienstal, hooizolder, de stal bij de trap van de kaaszolder, en nog een stal. Deze genoemde schuren en stallen waren in gebruik door Von Thunderfeld. Het pachtcontract noemt verder:

> Item in deesen toust doet de herschap mede verpaghten de weijden, bembden en akerland, aen den voorz. onderhoff toebehoerende ende daervan dependerende sonder verobligeert te weesen deselve mette maete te leveren voorbehoudentlijck den meijbemdt, den boomgaerd aen den Kerckhoff zeijnende, ende het, verikensweitjen achter de schuijre, als vans glijcken voor de heerschap gereserueert sijnde.

Oftewel: weilanden, beemden, akkerland behorende bij de boerenhoeve. De meijbeemd, de boomgaard naast het kerkhof en de varkensweide bij de schuur waren gereserveerd voor de kasteelheer. In het pachtcontract werden tevens andere afspraken gemaakt

> ... ende uijt consideratie dat het voorl. goet wat gedeterioreert is, ende uijt consideratie van het afgaen van de weijde van den heere van Strucht, soos al hij geobligeert zijn alle jaeren op het voorz. goet bevaeren tweehondert karren mergel, ende behoorlijke aanwijzinge doen, dat sulx wel ende effectivelijck geschìedt is, edoch sal den halffwin in plaatse van den drooge lijckoop in de drij eersfe jaeren leveren een vett vercken, ende continueren alle jaers te saeijen eenen grooten morgen klaveren tot profijt van de heerschap.'

Hieruit blijkt dat de hoeve enigszins 'gedeterioreert', vervallen, was. Ook interessant is de melding dat Swinnen 200 karren met mergel moest bewaren. Het is niet duidelijk of dit mergelblokken waren, voor (kleine) restauraties, of mergelgruis (gebluste kalk werd gebruikt voor bemesting van akkers). De pachtboer moest in de eerste drie jaar een vet varken leveren aan de kasteelheer, én alle jaren klaver voor de paarden.
Van Thunderfeld overleed omstreeks de jaarwisseling 1742-1743 en werd opgevolgd door zijn zoon, generaal Herman Georg baron van Thunderfeld. Hij stierf in 1749 op jonge leeftijd. Genhoes werd vervolgens te koop aangeboden.

---

[33] Blok et al, 2004, 9.
[34] Warffemius en Kooij, 2002, 31.
[35] Warffemius en Kooij, 2002, 7-8.
[36] RHCL, Familiearchief Pelser van Berensberg, inv. 102, d.d./fol. 13 november 1702.

Zicht op de binnenplaats. De ommuring van de binnenplaats, het terras, met balkon, is waarschijnlijk uitgevoerd ten tijde van Van Thunderfeld. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 1950.

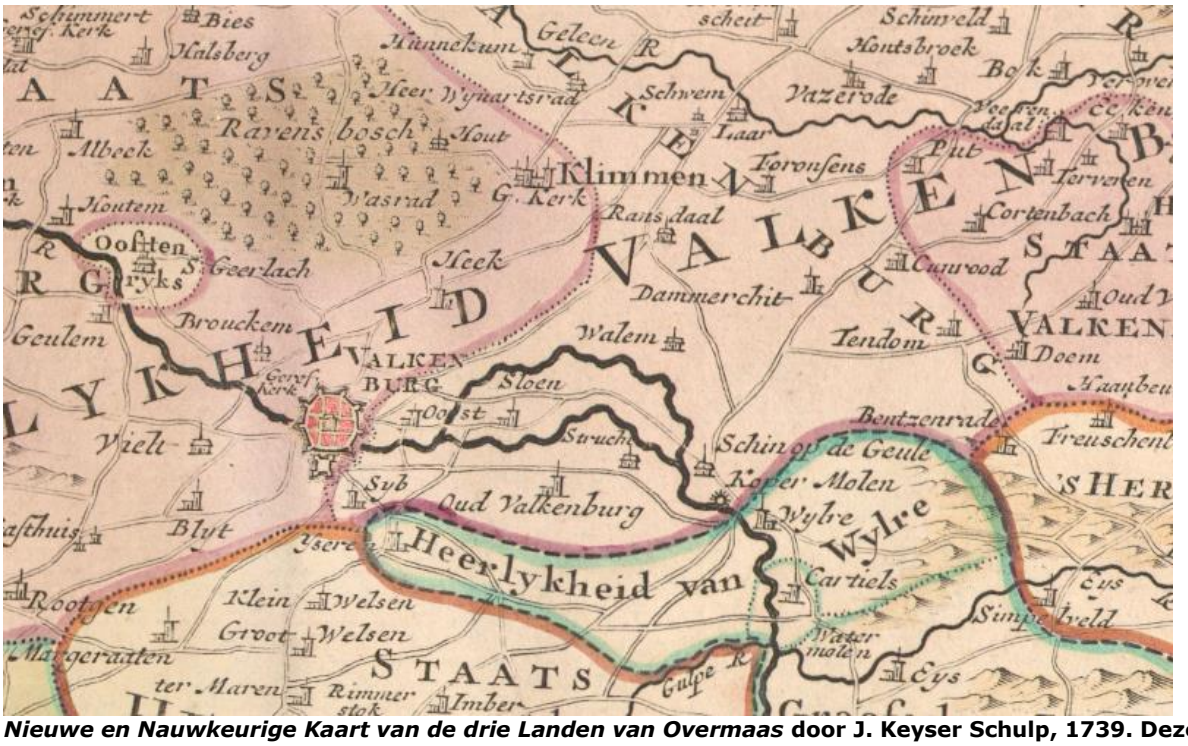

***Nieuwe en Nauwkeurige Kaart van de drie Landen van Overmaas* door J. Keyser Schulp, 1739. Deze kaart geeft weliswaar 'nauwkeurig' de territoriale begrenzing aan, de cartografische weergave van de kastelen ten oosten van Valkenburg is echter zeer schematisch. Wel interessant is de kartering van de noordelijke Geularm, zoals we die nu grotendeels kennen.** Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, collectie Smeets 563 (nr. B66)

4.5 Catharina Theresia Thimus en Johann Friedrich von Pelser (Berensberg), 1749-1771

Familie Thimus

Genhoes werd in 1749 gekocht door de rijke bankier en lakenfabrikant Leonard Thimus (1689-?). Leonard Thimus was enkele jaren burgemeester van Eupen geweest. Hij huwde in 1714 met Anna Maria Gadé. Samen kregen ze in ieder geval een zoon, Heinrich Josef (1719-1789) en een dochter, Catharina Theresia.[37] Sinds 1733 bezat de uit Eupen afkomstige Thimus een stadswoning in Aken, de zogeheten *Rote Burg*. Leonards achterkleinzoon, Albert von Thimus (1806-1878, heer van Lemiers), was de laatste van deze Thimus-tak. Mogelijk was Leonard Thimus gerelateerd aan Gilles (of Egidius) Leonard baron von Thimus uit Aken, die in 1781 kasteel Goedenraad bij Eys kocht. De familie Thimus, uit Eupen en Aken afkomstig, was dus in de achttiende eeuw betrokken bij meerdere Zuid-Limburgse kastelen. De regio Aken-Luik-Maastricht was destijds een politieke lappendeken (Oostenrijkse Nederlanden, Prinsdom Luik, Verenigde Nederlanden, en Pruisen), maar blijkbaar met 'zachte' grenzen. Families als Thimus hadden bezittingen (voor wonen en werken) in diverse landen.

Echtpaar Von Pelser-Thimus

Genhoes was waarschijnlijk aangekocht als woonhuis voor dochter Catharina Theresia (1717-1750) en haar echtgenoot Johann Friedrich von Pelser (1702-1771), heer van Berensberg (nabij Aken), drossaard van het graafschap Wittem en lid van de grote raad van Aken (wethouder).[38]
Oorspronkelijk kwam Johann Friedrichs familie uit Sibbe. Zijn vader Isaac Lambert Pelser was geboren in Sibbe als enige zoon van Maria Limpens en Johann Pelser, woonachtig op het Sibberhuuske of Vielaertshof. Isaac Lambert Pelser was jurist en wethouder in Aken, en werd in 1702 in de Spaanse adelstand verheven en in 1720 beleend met de tiende tot Schaloen of Oud-Valkenburg.[39]
Het jonge echtpaar Catharina Theresia en Johann Friedrich kregen vele kinderen: Anna Maria Therese (1738-1794)[40], Maria Helene Bernardine (1739-?), Leonard Fredrik Joseph (1740-1832), Heinrich Friedrich Josef (1742-1751), Hedwig Bernhardine Josefa (1743-1800, Kasteel Lemiers), Klara Maria Gertrud Ludovika (1744-?), Hedwig Maria Franziska Felicitas (1746-1827), Adolf Franz Wilhelm (1747-1747), Maria Theresia Sibilla (1748-1750). Niet alle kinderen leefden tot volwassenheid. Catharina Theresia en haar jongste dochter overleden beiden op 9 september 1750 in Aken. Door het onverwachte, vroegtijdige overlijden van Catharina Theresia, erfdochter van Leonard Thimus, kwam Genhoes nu aan Johann Friedrich. In 1766 werd hij door de Oostenrijkse keizer Jozef II in de adelstand verheven en mocht zich voortaan Von Pelser Berensberg noemen.

Het familiewapen van Von Pelser Berensberg. Bron: C.O.A. Schimmelpenninck van der Oije, E. Wolleswinkel, J. van den Borne en C., Wapenregister van de Nederlandse adel. Hoge Raad van Adel 1814 - 2014 (2014).

[37] 'Wappen Thimusu-Gadé', via www.ostbelgien.net geraadpleegd 5-10-2020.
[38] Vanmeulebrouk, 2004, 18.
[39] Huygen, 1956.
[40] Dochter Anna Maria Therese, die hofdame was geweest aan het Franse hof van koningin Marie Antoinette, overleed op 19 juli 1794 in Parijs onder de guillotine.

Architect Johann Joseph Couven

Omstreeks 1750 werd kasteel Genhoes gemoderniseerd en verfraaid, vermoedelijk naar ontwerp van de gerenommeerde Akense architect Johann Joseph Couven (1701-1763).[41] Couven werkte vooral in de driehoek Aken-Luik-Maastricht en was een van de belangrijkste bouwmeesters van de 18e-eeuwse barokarchitectuur in dit gebied. Aan het begin van zijn carrière had Couven gewerkt onder de Duitse architect J.C. Schlaun, onder meer aan het klooster van Wittem, kasteel Amstenrade en kasteel Neubourg in Gulpen.
De lagere poortvleugel langs de noordzijde van de binnenplaats werd gebouwd (een verdieping hoog met mansardedak) en de aangrenzende noordgevel van de hoofdvleugel werd aangepast. Couven zou ook de U-vormige hoeve en bijgebouwen van Genhoes vernieuwen (circa 1750-1755) en het koor van de parochiekerk van Oud-Valkenburg bouwen (1752 of 1757).[42]
Mogelijk heeft Couven ook de 'prachtige hekken met gemetselde pijlers, bergstenen vleugelstukken en siervazen in het park' ontworpen.[43] Uit deze tijd, en van de hand van Couven, is waarschijnlijk ook de fontein met stenen beeld van Hercules. Van Couven is bekend dat hij ook ontwerpen maakten voor tuinen, parken en stadsuitbreidingen.[44] Er is geen concreet bewijs voor dat Couven de tuinen heeft ontworpen op Genhoes. Het is dus niet duidelijk of de parkornamenten in een bestaand park gezet werden (gecreëerd ten tijde van Von Thunderfeld) of dat tegelijkertijd de aanleg werd gerealiseerd door Couven (ten tijde van Von Pelser). Op de kaart van Van Deventer is geen bewijs voor tuinen zichtbaar, maar de kaart is voor de buitengebieden niet even nauwkeurig, waardoor de aanwezigheid van tuinen niet uit te sluiten is. Genhoes werd als buitenplaats gebruikt door Von Pelser, die een stadswoning in Aken had.

4.6 Leonard von Pelser Berensberg, 1771-1832

Na het overlijden van Johann Friedrich in 1771 kwam Genhoes aan zijn oudste zoon Leonard Fredrik Joseph (1740-1832), die het daarop volgende jaar trouwde met Maria Franziska Josefine von Lommessen (1749-1790). In 1773 ging het echtpaar op Genhoes wonen. Leonard werd in 1822 verheven in de Nederlandse adelstand en in 1829 in de Pruisische adelstand.[45]
Het echtpaar kreeg een groot gezin: Friedrich Franz Maria Josef Anton (1773-1795, overleden St. Domingo), Maria Helene *Auguste* Antoinette (1774-1840, overleden kasteel Strijthagen), Maria Felicitas Anna Antoinette (*Félicité*, 1776-1828, overleden Oud-Valkenburg), Friedrich Franz Josef Maria Anton (1778-1861, overleden Keulen, begraven in familiegraf op kasteel Lemiers), Therese Angelika Karoline Antonette (1780-1853, overleden Oud-Valkenburg), Karl Maria Anton (1782-?), Marie Bernhardine Antonette (1786-1828, overleden Oud-Valkenburg), en Johann Maria (Max) Anton Josef (1790-1834, overleden Aken).[46]

Landgoed Genhoes, circa 1770-1780

Oud-Valkenburg behoorde tussen 1715 en 1785 tot de Oostenrijkse Nederlanden. Dit betekende onder meer dat het nauwkeurig gekarteerd werd binnen de grootste kartering van het grote Oostenrijkse rijk. In de perioden 1764-1771 en 1771-1777 werden de heerlijkheden Schin op Geul (met de landgoederen Oost en Schaloen), Strucht en Oud-Valkenburg (met Genhoes) gekarteerd. Het zijn de vroegste kaarten die ons relatief nauwkeurige en gedetailleerde informatie over de bezittingen geven. De kaarten tonen de doorgaande weg Maastricht-Valkenburg-Aken, waaraan het dorpje Oud-Valkenburg is gelegen. De bebouwing concentreerde zich aan de zuidelijke kant van de weg. Aan de noordkant lag de parochiekerk met kerkhof. Langs de kerk liep een zijweg in noordelijke richting naar kasteel Genhoes. Deze zijweg is op dat moment niet beplant tot laan. De weg gaf, via de zogenaamde Hameipoort, toegang tot het kasteelcomplex. De U-vormige hoeve met erf en het omgrachte kasteel zijn rood ingekleurd en duidelijk herkenbaar. Het kasteel had een L-vorm.
Ook zien we op de kaarten heel duidelijk de noordelijke Geularm. Aan de noordkant van Schaloen en Genhoes werd - waarschijnlijk in de zeventiende eeuw - een nieuwe Geultak gegraven, waardoor de Geularm bij de watermolen beter beheersbaar werd. De oorspronkelijke Geulloop, de grens tussen Genhoes en Schaloen, was nu de Molenbeek. De L-vormige laan van Schaloen (richting de Drie Beeldjes) is welbekend, maar de laat achttiende-eeuwse kaarten tonen ook een

[41] Warffemius en Kooij, 2002, 11-12.
[42] 'Barokarchitectuur. Kastelen en landhuizen in de omgeving Maastricht-Hasselt', via www.wikiwand.nl geraadpleegd 5 oktober 2020.
[43] Huygen, 1956.
[44] M.Th. van Dijk-Franx, 'Genhoes en de Tuin der Hesperiden', in: *Jaarboek Stichting Historische en Heemkundige Studies Geuldal 15* (2005) 31-66.
[45] Huygen, 1956.
[46] Verein für Computergenealogie, via http://gedbas.genealogy.net/ geraadpleegd 6 oktober 2020.

laan vanaf de tuinen van Genhoes in noordelijke richting. Deze laan liep nagenoeg parallel aan de laan van Schaloen en kruiste de Molenbeek, lopende tot aan de noordelijke Geularm. De laan zal vooral een esthetische functie hebben gehad: het was mogelijk een van de assen in de oostelijke kasteeltuin. De andere as liep vanaf de borstwering in oostelijke richting, waardoor een kruisvormig assenstelsel ontstond. Wellicht was de laan tevens een praktische verbinding met de beemden (lichtgroen) tussen de twee Geularmen. Deze laan suggereert overigens wel dat de boomgaarden tussen de twee Geularmen (deels) in bezit waren van de heer van Genhoes.[47]

Detail van de militair-topografische kaart van de Österreichische Niederlände, 1764-1771 (voorloper van de zogenaamde Ferrariskaart, zie hieronder). Bron: www.mapire.eu

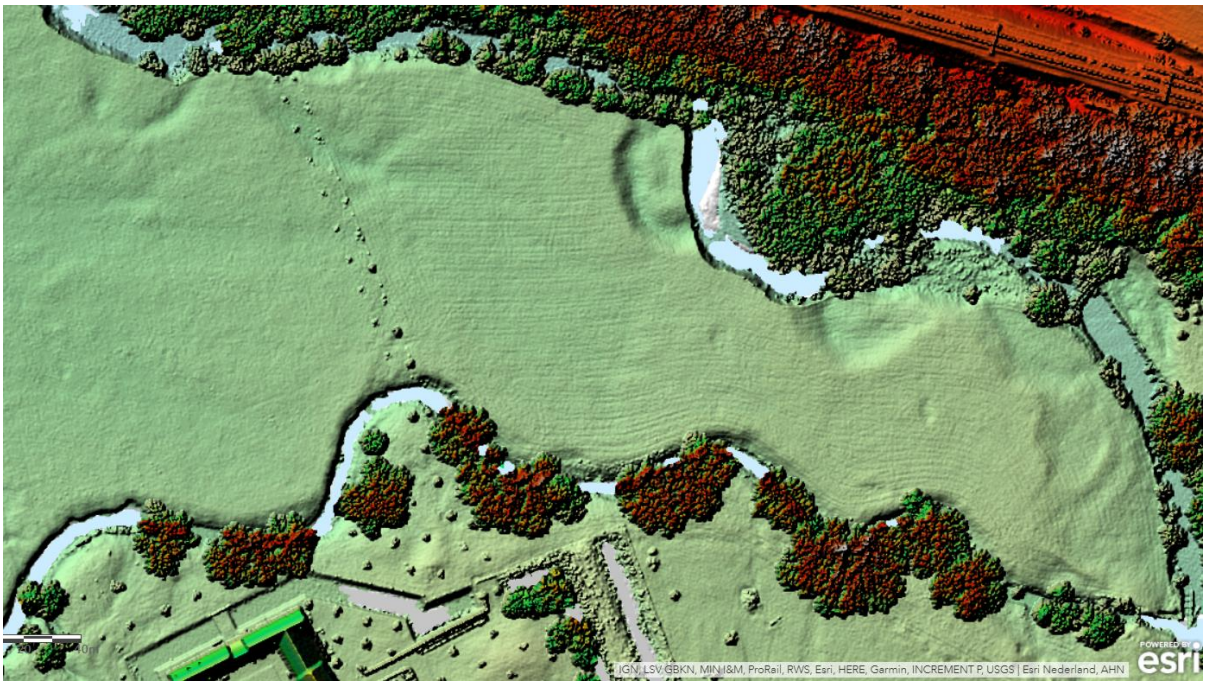

De laan in de beemden is herkenbaar op het Algemeen Hoogtebestand Nederland. Bron: Esri.

Ten oosten en zuiden van het kasteelterrein lagen een boomgaard en (moes)tuinen, die omzoomd waren door een gegraven kanaaltje (tweede gracht). Langs de tweede gracht liep gedeeltelijk een wandelpad. Aan de zuidwestkant van de kasteelgracht zien we een klein (roodgekleurd) gebouwtje: het tuinpaviljoen of eendenhuisje. Ten zuiden van de tuinen lag nog een trapeze-vormige visvijver. Iets ten zuiden van deze vijver lag een cirkelvormig vijvertje in de boomgaard.

[47] Uit het kadaster van 1832 blijkt in ieder geval dat deze landerijen toen bij Schaloen hoorde.

Vis en eend was een welkome variatie op het dieet. Vis was bovendien een belangrijke bron van eiwit en tevens kan men een koppeling maken met het katholieke geloof, waar de kerk vleesloze dagen voorschreef. Vandaar dat er een hoge concentratie visvijvers in Zuid-Limburg zijn aangelegd bij kloosters, kastelen en omgrachte huizen. Volgens Renes was de aanleg van visvijvers alleen weggelegd voor de elite. De vijvers waren een statussymbool voor de eigenaren, en het ging om een aanzienlijke investering.[48] De vissen moesten gevoerd worden en het onderhoud en schoonmaken van de vijvers moest regelmatig gebeuren. De gevangen vis werd voor eigen consumptie of voor feesten gebruikt, maar ook om als geschenk gegeven. Het geheel door waterwegen omzoomde kasteelcomplex was een grotere trapeze-vorm. Dit was de kern van het landgoed, met de belangrijkste gebouwen en gronden. Het systeem van waterwegen, grachten en vijvers diende eveneens als bescherming tegen plundering en diefstal.
De beschreven kasteeltuinen waren door een tuinmuur gescheiden van het boerderijgedeelte. De tuinmuur van het kasteel is te zien op de twee achttiende-eeuwse kaarten en dateert vermoedelijk uit de periode 1750-1770. Door de muur werd de scheiding tussen kasteel en boerderij duidelijk zichtbaar gemaakt.[49] De tuinmuur, een rode lijn op de Ferrariskaart, liep langs een deel van de kasteeltuinen en diende waarschijnlijk ook voor extra bescherming tegen diefstal of schade door wild.

Grotere uitsnede van de militair-topografische kaart van de Österreichische Niederlände, 1764-1771 (voorloper van de zogenaamde Ferrariskaart, zie hieronder), waarbij we het hele landgoed Genhoes kunnen zien, van de Geul tot aan de Biebosch en St. Jansbosch. Bron: www.mapire.eu

[48] Renes, 1991, 87.
[49] B. Kooij, 'Reconstructie en planvorming. De tuinmuren en de kassen bij het kasteel Genhoes, Oud-Valkenburg 17-19, en bij de naastgelegen boerderij, Oud-Valkenburg 21, in Schin op Geul', in: B. Kooij et al, *Kassen in Nederland, 1650-1950* (2019) 695-699.

Op de kaart 1764-1771 worden de beemden met diverse letters verder verduidelijkt: 'v' staat voor 'verger', oftewel boomgaard. Het is niet geheel duidelijk waar de 'p' voor staat in de overige beemden. Het betreft de natte onontgonnen moerassige hooilanden, zie de Ferrariskaart van 1771-1777. Mogelijk staat 'p' voor 'plain' of vlakte. Deze vlakten mochten overstromen bij hoge rivierstand. Ten zuiden van de doorgaande weg lagen de bouwlanden, op de 1764-1771 kaart aangegeven met 't', oftewel 'terres arables'. Grote akkers of Gewande zijn typerend voor grootgrondbezit in Zuid-Limburg: de kasteelheren bezaten de beste akkergronden op de flauwe hellingen. Doordat erosie een minder groot probleem was op deze flauwe hellingen werden deze grote akkers gekenmerkt door openheid. Er waren geen heggen geplant om erosie te voorkomen.

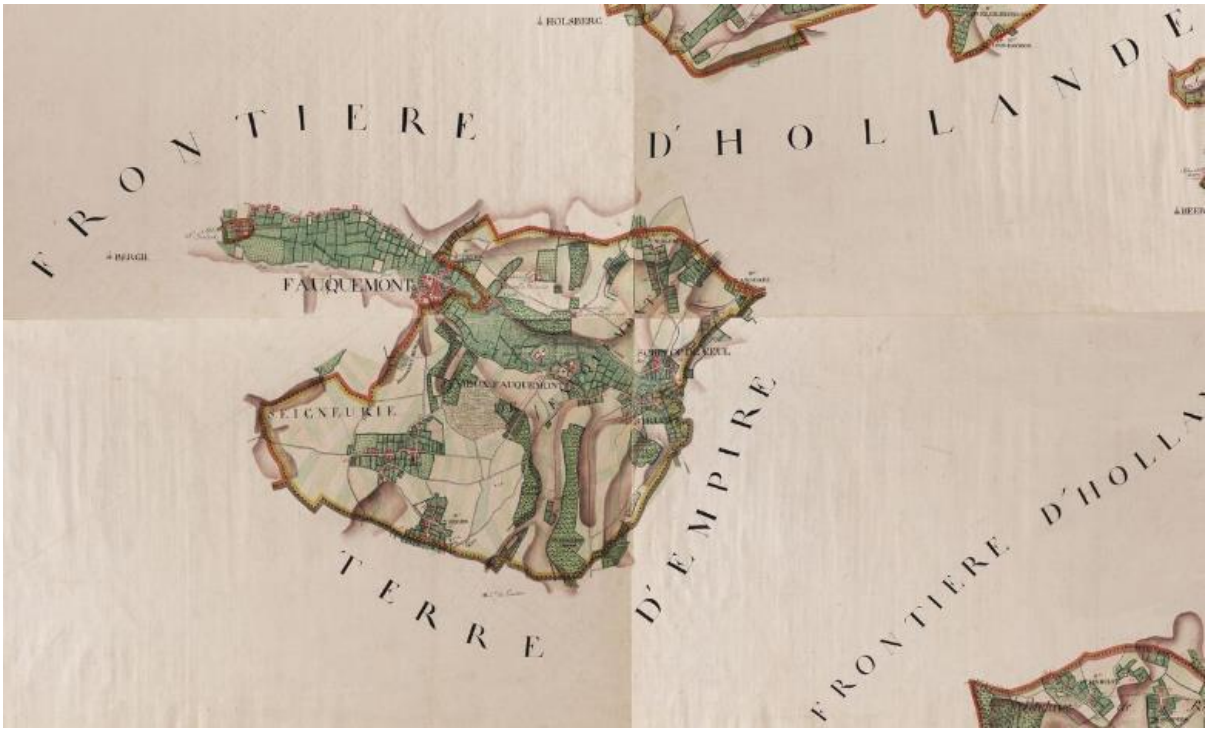

Ferrariskaart: kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, 1771-1777. De omliggende gebieden werden niet ingetekend. Bron: KBR (Koninklijke Bibliotheek/ Bibliothèque Royale), België.

De Gewande van Schaloen en Genhoes werden van elkaar gescheiden door de huidige Sint Jansbosweg. Parallel aan deze weg zien we, op de Gewande van Schaloen, een stippellijn: een wandelpad dat via het bos en 'bruyère', heide, dwars over de weg IJzerenkoeweg en de akkers naar het plateaudorp Sibbe. Het wandelpad kwam uit aan de noordkant van Sibbe, ter hoogte van Bergstraat 30.
Beide laat-achttiende-eeuwse kaarten tonen het bos van Genhoes op de zuidelijke helling, grenzend aan de akkerlanden. Een deel van de huidige Biebos (Byebosch) was toen nog als onontgonnen heide in gebruik. Mogelijk als graasgebied voor schapen. Het gebied stond later (nog) bekend als 'de groate hei'.[50]
Behalve het wandelpad van Oud-Valkenburg naar Sibbe tonen de kaarten nog een wandelpad door de Biebos, ter hoogte van de huidige bosrand. Dit pad liep vrijwel gelijk aan de grens tussen het bezit van Schaloen en Genhoes. Ook was er een wandelpad (stippellijn) direct ten zuiden van de bebouwing van Oud-Valkenburg.
Een opvallend verschijnsel op de Ferrariskaart is het rode kruis net ten zuiden van de doorgaande weg, tegenover de laan van Schaloen. Een dergelijk symbool wijst op een kapel. Ook op de kaart van Van Deventer, staat op deze plek een gebouwtje. Zou dit mogelijk een voorloper zijn van de Sint Jansboschkapel, die in de negentiende eeuw op een stukje van de Gewande van Genhoes werd gebouwd?

[50] https://heemkundesjin.nl/veldnamen/ geraadpleegd 15-10-2020.

Ferrariskaart: kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, 1771-1777.
Bron: KBR (Koninklijke Bibliotheek/ Bibliothèque Royale), België.

Caerte figuratief door C.J. Everaert, 3 mei 1785. ***Carte des hameaux de Sibbe et d'Yseren (Ijseren) sous Vieux-Fauquemont (Oud-Valkenburg); dressée, en 1785, par C.-J. Everaert, géomètre juré.***
Bron: Rijksarchief België, via www.cartesius.be.

Detail van Caerte figuratief door C.J. Everaert, 3 mei 1785. Op de kaart zien we de Sint Jans Bosch en de Sint Jansbosweg. Links daarvan, door de Gewande van Schaloen liep heel duidelijk een kleiner pad, door het 'Bosch Comp'e den hre Pelser' en de Groote Heijde. De kaart hoorde bij een rechtzaak 'voor die gemeyntenaeren van Oudt Valckenbourg' tegen de heer baron Felix de Fauson en de heer Limpens de Doenraet. Het is niet bekend waar het geschil over ging. Bron: Rijksarchief België, www.cartesius.be.

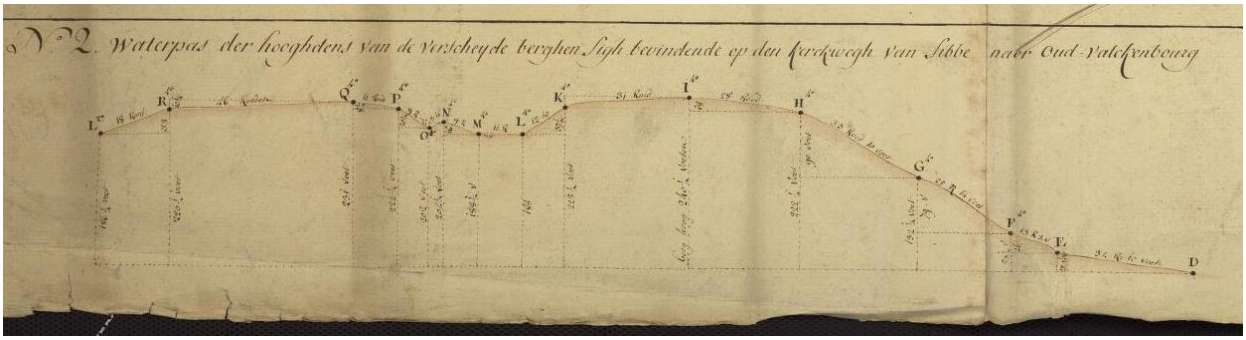

Op de Caerte Figuratief van Everaert staat ook dit profiel: 'Waterpas der hooghdens van de verscheyde berghen sigh bevindende op den kerckwegh van Sibbe naer Oud-Valckenbourg'. De letters op de kaart staan op verscheidene, waarschijnlijk herkenbare, punten in het landschap. Het traject tussen A. (de parochiekerk van Oud-Valkenburg) en R. (de Paulusberg bij Sibbe) geeft dus de kerkweg tussen kerkdorp en plateaudorp aan. Daarmee is deze kaart een bijzondere, unieke weergave van het kerkelijke landschap en de relatie tussen dal en plateau. De overige letters, zo ver te achterhalen, geven aan: B. de lindeboom bij de kerk. Van C t/m E is een deel van de huidige Sint Jansbosweg. Vanaf E ging de kerkweg langs de 'den Huytsberg' richting G. (de grensboom, thans een rode beuk aan de rand van het bos). H en I lagen op de zogeheten 'Groote Heyde'. K tot P betrof 'de diepte genaemt de Collegart'. Q en R lagen op het 'Veld genaemt de Collegart'. Bron: Rijksarchief België, www.cartesius.be.

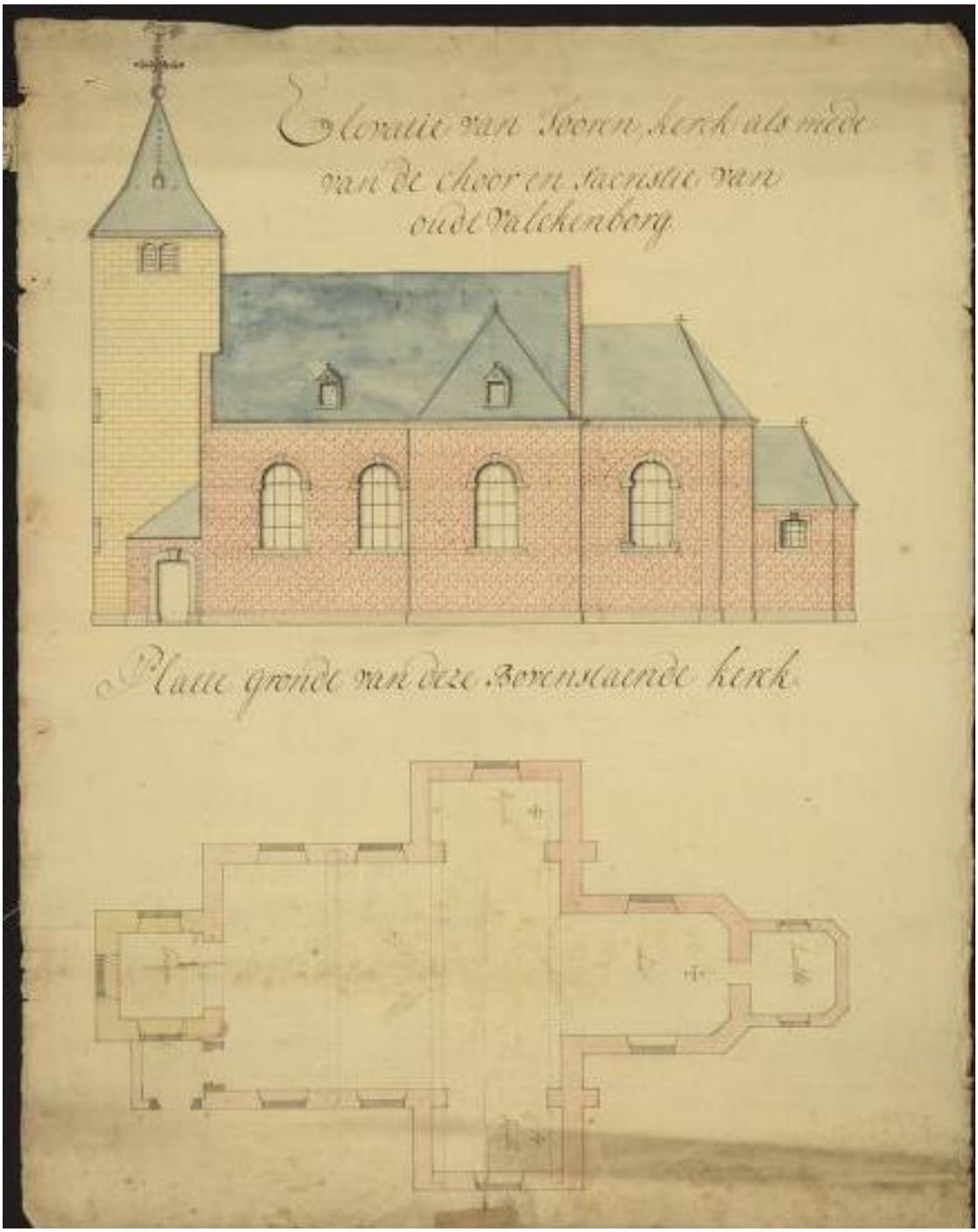

Plans, coupe et élévations de l'église de Vieux Fauquemont (Oud-Valkenburg). Bron: Rijksarchief België, www.cartesius.be

Oud-Valkenburgers in 1796

In 1795 werd het Land van Valkenburg ingelijfd bij Frankrijk, als onderdeel van het departement Nedermaas (1795-1814). Het resulteerde onder meer in de afschaffing van de eeuwenoude heerlijke rechten. 1795 zag de afschaffing van de uitoefening van bestuursgezag, in 1798 werden ook het vis- en jachtrecht afgeschaft. Het bezit van een heerlijkheid, die nu veel minder inkomsten en privileges opbracht, werd daardoor minder aantrekkelijk. Het betekende ook dat het gehele gebied van Land van Valkenburg onder één centraal gezag kwam, namelijk dat van de Franse Republiek. Het was een onderdeel van het Departement van de Landen van de Nedermaas.
Om een idee te hebben van de nieuwe inwoners van het Franse rijk werd een inventarisatie gedaan van alle huishoudens. Een overzicht van inwoners van Oud-Valkenburg in 1796, afkomstig uit het 'Frans Archief', geeft ons interessante informatie over de sociale gemeenschap op Genhoes. Eerder, in 1790 was Leonards vrouw Maria van Lommessen overleden.

In 1796 woonden op Genhoes:

Naam van inwoners boven 12 jaar	Ouderdom	Beroep	Woonplaats	Tijd van aankomst in de gemeente
Leonard Frederic Pelzer	55	Advocaat bij het departement	Oud-Valkenburg	Sinds 23 jaar (1773)
Auguste, dochter	21		Oud-Valkenburg	Hier geboren
Félicité, dochter	20		Oud-Valkenburg	Hier geboren
Antoin, zoon	25	Agent municipal	Oud-Valkenburg	Hier geboren
Therèse, dochter	15		Oud-Valkenburg	Hier geboren
Jean Krauss	56	Knecht	Oud-Valkenburg	Sedert 5 jaar
Jean Pisters	50	Tuinman	Oud-Valkenburg	Sedert 6 jaar
Pierre Mooten	32	Arbeider	Oud-Valkenburg	Sedert 6 jaar
André Jacobs	29	Arbeider	Oud-Valkenburg	Sedert 1 jaar
Chretien E(i)keler	26	Arbeider	Oud-Valkenburg	Hier geboren
Marie Hanappel	30	Bediende	Oud-Valkenburg	Sedert 5 jaar
Agnes Bemelmans	23	Bediende	Oud-Valkenburg	Hier geboren
Anna Marie Brouns	23	Bediende	Oud-Valkenburg	Sedert 3 jaar
Barbe Mooten	20	Bediende	Oud-Valkenburg	Sedert 1 jaar

Overzicht van inwoners van Genhoes, 1796. Bron: RHCL, 03.01, Frans Archief,

Het gezin Van Pelser woonde dus niet alleen op Genhoes. Hun personeel bestond uit: de huisknecht Jean Krauss en vier vrouwelijke bedienden voor de huishoudelijke taken op het kasteel, de tuinman en arbeiders voor de buitenruimten. Ter vergelijking, op Schaloen had Maximiliaan Hoen en zijn vrouw Félicité Hohingobern zes knechten, vier bediende en een ontvanger, de eerwaarde heer Franssen. Ook verbleef molenaar Guillaume Rutten op de Sjloensmeule. Het hele gezelschap was sinds acht jaar op Schaloen, hetgeen er op wijst dat Maximiliaan en Félicité hun vaste personeel mee hadden genomen naar Schaloen.
Kijken we naar bovenstaande tabel van Genhoes, dan valt op dat het personeel een dienstverband van één tot zes jaar had. Twee personeelsleden waren in Oud-Valkenburg geboren; van hen is dus onbekend hoe lang ze in dienst waren bij de familie Von Pelser Berensberg. Van de andere personeelsleden blijkt uit de lijst dat ze pas na het overlijden van Leonards vrouw op Genhoes kwamen. De reden daarvoor is onbekend.

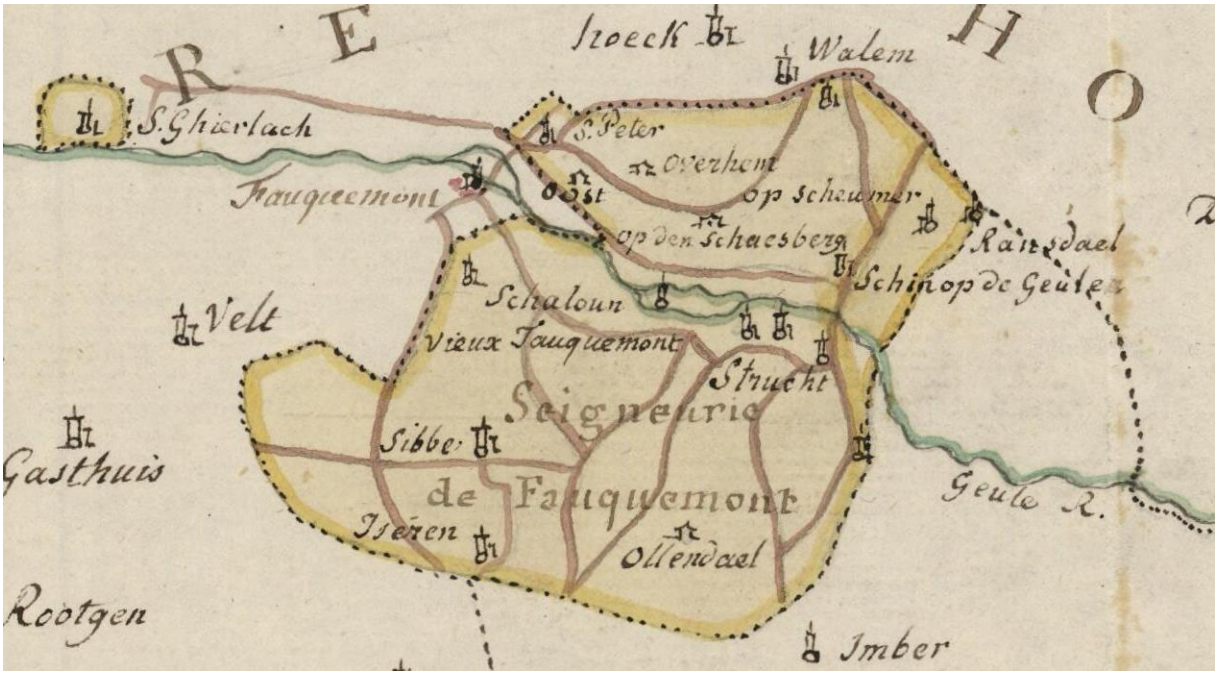

De heerlijkheid Oud-Valkenburg (seigneurie de Fauquemont) in 1795 met de kastelen Oost, Schaloen en Oud-Valkenburg, de hoeve Overhem (Euverhem), de kluis op de Schaesberg en andere belangrijke gebouwen en gehuchten (Sibbe, IJzeren, Schin op Geul, Ransdaal, Op Scheumer, Walem). Bron: Rijksarchief België, via www.cartesius.be

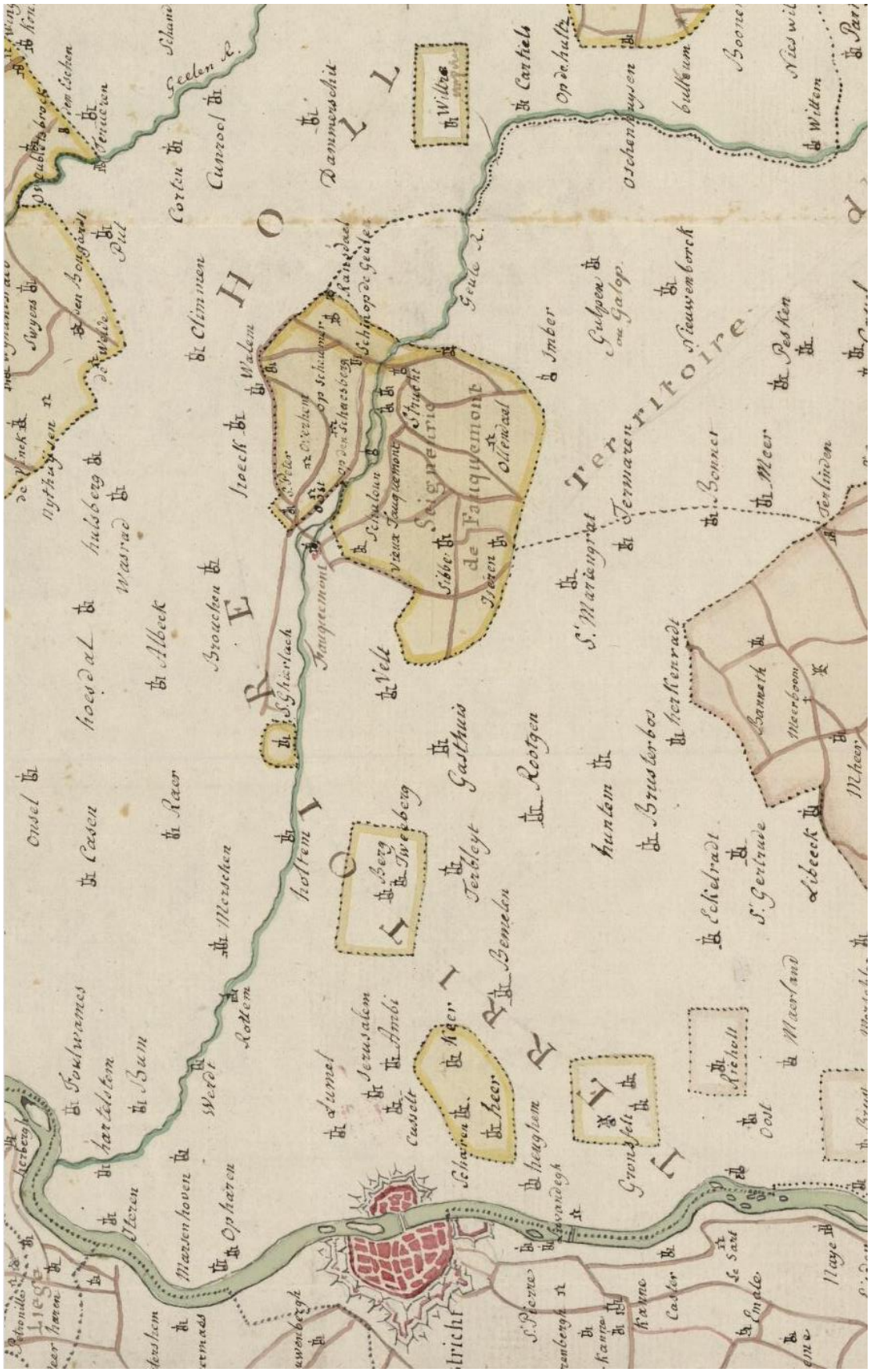

Uitsnede van een achttiende-eeuwse kaart van het gebied op de rechteroever van de Maas tussen Luik en Maastricht, met de grenzen tussen Oostenrijks en Staats Dalhem, Valkenburg en 's-Hertogenrade, het hertogdom Limburg, het territorium en de stad Aken en het Land van Stavelot. 1795. Bron: Rijksarchief België, via www.cartesius.be

Landgoed Genhoes, circa 1805-1807

Als onderdeel van het Franse Rijk werden de Landen van Nedermaas gekarteerd onder leiding van luitenant-kolonel J.J. Tranchot. De delen met Oud-Valkenburg dateren uit de periode 1805-1807. Het landschap werd nauwkeurig gekarteerd. Het Geuldal rondom het 'chateau' heeft een meer open karakter. Veel boomgaarden waren blijkbaar vervangen door weilanden voor vee. De veeteelt lijkt daarmee misschien belangrijker te worden dan de fruitteelt, maar men dient zich te beseffen dat vee meestal ook in boomgaarden liepen. Misschien was er sprake van verjonging van de boomgaard. Alleen ten westen van het kasteelcomplex resteerden nog oude boomgaarden. De percelen in de beemden werden begrensd door hagen of bomenrijen. Ook langs de Geul en de Molenbeek stonden bomenrijen aan weerszijden van de meanderen waterlopen.[51]
De trapeze-vormige vijver en het cirkelvormige vijvertje zijn tussen 1770 en 1805 verdwenen. Deze vijvers waren blijkbaar gedempt en de terreinen omgezet naar boomgaarden en weilanden.

'Carte topographique des pays compris entre la France,les Pays Bas et le Rhin', gekarteerd onder leiding van luitenant-kolonel J.J. Tranchot in de jaren 1801-1813 en voltooid onder leiding van de Pruisische generaal Freiherr Von Müffling in 1816-1828. De kaartdelen met Oud-Valkenburg dateren uit 1805-1807. Bron: VU Amsterdam.

[51] Blok et al, 2004, 11.

Binnen de grachten zien we ten oosten en zuiden van het omgrachte kasteel diverse tuinen. De tuinen zijn verdeeld in verschillende compartimenten. In de oostelijke tuin staat een rode stip ingetekend; dit zou mogelijk de oorspronkelijke standplaats van het Herculesbeeld kunnen zijn, als midden van het padenkruis.[52] In de zuidelijke tuin lijkt een blauwe stip ingetekend, op de plek waar nu nog het fonteinbassin ligt.[53] Op de zuidwestelijke punt van de kasteelgracht was het tuinpaviljoen annex eendenhuis ingetekend. Kijken we naar het grotere landgoed met de Gewande en bossen, dan valt op dat op de voormalige heide bij de *Biebosch* nu staat aangegeven 'Op den neuvenbosch' (*nieuwe bos*). Het lijkt er op dat het heidegebied tussen circa 1780 en 1805 is ontgonnen tot bos. Biebos lag tegen de Gewande aan van Schaloen. Op de grens van de twee landgoederen vinden we nu een opvallende rode beuk, die ook van afstand duidelijk herkenbaar is in de bosrand. Andere (oudere) bossen zijn het *St. Jans Bosch* en het *Duyvels Eyken*. Tussen deze twee bossen lag het *Gelendaelfelt*. Verder naar het westen lag het *Gerardsdahlfeld*. Op de Tranchotkaart is de huidige St. Jansbosweg duidelijk herkenbaar.
Begin negentiende eeuw werd waarschijnlijk een hek met pijlers geplaatst op de zichtas van de tuin.[54] Kooij acht het mogelijk dat omstreeks 1820 ten tijde van Leonard de tuinmuur bij de kasteelboerderij is gebouwd.[55] Deze tuinmuur zal in eerste instantie voor leifruit zijn gebruikt.

'Nachzeichnung der Kartenaufnahme der Rheinlande durch Tranchot und von Müffling 1803-1820', blad 74 Valkenburg. Bron: Landesarchiv NRW, www.landesarchiv.nrw.de/

4.7 Joseph Hubert M. Felix von Pelser Berensberg, 1834-1907

Leonard von Pelser Berensberg overleed op 29 oktober 1832 op 92-jarige leeftijd op Genhoes. Hij werd opgevolgd door zijn zoon jhr. Johann von Pelser Berensberg, die reeds twee jaar later overleed. Genhoes kwam vervolgens niet aan zijn oudste zoon Friedrich H.M.J.A. (1815-1883), die een militaire carrière in het Pruisische leger had, maar aan de jongste zoon. In 1834 werd jhr. Joseph Hubert M. Felix von Pelser Berensberg (1824-1907; Felix) op 10-jarige leeftijd heer van Genhoes. In 1849 huwde hij Constance Regina von Lezaack (1828-1895). Tot 1855 was Felix burgemeester van Gerresheim, nabij Düsseldorf (D). In dat jaar verhuisde hij met zijn gezin naar

[52] Voor meer over deze hypothese, zie: Th. van Dijk-Franx, *Genhoes en de Tuin der Hesperiden* (2005)
[53] Blok et al, 2004, 11.
[54] Warffemius en Kooij, 2002, 52-53.
[55] Kooij, 2019, 695-699.

Oud-Valkenburg. Op 27 juni 1863 werd Felix genaturaliseerd tot Nederlander. Felix en Constance hadden samen een groot gezin: Auguste Pauline Maria Hubertine (1850-1883), Constance Antonie Maria Hubertine (1852-1922), Maria Friederike Hubertine (1854-1929), Eugenie Auguste Maria Hubertine (1856-1943), Gustav Franz Maria Hubert (1857-1902), Felix Josef Paul Maria Hubert (1859-1902), Adolf Philippe Maria Hubert (1861-1917) en Paulina Auguste Franziska Maria Hubertine (1873-1946).[56] De na 1855 geboren kinderen zagen op Genhoes hun levenslicht.

Landgoed Genhoes, circa 1841

In 1832 was het Nederlandse kadaster gepubliceerd voor (Noord-)Nederland. Voor Limburg kon pas in 1840 het kadaster worden ingevoerd, toen Limburg onderdeel werd van Nederland. De kadastrale opmetingen werden gepubliceerd in de *Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel* en *minuutplans*, die in 1841 werden vastgesteld. In de OAT van de kadastrale gemeenten Oud-Valkenburg en Strucht zien we drie maal de naam 'De Pelser Berensberg':

- **190: (zonder voornaam) de Pelser Berensberg.** Dit was het bezit van de in 1832 overleden Leonard. Bij publicatie in 1841 was zijn kleinzoon Felix nog steeds minderjarig. Waarschijnlijk is daarom geen voornaam toegevoegd in de OAT.
- **191: Maria Helene Auguste Antoinette de Pelser Berensberg** (1774-1840), wonende op kasteel Strijthagen.
- **193: Theresia de Pelser Berensberg**, wonende te Oud-Valkenburg.

Tot Genhoes behoorden de bezittingen van de overleden Leonard en in 1841 zijn minderjarige kleinzoon; daar komen we hieronder verder op terug. Het bezit van de in 1840 overleden Maria Helene Auguste Antoinette, oudste dochter van Leonard, betrof de hoeven 'Struchterhof' en 'Panhuis', met bijbehorende boomgaarden, weilanden, hooilanden, verspreid gelegen bouwlanden in het Gerendal en het Gerendals Bosch (hakhout). Felix erfde van zijn tante Maria Augusta ook de Struchterhof en het Panhuis. De derde genoemde Pelser Berensberg was Therese Angelika Karoline Antonette (1780-1853); zij had slechts een groot perceel hooiland bij de Geul in bezit. Helaas zijn voor Limburg nog niet alle kadastrale gegevens gedigitaliseerd, zoals bij www.hisgis.nl. Daarmee hadden we makkelijker in meerdere gemeenten kunnen opzoeken waar familieleden bezittingen hadden.

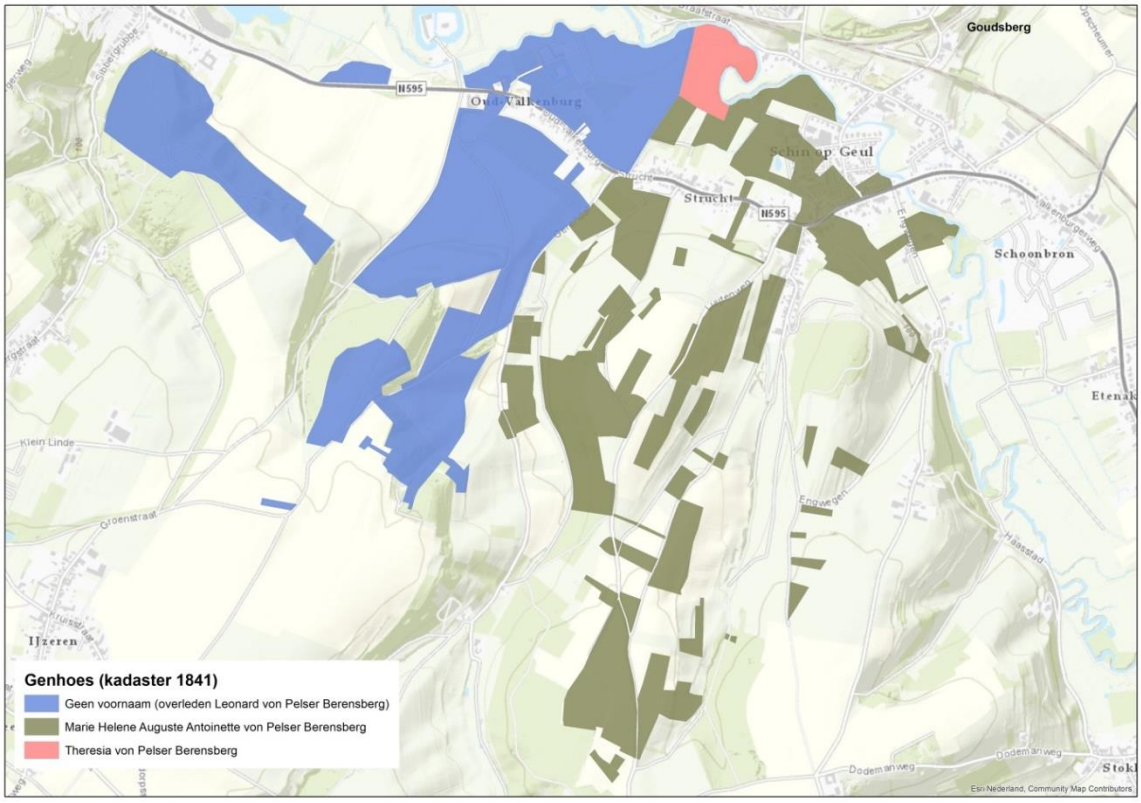

Het eigendom van de familie Von Pelser Berensberg in de gemeenten Oud-Valkenburg en Strucht, 1841. Weliswaar stond in het kadaster als drie personen van deze familie; in werkelijkheid gaat het om de erfenis van Felix von Pelser Berensberg van zijn vader Leonard en zijn tante Maria Augusta. Gekarteerd door auteur op basis van kadastrale gegevens.

[56] Via http://genealogieonline.nl en http://gedbas.genealogy.net/ geraadpleegd 19 oktober 2020.

We kijken nu even alleen naar Genhoes (het bezit van nr. 190, op de kaart aangegeven als blauw). In totaal was dit bezit 84 bunder, 84 grote roede en 2 kleine roede groot (een kleine 85 hectare). Door de kadastrale gegevens te karteren zien we de locatie en type grondgebruik van het landgoed. Vergeleken met andere landgoederen, zoals buurlandgoed Schaloen, was Genhoes minder compact: veel percelen lagen iets op afstand van de kern. Net als voorheen was Genhoes een zeer gevarieerd landgoed met weilanden, hooilanden, boomgaarden, bouwlanden (Gewande), bossen (hakhout) en een schaapsweide. Daarbij valt op dat vergeleken met de Tranchotkaart (1805-1807) en in 1841 percelen zijn gewijzigd van boomgaard in weiland en omgekeerd. Dit doet vermoeden dat, zoals eerder gesuggereerd, er inderdaad sprake was van een verjonging van de boomgaarden: de oude bomen waren minder rijkdragend en wellicht lastiger te plukken, en werden daarom gekapt en vervangen door nieuwe fruitbomen.[57] Het kan natuurlijk ook simpelweg zijn dat de Tranchotkaart hier niet nauwkeurig was.

Het grondgebruik van de bezittingen van de familie Von Pelser Berensberg in de gemeenten Oud-Valkenburg en Strucht, 1841. Gekarteerd door auteur op basis van kadastrale gegevens.

Het kadastrale minuutplan toont een (nieuw) voetpad vanaf de Hameipoort langs de noordelijke omgrachting: 'voetpad van Oud-Valkenburg naar Schin op Geul'. Dit pad stond nog niet aangegeven op kaart van Van Deventer uit 1551 en nog niet op de Oostenrijkse kaart uit 1764-1771. Aangezien het voetpad van Valkenburg naar Oud-Valkenburg door de beemden van Oost en Schaloen op beide kaarten wel al stond aangeven, lijkt het erop dat het voetpad van Oud-Valkenburg naar Schin op Geul relatief nieuw was. De eerder benoemde laan in de beemden ten noorden van de Molenbeek is op het minuutplan niet meer aanwezig. De gronden ten noorden van de Molenbeek waren overigens in eigendom van de heer van Schaloen.

[57] Blok et al, 2004, 12-14.

Detail van het minuutplan van Oud-Valkenburg. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

De percelen nabij het kasteelcomplex waren in gebruik als 'tuin'. De kadastrale omschrijving van 'tuin' duidt op een nutstuin (moes- of fruittuin). De tuinen van Genhoes zullen dus een sterk functioneel karakter hebben gehad, wellicht wel met een zekere sierwaarde, bijvoorbeeld door de geometrische indeling. Blok et al suggereren dat het assenkruis ten oosten van het kasteel nog aanwezig was, ook al blijkt dat niet uit de kadastrale gegevens. Wellicht was het assenkruis beplant met fruitbomenrijen, zoals dat ook nog in de eerste helft van de twintigste eeuw was.[58] Het terrein ten zuiden van de kasteelgracht stond genoteerd als 'lustbosch', een klein parkbos, mogelijk met slingerende wandelpaden. Wellicht was het een kleine aanleg in landschappelijke stijl, aangelegd tussen circa 1805 en 1840, waarbij de reeds aanwezige sierelementen (fonteinbassin en het paviljoen/ eendenhuisje) opgenomen werden. Mogelijk werd in dezelfde periode in het bosje een achthoekige ijskelder gebouwd. De bouwhistorische opname uit 2002 schrijft over deze ijskelder: 'In het park, aan de zuidoostzijde van het kasteel, liggen de fundamenten van een ijskelder. De voorzijde van de ijskelder bevindt zich op ongeveer 6 meter van de binnengrachtmuur. De fundamenten worden omgeven door bomen en struiken zodat er veel schaduwwerking is. In het algemeen zijn er in Nederland weinig ijskelders met een achthoekige plattegrond en zeker geen achthoekige ijskelders van mergel. Wij hebben hier dus in ieder geval te maken met een unieke ijskelder.'[59] De ijskelder werd in de winter gebruikt voor het bergen van ijs uit de bevroren kasteelgracht en vijvers; in de zomer kon men in de koele ijskelder voedsel opbergen.

[58] Blok et al, 2004, 13.
[59] Warffemius en Kooij, 2002, 52-53.

Zicht op kasteel Genhoes, circa 1840, door J. Lefebure. Bron: Regionaal Historisch Centrum Limburg.

Omstreeks 1840 werd Genhoes geschilderd door J. Lefebure. Het kasteel is getekend vanuit het oosten, met zicht op het kort daarvoor naar het oosten uitgebouwde poortgebouw en de aangepaste brug (van vijf bogen met ophaalbrug naar zes bogen). De tekening toont tevens de ommuurde binnenplaats van het kasteel, met het sierlijke balkonhek. Op de binnenplaats zelf zijn kleine bomen en andere beplanting ingetekend. Het lijkt zelfs dat op de zuidoosthoek van de binnenplaats een tuinpaviljoentje stond; het is niet zeker of dit daadwerkelijk heeft gestaan op deze plek, of dat een zekere artistieke vrijheid is en dat we eigenlijk het tuinpaviljoen (eendenhuis) zien. De aquarel van Lefebure toont aan de rechtse zijde de kasteelboerderij. Tevens zien we een uitbouw met een schuine zijwand. Deze uitbouw lag tegen de tuinmuur aan en zou een houten kas kunnen zijn geweest.[60]
De topografische kaart uit 1842, door J. de Bester, toont alleen de kasteelgracht (heel breed). Mogelijk is dit een onnauwkeurigheid, want op latere topografische kaarten zien we in ieder geval de tweede gracht wel ingetekend. Ten westen zijn de, nog op het kadastrale minuutplan ingetekende, boomgaarden verdwenen en omgezet naar weiland. De Bester heeft de toegangsweg tot het kasteelcomplex gekarteerd als beplant tot laan. Ook zien we nog steeds een kapel aangegeven aan de rijkstraatweg, tegenover de ingang tot Schaloen.
Abraham Jacob van der Aa maakte in 1851 melding van Genhoes in het *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*: 'Het ligt te midden van eenen vischrijken vijver en is voorzien van eenen schoonen dikken toren. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 110 bunder, en wordt in eigendom bezeten en bewoond door Mejuffrouw Theresia de Pelser Berensberg'.[61]

[60] Kooij, 2019, 695-699.
[61] A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden* (1851) 810.

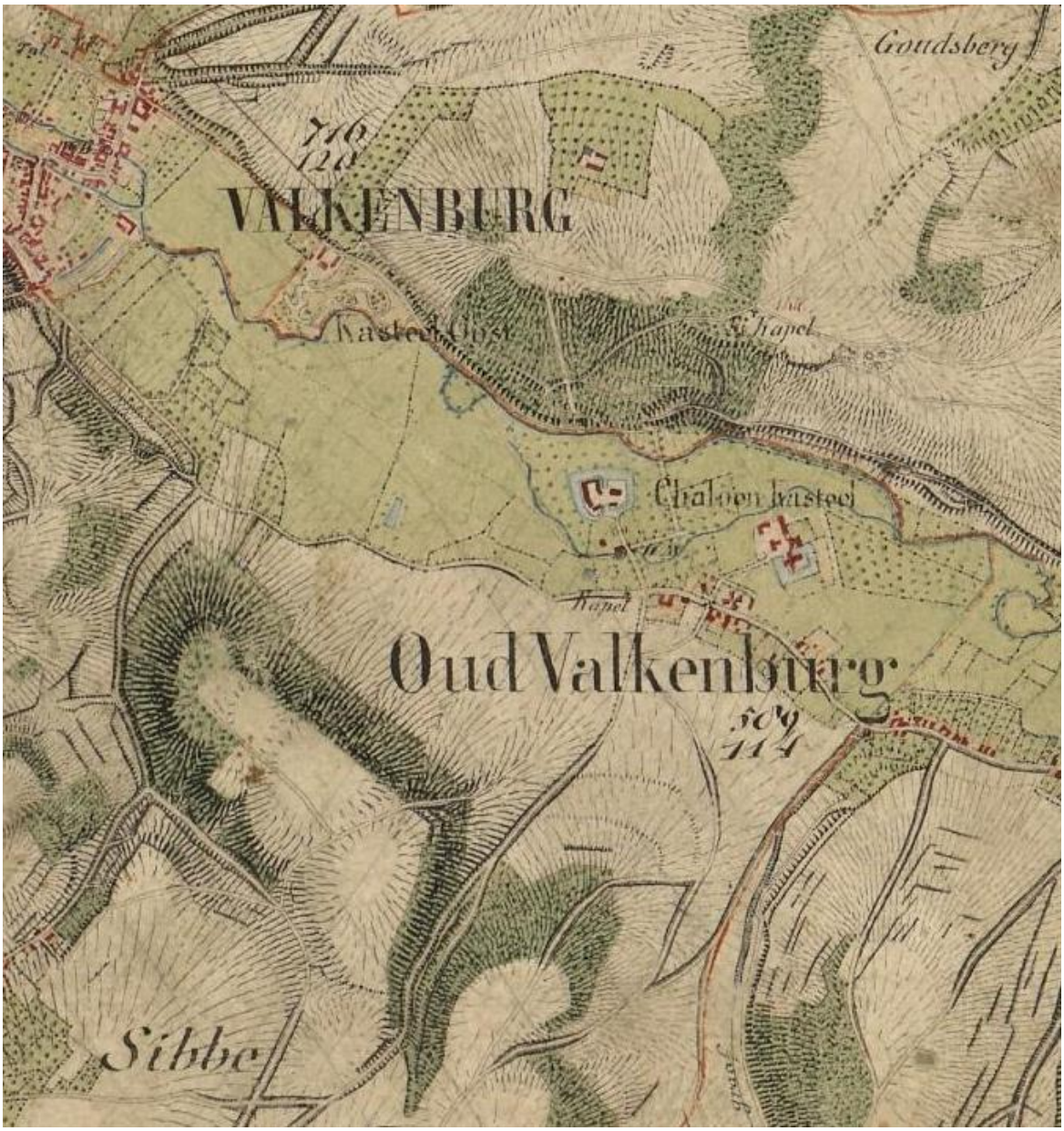

Topografische kaart van Oud-Valkenburg, door J. de Bester, 1842. Bron: Nationaal Archief, 4.TOPO, 9.208.

Topografische en militaire kaart van Nederland, 1861. De in 1853 geopende spoorlijn Aken-Maastricht is duidelijk ingetekend. In tegenstelling tot de landgoederen Schaloen en Oost werd Genhoes niet doorsneden door de spoorlijn. Het bezit bevond zich namelijk allemaal ten zuiden van de Geul, en dus de spoorlijn. Bron: www.mapire.eu.

Landgoed Genhoes, 1863-1875

De kadastrale legger van 1855 registreerde dat Felix von Pelser Berensberg eigenaar was van circa 65 hectare grond in Oud-Valkenburg. In het kadastrale dienstjaar 1863, het jaar dat Felix de Nederlandse nationaliteit verkreeg, werden diverse veranderingen genoteerd voor Genhoes.[62] Door verbouwingen en uitbreidingen werd de boerenhoeve met stallen en schuur een aaneengesloten bouwblok in U-vorm.
Bij de boerderij-uitbreiding werd een aanbouw tegen de oostgevel geplaatst. Tegelijkertijd zal de tuinmuur zijn verhoogd en werd een kas gebouwd.[63] Deze muurkas lag tegen de zuidzijde van de tuinmuur en had een lengte van 28 ramen. De verhoging van de mergelstenen tuinmuur was gerelateerd aan de bouw van de ondiepe kas en met de veranderende functie van tuin- en scheidingsmuur naar leifruitmuur. Volgens overlevering groeiden er druiven in de kas.[64]
Volgens de kadastrale opmetingen werden in 1863 enkele perceeltjes ten oosten van de hoeve werden samengevoegd tot 'tuin', later gecorrigeerd in 'tuin en weiland'. In deze tijd werden de weilanden ten noorden en oordwesten van de kasteelboerderij samengevoegd tot een groot perceel. Het eerder aangegeven voetpad vormde daarmee geen perceelbegrenzing meer; of het voetpad toen nog aanwezig was, is onduidelijk.[65] De toegangsweg tot Genhoes werd voor het eerst met een eigen kadastraal nummer aangeduid, A 391 ('weg'). Doordat diverse perceelnummers gewijzigd zijn sinds 1841 is het nogal een gepuzzel, maar het is mogelijk dat de boerderij aan het begin van de oprijlaan niet meer in bezit was van Von Pelser Berensberg. De oprijlaan bleef natuurlijk wel in bezit van de kasteelheer, hetgeen wellicht kan verklaren waarom de weg een eigen perceelnummer kreeg.

[62] Kadastrale leggers van gemeente Oud-Valkenburg, 1855, 1863. Via archiefviewer van het Kadaster.
[63] Kooij, 2019, 695-699.
[64] Voor meer informatie over de bouwhistorie van de tuinmuren, zie: Warffemius en Kooij, 2002, 52-60; Kooij, 2019, 695-699.
[65] Blok et al, 2004, 14.

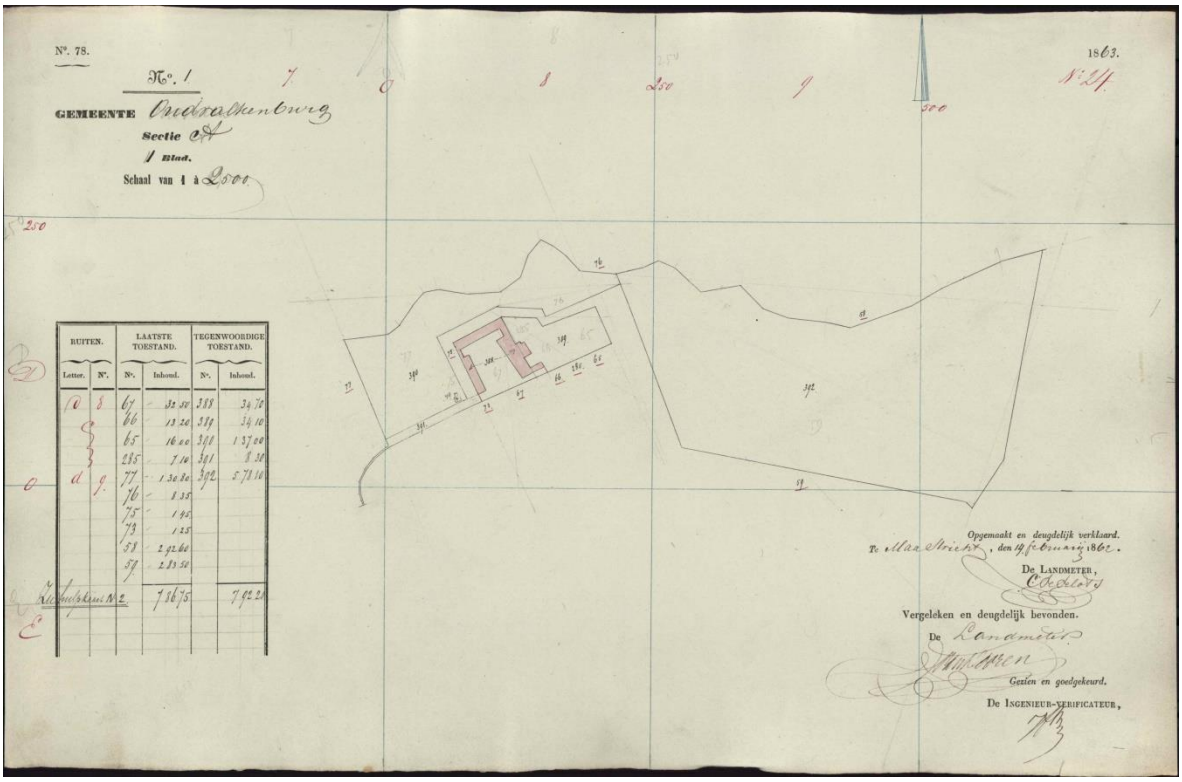

Hulpkaart bij de kadastrale legger, 1863, in verband met wijzigingen aan de boerenhoeve van Genhoes. Bron: Archiefviewer Kadaster.

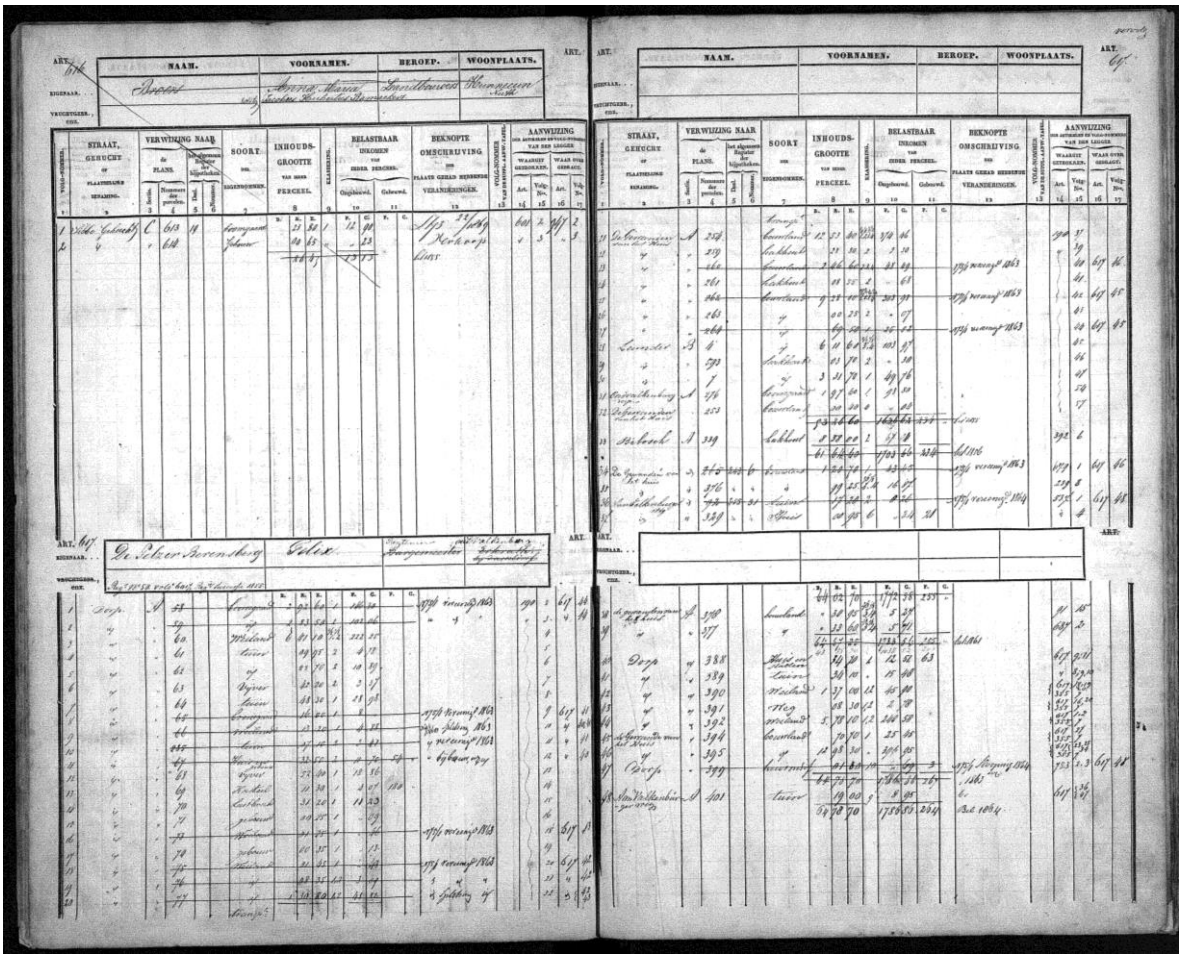

Kadastrale legger van Felix von Pelser Berensberg, 1855-1863. Bron: Archiefviewer Kadaster.

Sint-Jansboskapel

Op de Van Deventerkaart, Ferrariskaart, topo 1842 en 1861 lijkt een kapel aangegeven dichter bij de doorgaande weg naar Valkenburg. We weten vrijwel niets over deze kapel. Maar het lijkt er op dat deze kapel al verdwenen was voordat er een kapel werd gebouwd op de splitsing van de Sint Jansbosweg en de Veldweg: de Sint-Jansboskapel. Of was het een verplaatsing? Het is niet bekend. Op laatnegentiende-eeuwse kaarten is in ieder geval een kapelletje duidelijk ingetekend op een hoekje van de Gewande van Genhoes. Het lijkt dus te behoren tot het landgoed. Overigens was dit hoekje al apart aangegeven op de kadastrale minuutplan van 1841 (Sectie A, perceel 263). De onverharde weg, die op de kadastrale minuutplan van 1841 nog stond ingetekend als 'Veldweg', werd vervolgens 'de Kapelkensveldweg'.Er werd vanaf de kapel een nieuw pad aangelegd, tussen de huizen van Oud-Valkenburg door richting de parochiekerk en de oprijlaan naar kasteel Genhoes. Over deze eerste kapel is weinig bekend.

Lijst van hoogstaangeslagenen

Volgens de lijst van hoogstaangeslagenen van 1865 stond Felix op de 38e plek van individuen die de meeste belasting moesten betalen.[66] Deze lijst was geïntroduceerd in 1813 en bekrachtigd (ook voor Limburg) in 1848. Elk jaar, tot 1917, werden deze belastinglijsten gemaakt voor elke provincie, tonende alle rijke mannen ouder dan 30 jaar met een jaarlijks inkomen van minstens 8500 gulden, die in de betreffende provincie woonden. Iedereen die op deze lijst stond kon worden gekozen voor de landelijke overheid. Sinds 11 mei 1880 zat Felix voor 27 jaar namens het kiesdistrict Gulpen in de Provinciale Staten van Limburg.[67]
De lijst toont verschillende soorten belasting: grondbelasting (inclusief gebouwen), bedrijfsbelasting en personele belasting (gebaseerd op het aantal bedienden, paarden, ramen en haardsteden/ schouwen). In 1865 werd Felix in de grondbelasting aangeslagen voor een bedrag van 154,50 gulden in Oud-Valkenburg en 18,10 gulden in Strucht, en voor een bedrag van 229,06 gulden in de personele belasting (Oud-Valkenburg). In totaal 401,66 gulden. Ter vergelijking, de hoogstaangeslagene van dat jaar, Oscar graaf de Marchant d'Ansembourg (kasteel Amstenrade), werd in totaal belast voor meer dan 3200 gulden.
Vijf jaar later, in 1870, was Felix 'gestegen' naar een 31e plek. Hij werd toen aangeslagen voor 242,44 gulden in de grondbelasting en 273,16 gulden in de personele belasting in Oud-Valkenburg, en voor 28,46 gulden in de grondbelasting in Strucht.[68] Vijf jaar later, echter, bleek Felix slechts op de 39e plek te staan. Dat kan komen doordat anderen welvarende heren in die tijd rijker waren geworden en meer land in bezit hadden gekregen; het kan ook komen doordat het bezit van Felix minder waard werd. Kijken we naar de belastbare waarde in 1875 (538,50 gulden) lijkt de eerste uitleg meer van toepassing te zijn.
Wel weten we dat omstreeks 1875 de kasteelhoeve van Genhoes grotendeels afbrandde en later herbouwd werd. Vervolgens verpachtte Von Pelser Berensberg de hoeve aan de familie Pluymakers.[69] Vermoedelijk werd toen ook de eerder genoemde muurkas verpacht. In ieder geval werd ongeveer tegelijkertijd een nieuwe ijzeren kas gebouwd op de westhoek van de zuidelijke tuinmuur. Blok et al zeggen hierover: 'In deze nieuwe, verwarmde kas zouden leifruitbomen tegen de achtenrand hebben gestaan, waarmee de kas goed aansluit bij het eind 19e-eeuwse gebruik om op buitenplaatsen zo veel mogelijk bijzondere fruitsoorten te kweken en ook te trachten de totale oogstperiode zo lang mogelijk te rekken. De plaats van de kas sluit ook goed aan bij het gebruik van het aangrenzende terrein als nutstuin.'[70]

Wandelingen in het Geuldal

In de tweede helft van de negentiende eeuw werd het steeds populairder om te wandelen. Kastelen en landgoederen waren favoriete plekken. Een van de meest beroemde negentiende-eeuwse wandelaars was dominee Jacobus Craandijk. Zijn observaties zijn zeer interessant, omdat ze een beeld geven van het landschap van destijds. Gecombineerd met illustraties uit eind negentiende eeuw geeft dit ons een belangrijk inzicht in het Valkenburgse kastelenlandschap.
In 1876 publiceerde Craandijk zijn tweede deel van *Wandelingen door Nederland met pen en potlood*, waarbij hij ook Valkenburg en omgeving bezocht. Bij de kastelen Schaloen en Oud-Valkenburg merkte hij op: 'Een goed onderhouden boomgaard nevens de weide spreekt op zijne

[66] 'Lijst van hoogstaangeslagenen', in: *Nederlandsche Staatscourant*, 30-04-1865.
[67] *Limburger Koerier*, 26-07-1907; *De Nieuwe Courant*, 27-07-1907.
[68] 'Lijst van hoogstaangeslagenen', in: *Nederlandsche Staatscourant*, 24-05-1870.
[69] Warffemius en Kooij, 2002, 9, 34.
[70] Blok et al, 2004, 14.

wijze evenzeer van welvaart, als het bonte rundvee, dat er te gast gaat aan de malsche klaver'.[71] Tijdens zijn wandeling in 1876 verkoos Craandijk Schaloen boven Genhoes:

> Wij zien dan het dorpje Oud-Valkenburg wel niet, dat op korten afstand blijft, maar wij verliezen daaraan ook niet veel, of 't mogt zijn een' blik op het kasteel Oud-Valkenburg, dat nevens het kerkje te midden eener gracht is gelegen. Van zijn oude gedaante heeft het niet veel meer over, gelijk het sints lang zijn' oorspronkelijken naam heeft verloren. Genhuis werd het lang genoemd; tegenwoordig heet het in de wandeling Pelser, naar zijn' eigenaar, baron de Pelser de Berensburg. Ook uit een geschiedkundig oogpunt schijnt het niet veel merkwaardigs te hebben, al was het sints lang als adellijk huis bekend.[72]

Craandijk liep naar de Dölkesberg, vanwaar hij een prachtig zicht had over het Geuldal met de kastelen Schaloen en Genhoes: 'Diep beneden, aan den zoom van 't riviertje, rijzen kloeke populieren, en aan den overkant strekken weilanden zich uit, met elzen en wilgen omzoomd. Daar blinken de torenspitsen van Oud-Valkenburg en 'Pelser'.' Interessant is zijn observatie van populieren langs de Geul en elzen en wilgen die de percelen weiland begrensden in de beemden. In 1882 publiceerde Craandijk opnieuw over 'Limburgsche landschappen', dit keer wel met een bezoek aan Genhoes. Hij reisde via 'den breeden grintweg, die naar Oud-Valkenburg leidt'.[73]

Vanaf deze grintweg ('heirbaan') sloeg hij bij de kerk van Oud-Valkenburg linksaf:

> De eerwaardige linde bij het witte kerkje van het kleine dorp spreidt haar takken uit over den weg. En achter de kerk ligt het deftige kasteel met zijn' vervaarlijk dikken toren, wiens hooge spits boven de lindenlaan uitsteekt. Van den ruimen, van stallen en schuren omringden voorhof leidt een colossale steenen brug naar het huis. De voorgevel van donker grijzen steen draagt in bouwstijl en versieringen den stempel der vorige eeuw. De windvaan op de torenspits toont het jaartal 1620. Maar de toren zelf is blijkbaar veel ouder. En ouder is, naar het schijnt, ook de achteruitspringende vleugel, die zich daaraan aansluit en, nevens andere vertrekken, een groote zaal bevat. Aan deze zijde van het kasteel zijn de woonkamers, terwijl aan den anderen kant der hoofddeur keukens en waschkamers liggen. De achtergevel van het voorhuis en de vleugel komen uit op een open, aan de beide andere zijden ommuurd plein, door de breede gracht omspoeld en met een bloemserre prijkend. … als een statige edelmanshuizinge en als een eerbiedwaardig overblijfsel uit dagen van onrust en strijd, bekleedt het kloeke kasteel nog altijd met eere zijn plaats onder de Limburgsche burgten.

Zicht op kasteel Genhoes, circa 1885. Bron: Collectie Ger Willems.

De door Craandijk genoemde bloemenserre is te zien op bovenstaande foto (op de binnenplaats van het kasteel) en diende waarschijnlijk voor het overwinteren van vorstgevoelige planten. In de

[71] J. Craandijk, *Wandelingen door Nederland met pen en potlood. Deel 2* (1876) 341.
[72] Ibidem.
[73] J. Craandijk, *Wandelingen door Nederland met pen en potlood. Deel 6* (1882) 53.

bouwhistorische analyse van de RDMZ wordt de bouw van de serre geschat op 1860.[74] Ook is van belang de genoemde 'eerwaardige linde' bij de kerk en de oprijlaan van linden naar het kasteel.

De monumentale lindenbomen werden ook bewonderd door H. Witte, die in 1898 een wandelgids schreef van het Geuldal in en rondom Valkenburg. Over Genhoes was hij zeer positief:

> Hier, bij die Linde, dus juist naast de kerk, is de laan, die met een bocht naar het kasteel Pelzer voert. Dit indrukwekkende gebouw te zien, loont de moeite van een kort oponthoud in ruime mate. Ook een verzoek om het van binnen te zien wordt, naar men beweert, door den eigenaar gaarne toegestaan. De kolossale vierkante toren met zijn korte spits, die maar juist boven de omringende boomen uitsteekt, getuigt zeker van hoogen ouderdom. Toch is er aan dit kasteel niets vervallen; 't ziet er oud, zeer oud zelfs, uit, maar 't gelijkt een grijsaard, nog met den blos der gezondheid op de wangen en levenslust in de oogen. Het is uitmuntend onderhouden, maar draagt nergens de kenmerken van gerestaureerd te zijn, hetwelk soms den indruk van oude gebouwen zoo zeer verstoort. Dit kan alleen het gevolg hiervan zijn, dat het nooit verwaarloosd werd, en, ondanks oorlogen en twisten, aan de vernielingswoede der middeleeuwen en de sloopingsmanie van de achttiende eeuw ontsnapte. Zooals dit gebouw daar nu staat, kan het nog eeuwen blijven staan; instorten van ouderdom zal het niet en omverwaaien nog veel minder. Moeilijk inderdaad zal men elders zulk een fraai model van ouden kasteelbouw aantreffen, zoodat het veilig onder de voornaamste merkwaardigheden van Valkenburg mag gerekend worden. Wij keeren dan ook terug met de overtuiging, dat de indruk van dit kasteel ons lang in herinnering zal blijven. [75]

Landgoedmanagement

Helaas zijn nauwelijks documenten overgeleverd over het landgoedmanagement van Genhoes. Uit krantenartikelen kunnen we wel enige zaken herleiden. Zo werden in 1893 op verzoek van Von Pelser Berensberg te koop aangeboden: '6 koopen zwaar Slaghout op Biebosch, Oud-Valkenburg. 23 koopen zwaar Slaghout aldaar naast Morslond. 28 koopen zwaar Slaghout in Ombosch Schin-op-Geul.'[76] Ook in de volgende jaren werd veel slaghout verkocht uit de Biebosch en Ombosch.[77] In 1896 werd ook 'de Lundert onder Oud-Valkenburg' genoemd als een bos waaruit slaghout te koop werd aangeboden.[78]

Zicht op hoeve en kasteel Genhoes vanuit de beemden, met koeien nabij de Geularm (Molenbeek). Jaartal onbekend. Bron: Collectie Joep Crolla.

[74] Zie: Warffemius en Kooij, 2002, 70.
[75] H. Witte, *Het Geuldal. In en om Valkenburg. Wandelgids voor Valkenburg's omstreken* (1898) 63-68.
[76] *Limburger Koerier*, 30-12-1893.
[77] *Limburger Koerier*, 15-12-1894, 29-12-1894, 07-12-1895, 23-12-1899. Met Ombosch zal het Oombos bedoeld worden, een hellingbos in het Gerendal.
[78] *Limburger Koerier*, 28-11-1896. Waarschijnlijk was dit het gebiedje Leunder, een veld dat tegen de bosrand van de St. Jansbos aanleunde (nabij Schinderweg).

Niet alleen de bosbouw was van belang voor het landgoed. Ook de landbouw was cruciaal. De interesse hiervoor van de eigenaar blijkt uit het feit dat Felix von Pelser Berensberg in 1897 tot het bestuur trad van afdeling Gulpen van de Maatschappij van Landbouw in Limburg (de voorloper van de LLTB). Andere bestuursleden waren graaf I d'Ansembourg (kasteel Neubourg in Gulpen), H. Vaessen te Vaals, H.J.L. Merkelbach te Mechelen-Wittem, L. Houbiers te Simpelveld, Jos. Lacroix te Del-Gulpen, J.S. Ernon te Cadier en Keer, H.J. Rampen te Vaals en H.J. Schuurman te Eys-Wittem.[79] Een gemengd gezelschap van landgoedeigenaren en landbouwers.
Felix von Pelser Berensberg deed zelfs mee aan landbouwtentoonstellingen. Bij de Landbouwtentoonstelling in Meerssen op 29 juni 1898 won hij in de 'afdeeling vee buiten wedstrijd dingende naar eereprijzen' een vergulde medaille voor zijn springstier, beer en zeug.[80] Het volgende jaar won hij de vijfde prijs in de categorie 'jonge stieren met kalvertanden'.[81] Dergelijke krantenartikelen lijken op het eerste oog wellicht niet heel belangrijk, maar het toont heel duidelijk de persoonlijke interesse van de kasteelheer in de landbouw van zijn landgoed. Jonkheer Felix was tevens lokaal betrokken, zoals blijkt uit zijn benoeming tot erevoorzitter van de kring Valkenburg van het Genootschap Limburg in 1899. In het bestuur zat onder meer Theo Dorren.[82]

4.8 Genhoes als gezamenlijk bezit

Op 30 juli 1907 werd 'het stoffelijk omhulsel van den heer baron von Pelser-Berensberg' te aarde gesteld. Bij het afscheid waren aanwezig: 'Z. Exc. De Commissaris der Koningin, de adel uit de omgeving, benevens tal van leden der Prov. Staten'.[83] Felix von Pelser Berensberg overleefde zijn vrouw en meerdere kinderen. Zijn enige overlevende zoon, Adolf Philippe, was luitenant kolonel der artillerie bij de K.N.I.L. in Java. In 1898 trouwde hij in Delhi, India, met de Joodse Isabella Zon. Dit ontstemde vader Felix zo enorm dat hij zijn zoon uitsloot van opvolging.[84] Bij het overlijden van Felix in 1907 kwam Genhoes aan zijn vier dochters Constance (1852-1922), Maria (1854-1929), Eugenie (1856-1943) en Paulina (1873-1946; Pauline).[85] Eugenie huwde in 1886 met Adolf van Liebergen (1857-1928). Paulina trouwde in 1894 met Octave van Kessenich (1865-1928), met wie ze op kasteel Reijmersbeek woonde. De ongehuwde freules Constance en Maria bleven samen op Genhoes wonen tot hun overlijden in respectievelijk 1922 en 1929.[86]

Eugenie van Liebergen-von Pelser Berensberg. Bron: www.geni.com geraadpleegd 19 oktober 2020.

Toeristische en historische beschrijvingen en afbeeldingen

Ten tijde van de vier zussen werd Genhoes vaak bezocht en er werd vaak over geschreven in diverse publicaties. In 1912-1914 werden vele foto's van kasteel en directe omgeving gepubliceerd in het boek *Kasteelen, buitenplaatsen, tuinen en perken van Nederland* door H. Jongsma. In 1914 verschenen twee artikelen in het landelijke tijdschrift *Het Buiten*[87]:

[79] *Limburger Koerier*, 18-01-1897.
[80] *Limburger Koerier*, 02-07-1898.
[81] *Limburger Koerier*, 13-09-1899.
[82] *Limburger Koerier*, 21-09-1899.
[83] *De Maasbode*, 01-08-1907.
[84] Huygen, 1956.
[85] Via http://genealogieonline.nl en http://gedbas.genealogy.net/ geraadpleegd 19 oktober 2020.
[86] Huygen, 1956.
[87] *Het Buiten*, 19 september en 14 november 1914.

> Als verscholen achter de kerk en een rij huizen ligt het fraai schilderachtig kasteel van Oud-Valkenburg. […] De geschiedenis van Genhoes is niet rijk aan bizondere gebeurtenissen maar geeft een beeld van het scharrelen met en het verpassen van heerlijkheden in vroeger dagen, waarbij de onderzaten vaak het gelag moesten betalen, op welke manier dan ook, al ware het alleen maar uit kracht van het spreekwoord: nieuwe heeren, nieuwe wetten.

De Sittardse schrijver Felix Rutten bezocht Genhoes en schreef er over in zijn boek *Ons mooie Nederland. Limburg* (1918):

> Oud Valkenburg bergt een der oudste kasteelen van Limburg; dit is er werkelijk 'verborgen' voor wie den grooten weg wandelt naar Schin-op-Geul. Achter de kerk van 't dorpje, waarbij de groote linde staat als een 'Meiboom', - de lievelingsboom der romantiek, met zijn geurige bloesembellen - duikt het kasteel Oud Valkenburg 'Genhoes' genaamd, in den ring zijner grachten. Een vijfbogige brug vormt er de toegang tot zijn poort. De boerderij met den grooten mestvaalt geeft 't dat eigenaardige patriarchale voorkomen.[88]

De entreepoort met laan richting de Johannes de Doperkerk en het kerkdorp Oud-Valkenburg. Bron: H. Jongsma, *Kasteelen, buitenplaatsen, tuinen en perken van Nederland* (1912-1914).

De foto's tonen de verjongde lindenlaan vanaf de kerk naar de hameipoort. Ten zuiden van de lindenlaan lag een boomgaard, waar tevens vee liep. Rondom het kasteelcomplex lagen meerdere boomgaarden, geheel passend bij de grote populariteit van de fruitteelt in de eerste helft van de twintigste eeuw.[89] Tevens waren op zo veel mogelijk plekken leifruitbomen geplant tegen de muren: de kasteelmuren, de muren van de borstwering en de muren van de boerderij. Het leifruit was op zeer vakkundige wijze in prachtige vormen geleid en had daarmee ook een sierfunctie.
Op de foto's uit 1912-1914 zien we ook de serre tegen de kasteelmuur op de binnenplaats. De binnenplaats zelf werd gekenmerkt door een zeer nieuwe aanleg met sierbeplanting, vermoedelijk stamrozen, vormgesnoeide buxus en palmachtige planten in kuipen.[90] Waarschijnlijk is dit in opdracht van Constance en Maria gedaan. De vorstgevoelige planten werden in de winter in de serre bewaard, maar zijn ook zichtbaar in een foto van de gang met trappenhuis.

---

[88] F. Rutten, *Ons mooie Nederland. Limburg* (1918) 174.
[89] Blok et al, 2004, 16.
[90] Blok et al, 2004, 17.

Volgens een inventarisatie in 1926 hingen in het kasteel zeventiende- en achttiende-eeuwse familieportretten van het geslacht Von Pelser. Ook het door Van Thunderfeld gekochte portret van Karel XII van Zweden hing op Genhoes.[91]

Voorgevel met brug. Bron: H. Jongsma, *Kasteelen, buitenplaatsen, tuinen en perken van Nederland* (1912-1914).

Trappenhuis van kasteel Genhoes met vormgesnoeide buxus en palmachtige planten in kuipen en potten. Binnenplein van kasteel Genhoes met een jonge sieraanleg. Bron: H. Jongsma, *Kasteelen, buitenplaatsen, tuinen en perken van Nederland* (1912-1914).

[91] Rijkscommissie voor Monumentenzorg, *Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst deel viii. De provincie Limburg, tweede stuk* (1926) 368.

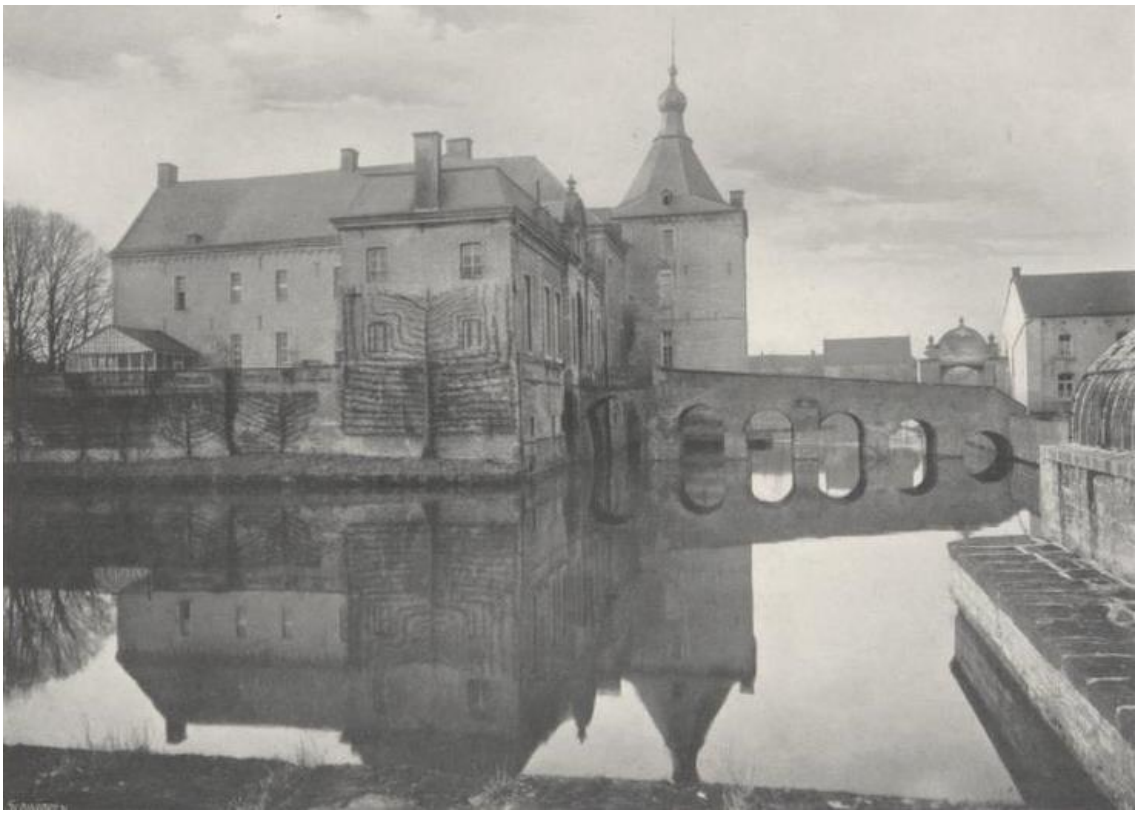

Noordoostzijde van het kasteelcomplex. Aan de rechtse kant van de foto is nog net de kas zichtbaar. Bron: H. Jongsma, *Kasteelen, buitenplaatsen, tuinen en perken van Nederland* (1912-1914).

Zuidoostzijde van het kasteelcomplex. De serre tegen het kasteel is opvallend. Bron: H. Jongsma, *Kasteelen, buitenplaatsen, tuinen en perken van Nederland* (1912-1914).

Zuidwestzijde van het kasteelcomplex. Op zoveel mogelijk plekken stond leifruit. Bron: H. Jongsma, *Kasteelen, buitenplaatsen, tuinen en perken van Nederland* (1912-1914).

Entree tot Genhoes, circa 1920. Bron: Regionaal Historisch Centrum Limburg.

Het fonteinbassin in het bosquet met Herculesbeeld, begin twintigste eeuw. Bron: RHCL, familiearchief Von Pelser Berensberg.

Tuin op de binnenplaats. Links: met stamrozen en coniferen, jaren 1930. Rechts: met zicht op de kas, tweede kwart van de twintigste eeuw. Bron: RHCL, familiearchief Von Pelser Berensberg.

Helaas laten de foto's alleen de kern van het landgoed zien, maar niet het grotere landgoedlandschap met de Gewande, beemden en bossen. Een krantenadvertentie uit 1916 is bewijs dat de freules Von Pelser Berensberg, zoals hun vader voor hen, hout te koop aanboden uit de bossen van Genhoes. Uit de Biebosch en Noonbosch werd zwaar slaghout verkocht.[92] Daarnaast werden diverse bomen verkocht: 8 essen, 3 eiken en 2 beuken in de Biebosch; 4 essen aan de Lunderknip en 1 omgewaaide es; 2 canada populieren en 1 lepelboom in de wei bij het kasteel.[93] In de jaren 1920 was de gracht rondom de boerderij gedempt, zodat men vanuit de boerderij en stallen direct toegang had tot de weilanden.[94]

[92] Het Noonbosch was mogelijk hetzelfde als het Oombos, een hellingbos in het Gerendal. *Natuurhistorisch Maandblad 58e jaargang, nr. 2* (1969) 31.
[93] *Limburger Koerier*, 02-12-1916.
[94] Blok et al, 2004, 17.

Sint Jansboskapel, circa 1915

Omstreeks 1915 werd de huidige Sint Janskapel gebouwd, mogelijk op de plek van een negentiende-eeuwse voorganger.[95] De mergelstenen veldkapel stond in het open landschap van de Gewande van Genhoes en Schaloen, nabij het kerkenpad naar de plateaudorpen (Sint Jansbosweg). Op onderstaande kaarten (1924 en 1925) is de kapel duidelijk herkenbaar op de markante locatie langs de Sint Jansbosweg en de Kapelkesveldweg. Ook is het pad tussen de huizen van Oud-Valkenburg naar de parochiekerk en kasteel Genhoes te zien. De huidige kenmerkende begroeiing van hagen en bomen achter de kapel stonden er destijds niet.

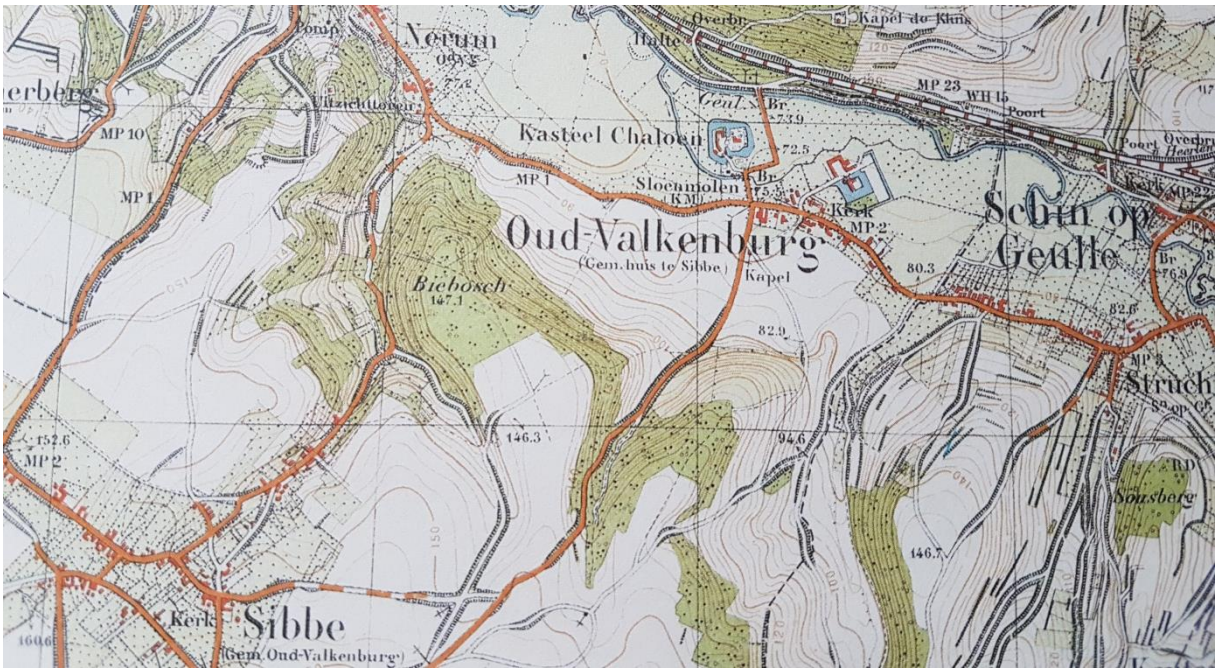

Het Geuldal tussen Valkenburg en Schin op Geul met landgoed Genhoes bij het kerkdorp Oud-Valkenburg, verkend in 1907 en 1913, gedeeltelijk herzien in 1924. Bron: Historische Atlas Limburg: chromotopografische kaart des rijks, 1:25.000.

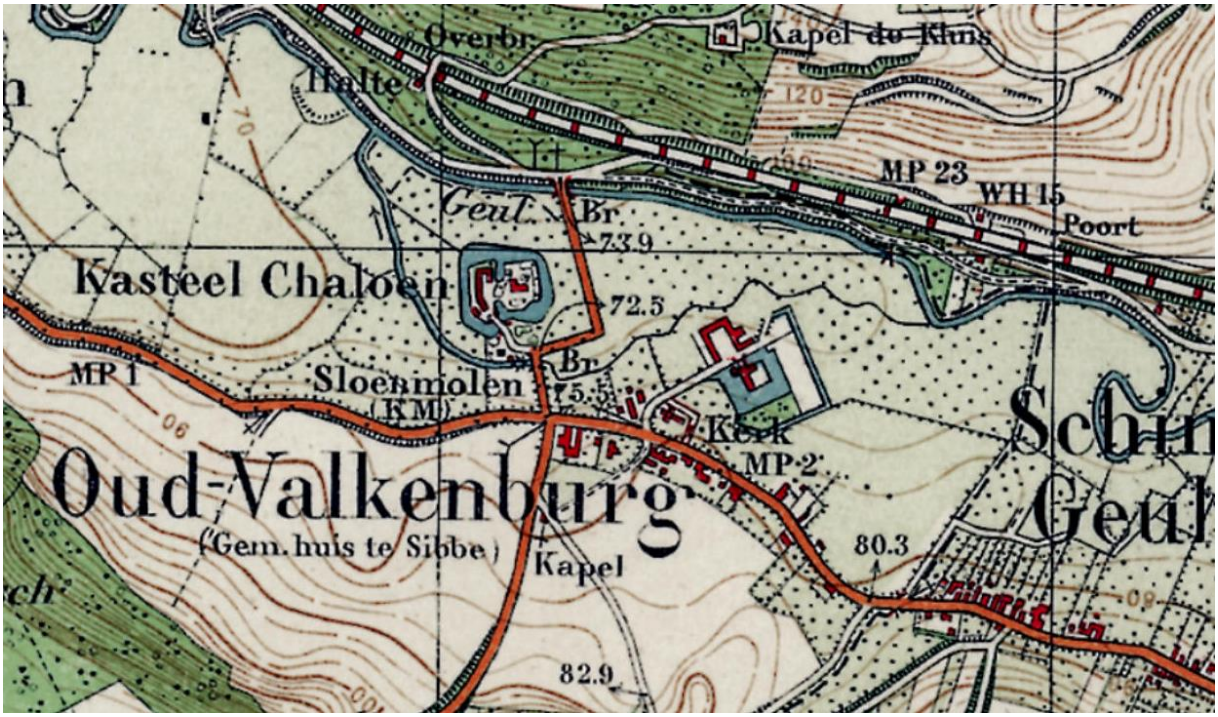

Topografische kaart, 1925. Bron: Topotijdreis.

[95] 'Kerkgebouwen in Limburg' en 'Heilige huizen Valkenburg', geraadpleegd 20 oktober 2020. V. Hamers, *'t Kapelke... Kapellen langs velden en wegen in Zuid-Limburg* (1999).

De Gewande van Genhoes, met links de Sint Jansbosweg en de Sint Jansboskapel, 1922. Een deel van de voormalige akkerlanden was nu in gebruik als weiland voor vee. Bron: Collectie Stan Jacobs.

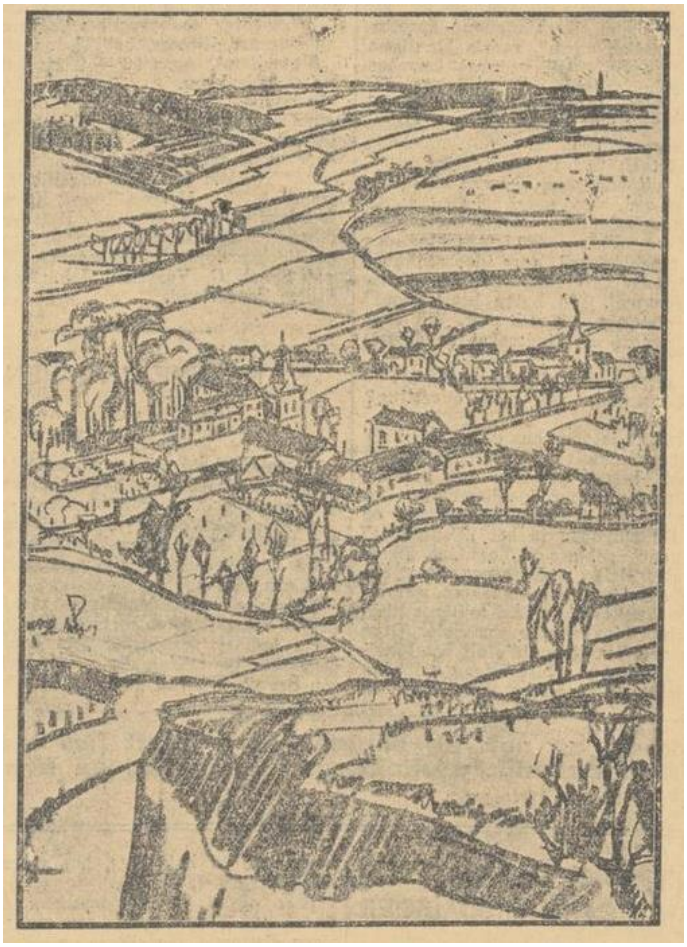

'Gezicht op het Geuldal van den Schaesberg af', door Henri Jonas. Bron: *De Maasbode*, 18-06-1924.

4.9 Genhoes, circa 1930-1955

Respectievelijk in 1922 en 1929 overleden de freules Constance en Maria op Genhoes. Ze werden bijgezet in het familiegraf bij de parochiekerk in Oud-Valkenburg.[96] Genhoes bleef in handen van de twee nog in leven zijnde zussen: Eugenie van Liebergen en Pauline Michiels van Kessenich.[97] Genhoes werd door de familie gebruikt als zomerverblijf, al zijn er ook enkele winterfoto's bekend (zie hieronder).

✝

Heden overleed tot onze diepe droefheid, zacht en kalm, voorzien van de H.H. Sacramenten der stervenden, in den leeftijd van 70 jaar, onze beminde Zuster, Behuwdzuster, Tante en Grootmoeder

Jonkvrouwe Constance, Antonie, Marie, Hubertine

von Pelser Berensberg.

Namens de Familie
Jvr. Marie VON PELSER BERENSBERG.

Kasteel Oud-Valkenburg, 2 Sept. 1922.

De lijkdienst en bijzetting in het familiegraf zullen plaats hebben in de Parochiekerk te Oud-Valkenburg op Dinsdag 5 September a. s., ten 10 ure. 7349

✝

Heden overleed tot onze diepe droefheid, in den ouderdom van 75 jaar, voorzien van de H.H. Sacramenten der Stervenden, onze geliefde Zuster, Jonkvrouwe

MARIA FREDERICA HUBERTINA VON PELSER BERENSBERG.

Vrouwe A. VAN LIEBERGEN, geb. Jonkvr. Von Pelser Berensberg.

Vrouwe Jhr. O. MICHIELS VAN KESSENICH, geb. Jonkvr. Von Pelser Berensberg.

Kasteel Oud-Valkenburg, 7 Maart 1929.

De plechtige Lijkdienst, gevolgd door de bijzetting in het familiegraf te Oud-Valkenburg, zal plaats hebben in de Parochiekerk van Oud-Valkenburg op Maandag 11 Maart 1929, om half elf uur.

Geen bloemen.

Overlijdensbericht van freule Constance. Bron: *Limburger Koerier: provinciaal dagblad*, 04-09-1922.
Overlijdensbericht van freule Maria. Bron: *De Maasbode*, 09-03-1929.

Genhoes, 1932. Bron: Regionaal Historisch Centrum Limburg.

Enkele luchtfoto's uit 1933 geven een goed beeld van de kern van het landgoed. De lindenlaan vanaf de parochiekerk richting kasteel en kasteelhoeve. Het kasteel op het kasteeleiland met een siertuin op de binnenplaats. De U-vormige kasteelhoeve met erf. De tuinen zijn geometrisch van aard, en worden doorsneden door middel van een wandelpad, beplant met boompjes. Deze as komt uit bij het hek in de tuinmuur, dat toegang geeft tot de weilanden ten noorden van het kasteelcomplex. Ten westen en oosten van het complex lagen boomgaarden. Direct ten zuiden zien we het 'lustbosch' met volwassen bomen. Verder ten zuiden lagen wederom boomgaarden. De Molenbeek was gekenmerkt door bomenrijen aan weerszijden. Zowel bij de kasteeltuinmuur als de boerderijtuinmuur stond een kas. Het leifruit tegen de kasteelmuren aan en de serre op de binnenplaats zijn verdwenen. Helaas zijn ook nu de Gewande en bossen van het landgoed niet gefotografeerd.

[96] *Limburger Koerier: provinciaal dagblad*, 04-09-1922; *De Maasbode*, 09-03-1929.
[97] Kadastrale legger van eigenaren Gemeente Oud Valkenburg, artikel 181 f , Kadaster Limburg. Via Archiefviewer Kadaster.

In 1939 werden herstelwerkzaamheden uitgevoerd in het kasteel, zoals aan de ingezakte trap, door de Sittardse architect Nico Ramakers (eerder de restaurateur van kasteel Hoensbroek).[98] Genhoes werd als permanente woning ter beschikking gesteld aan twee gezinnen. Eugenies dochter Auguste en haar echtgenoot Joseph Dankelman woonden met hun gezin in de ruimte links van de hal, en het gezin van ir. Leon B. Huygen en Judith Tellegen rechts van de hal.[99] De familie Huygen woonde eerst in Amersfoort.

Koeien in een overstroomd weiland naast kasteel Genhoes, 1931. Bron: D.F. Eberhardt, Nationaal Archief.

Luchtfoto van het kasteelcomplex, 1933. Bron: KLM-Aerocarto, beeldbank Nederlandse Kastelenstichting.

[98] Huygen, 1956.
[99] De moeder van Judith Tellegen, Anna van Rijckevorsel, was de zus van Joseph Dankelmans moeder Lucia van Rijckevorsel. De twee gezinnen waren dus verwant aan elkaar. (Huygen, 1956)

Luchtfoto van het kasteelcomplex, 1933. Bron: KLM-Aerocarto, beeldbank Nederlandse Kastelenstichting.

Genhoes in 1935, gefotografeerd door E.O.M. van Nispen tot Sevenaer. De serre op de binnenplaats is dan niet meer aanwezig. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

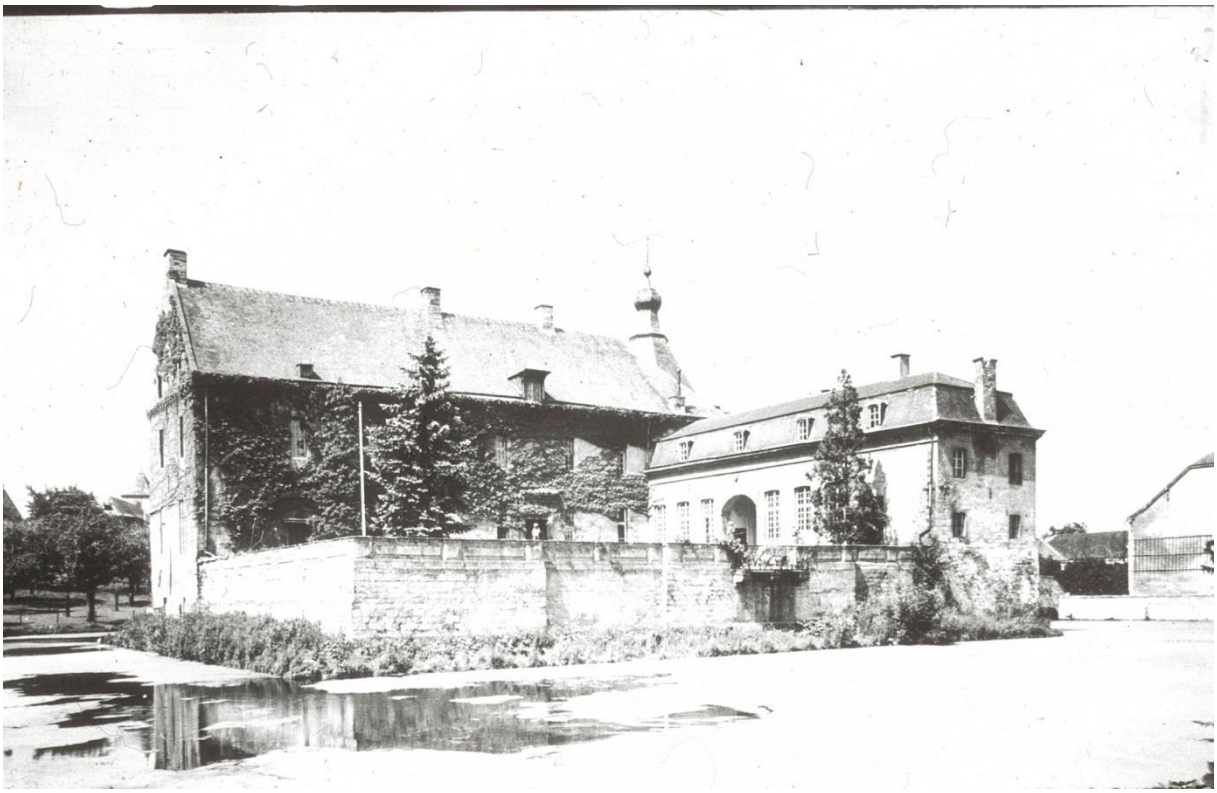

Ongedateerde foto van Genhoes. Circa 1940? Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Zicht op kasteel Genhoes en het kasteeldorp Oud-Valkenburg, met op de achtergrond de Gewande van Genhoes en van Schaloen. Bron: Nationaal Archief.

Tweede Wereldoorlog

De twee gezinnen kwamen aan het begin van de oorlog op Genhoes wonen. Het gezin Huygen kwam aan op Genhoes op 9 mei 1940. Wat de motivaties waren om juist op dit moment naar Oud-Valkenburg te verhuizen is niet bekend. De permanente bewoning betekende overigens wel dat het voorheen leegstaande kasteel minder makkelijk te confisqueren was door militairen, hetgeen vaak voorkwam bij andere leegstaande Nederlandse kastelen in deze tijd.

Leon en Judith Huygen hadden een groot gezin. Oudste zoon was de in 1911 geboren Constant August. Hoogstwaarschijnlijk was dit C.A. Huygen, die later onder meer over de geschiedenis van Genhoes zou schrijven. In de eerste oorlogsjaren was het relatief rustig. In deze periode bracht de architect Gerrit Rietveld een bezoek aan Oost, tijdens zijn tocht langs diverse Limburgse kastelen, waaronder Cortenbach, Neubourg, Cartils, Wijlre, Schaloen en Hoensbroek. Van elk bezocht kasteel maakte hij een tekening.

In september 1944 werd de oorlog grimmiger en kwam deze wel heel dichtbij. In zijn boekwerkje over Genhoes schreef C.A. Huygen later, in 1956, over deze dagen:

> Spannend waren in die nieuwe periode van permanente bewoning de bevrijdingsdagen in september 1944. Eerst de eindeloos terugtrekkende Duitsers met elke nacht inkwartieringen in het groot en toen de slag om het Geuldal van 13-17 september. In de eerste periode zaten de mannelijke bewoners, waarvan twee zoons Huygen waren ondergedoken, de overigen wegens de algemene arbeidsplicht, verborgen in geheime ruimten, vrnl. in de torenspits (met ingetrokken ladders). Een politieoverval had geen succes. Toen op 13 sept. alle Geulbruggen in de omtrek met zware knallen in de lucht waren gevlogen, was Oud Valkenburg plotseling niemandsland. Op de zuidelijke heuvelen werd aldra het gerommel van zware tanks hoorbaar, terwijl de Duitse soldaten zich hadden verschanst op de noordelijke dalhelling met als voorpost kasteel Schaloen. Een permanent artillerievuur volgde. De granaten gierden over het kasteel, terwijl in de nacht voorpostgevechten plaats hadden in de beemden. Genhòès lag letterlijk tussen twee vuren. Van de torenspits was men nu verhuisd naar de soliede kasteelkelders, terwijl ook de dorpsbevolking gaarne vergunning werd verleend gebruik te maken van haar historische recht op een schuilplaats in de "sterke toren". Op zaterdag 16 september kwamen de eerste Amerikaanse verkenners behoedzaam met getrokken geweer op het kasteel af. Zij werden ontvangen met … borrels. Zondagmorgen brak de hel los. De Amerikanen voelden zich toen sterk genoeg om de noordelijke helling te bestormen en Oud Valkenburg was bevrijd.[100]

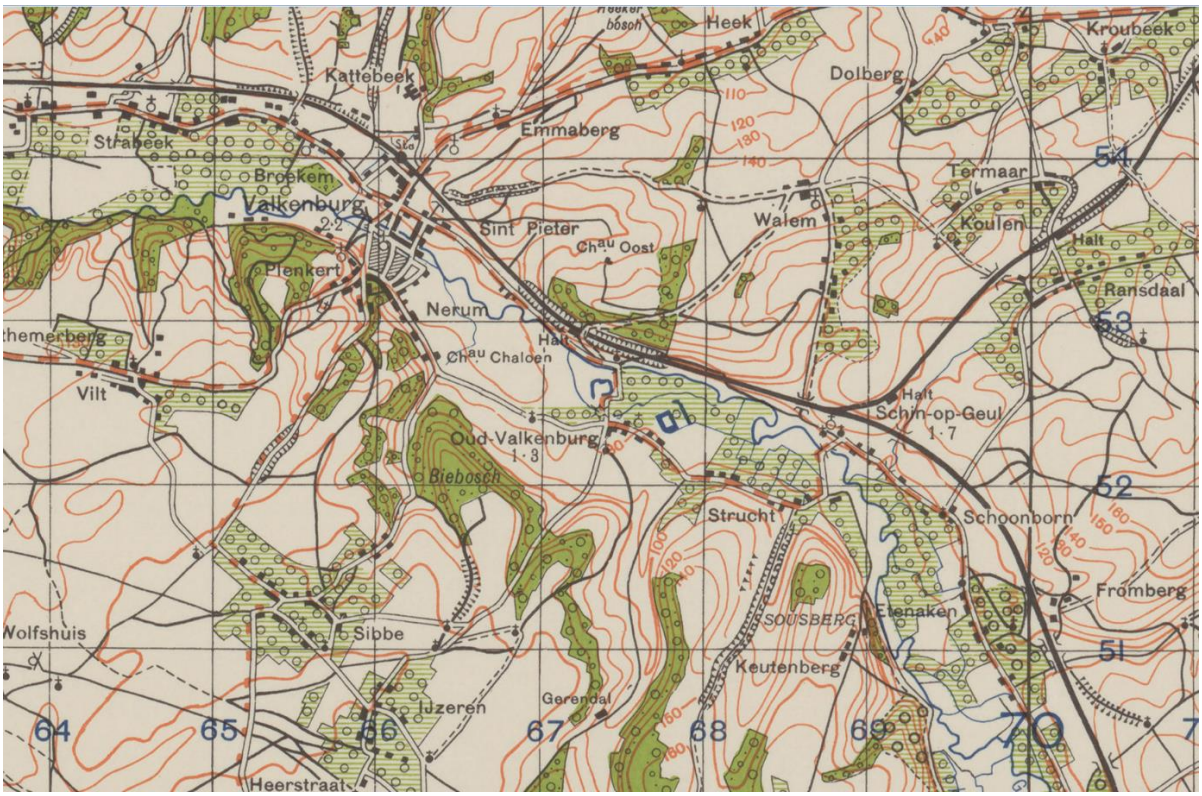

Kaart van Oud-Valkenburg door US Army Map Service, 1940-1945. Bron: http://www.wildernis.eu/chart-room/

[100] Huygen, 1956. Het lijkt voor de hand liggend dat C.A. Huygen dezelfde is als Constance August Huygen, zoon van Huygen-Tellegen en wonende op Genhoes tijdens de oorlog. Het is dan wel vreemd hoe hij schrijft over 'twee zoons Huygen'. Desalniettemin geeft zijn omschrijving van de septemberdagen in 1944 een belangrijk inzicht in deze donkere periode voor Genhoes.

In de Biebos zijn enkele inkervingen gemaakt in de mergel, daterende uit 1941. Wie 'M.F.', 'H.F.' en 'P.P.' waren is niet bekend. Foto: Elyze Storms-Smeets, Gelders Genootschap, april 2020.

De inkervingen waren gemaakt bij deze kleine mergelgrot. Foto: Elyze Storms-Smeets, Gelders Genootschap, april 2020.

Architect Gerrit Rietveld maakte in 1943 een tocht langs diverse Limburgse kastelen, waaronder ook Genhoes. Bron: Centraal Museum, Utrecht.

In zijn dagboek noteerde Leon Huygen op 16 september 1944 dat de eerste Amerikaanse verkenners voorzichtig Genhoes benaderden, waar ze hartelijk ontvangen werden door de bewoners. Huygen en zijn gezin spraken goed Engels en nodigden vaak Amerikanen uit, zoals dr. Edgar Hyde, die als arts werkzaam was bij het *91st Evacuation Hospital* in het Ignatius College.[101] Hyde, die een fotoalbum maakte van zijn verblijf in Valkenburg, fotografeerde onder meer Genhoes, Schaloen en de kasteelruïne. Van de familie Huygen zijn meerdere foto's bekend met de bevrijders.
Het Valkenburgse Geuldal met de landgoederen Schaloen, Genhoes en Oost moet een bijzondere indruk hebben gemaakt op de Amerikaanse bevrijders: statige, uit mergel opgetrokken kastelen en hoeves in het agrarische landschap met de kronkelende Geul, beuken- en lindelanen, hoogstamboomgaarden en weidse vergezichten. Genhoes werd genoteerd als een 'must see photo opportunity'. Amerikaanse soldaten lieten zich vrolijk fotograferen voor het kasteel en stuurden ansichten naar huis over hun wonderlijke verblijf.[102]

Familie Huygen poseert met Amerkaanse soldaten, waaronder US Army aalmoezenier George Riday, op Genhoes. Bron: Edgar Hyde, Collectie We Do Remember Valkenburg.

[101] E. Storms-Smeets en D. Loozen, 'Valkenburgse kastelen in de Tweede Wereldoorlog', in: Platform Wereldburgerschap, *Valkenburg a/d Geul beleeft 75 jaar bevrijding* (2020) 17-23.
[102] E. Storms-Smeets en F. Vogelzang, 'Inleiding. Oorlog in Arcadië', in: *Het Buiten. Kastelen, buitenplaatsen en hun bewoners. Speciale WOII editie* (2020) 3-5.

Genhoes in de winter van 1944-1945. Bron: Collectie Jacquo Silvertant.

Amerikaanse dr. Edgar Hyde poseert met dokters en zusters van het *91st Evacuation Hospital* en de dochters van de familie Huygen op Genhoes. Bron: Edgar Hyde, Collectie We Do Remember Valkenburg.

Amerikaanse soldaten poseren op de brug voor kasteel Genhoes. Bron: Gilbert Gotfried, Collectie We Do Remember Valkenburg.

1945-1955

Genhoes kwam relatief ongeschonden de oorlog door. Ondanks de gevechten in de omgeving en het artillerievuur was er geen schade aan het kasteel. Uit de kadastrale opmeting van de landerijen in 1945 blijkt dat een herindeling was doorgevoerd van de tot Genhoes behorende percelen in de beemden, waarbij een groot aantal kleine percelen werden samengevoegd tot twee grote percelen.[103]

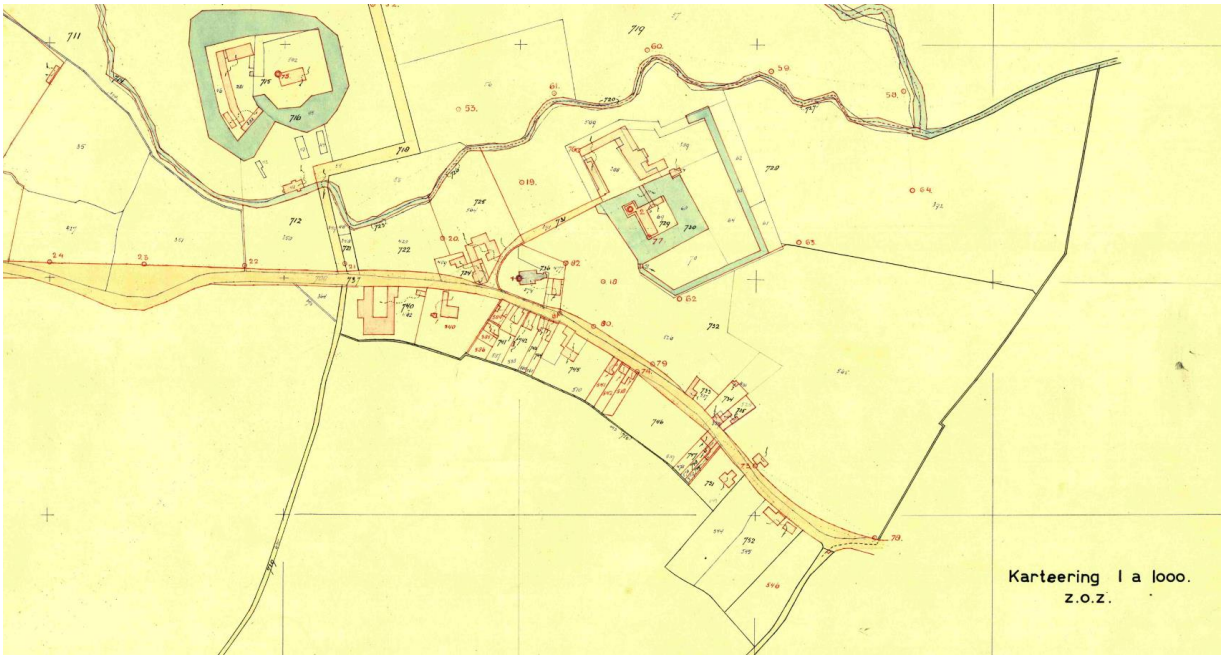

Kadastrale opmeting, 1945. Bron: Archiefviewer Kadaster.

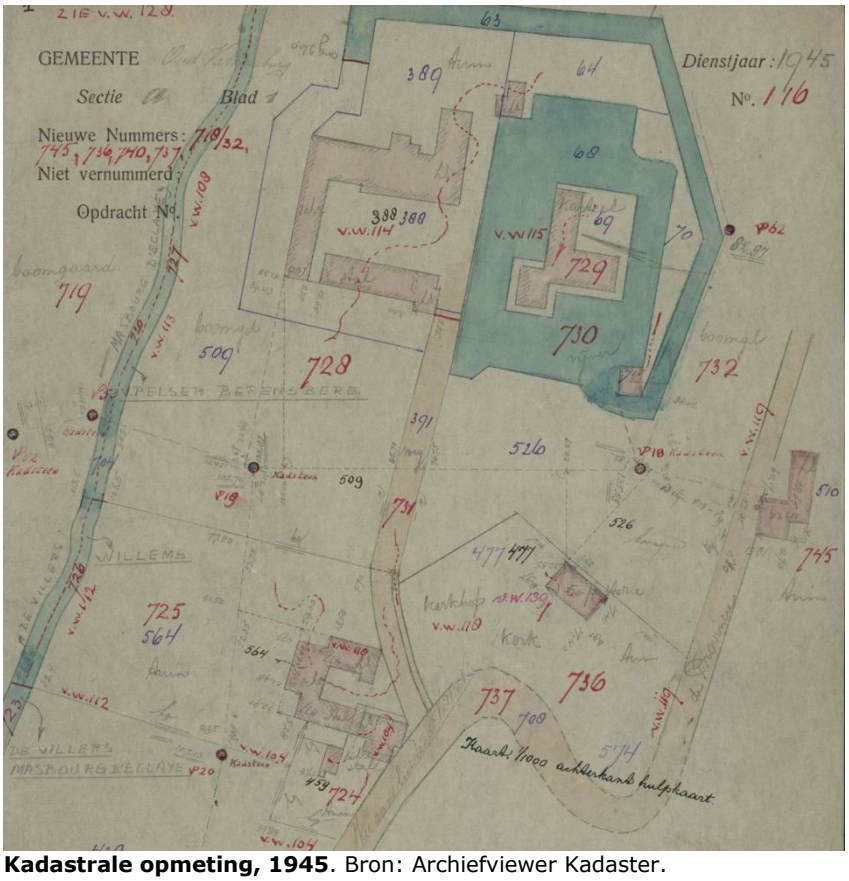

Kadastrale opmeting, 1945. Bron: Archiefviewer Kadaster.

[103] Blok et al, 2004, 18.

Luchtfoto, 1947. Bron: Rijksarchief België, via www.cartesius.be

Na het overlijden van de zussen Eugenie en Pauline in respectievelijk 1943 en 1946 kwam Genhoes in bezit van jonkheer Henri Jules Octave Hubert Marie Michiels van Kessenich (1901-1959), derde zoon van Pauline en Octave Michiels van Kessenich. Hij was sinds 1937 directeur van de N.V. De Twentsche Bank in Sittard. Hij voelde zich 'aangetrokken tot sociale en economische vraagstukken. Hij heeft een groot gedeelte van Europa bereisd, bij welke gelegenheden hij tevens trachtte zooveel mogelijk indrukken op te doen van de cultuur en de sociale structuren in de verschillende landen'.[104] Michiels van Kessenich verhuurde Genhoes. Het is onduidelijk hoe lang de gezinnen Huygen en Dankelman na de oorlog nog op Genhoes woonden. Op 19 september 1950 vierde het echtpaar Huygen-Tellegen hun 40-jarige huwelijksfeest op Genhoes. Het is opvallend dat uit overlijdensberichten en bidprentjes van meerdere familieleden Huygen blijkt dat zij werden bijgezet op het kerkhof van de parochiekerk in Oud-Valkenburg.

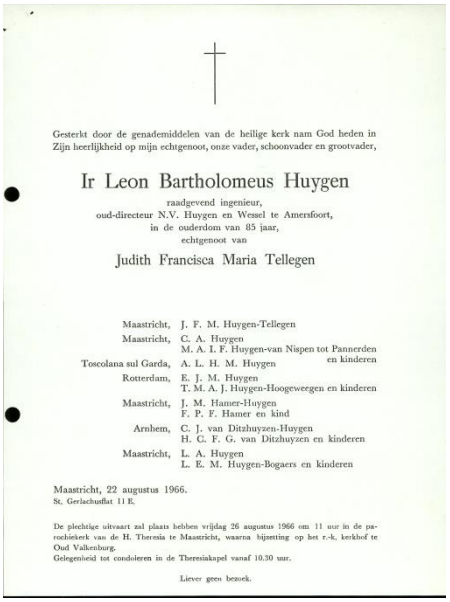

Gesterkt door de genademiddelen van de heilige kerk nam God heden in Zijn heerlijkheid op mijn echtgenoot, onze vader, schoonvader en grootvader,

Ir Leon Bartholomeus Huygen

raadgevend ingenieur,
oud-directeur N.V. Huygen en Wessel te Amersfoort,
in de ouderdom van 85 jaar,
echtgenoot van

Judith Francisca Maria Tellegen

Maastricht, J. F. M. Huygen-Tellegen
Maastricht, C. A. Huygen
M. A. I. F. Huygen-van Nispen tot Pannerden
Toscolana sul Garda, A. L. H. M. Huygen en kinderen
Rotterdam, E. J. M. Huygen
T. M. A. J. Huygen-Hoogeweegen en kinderen
Maastricht, J. M. Hamer-Huygen
F. P. F. Hamer en kind
Arnhem, C. J. van Ditzhuyzen-Huygen
H. C. F. G. van Ditzhuyzen en kinderen
Maastricht, L. A. Huygen
L. E. M. Huygen-Bogaers en kinderen

Maastricht, 22 augustus 1966.
St. Gerlachusflat 11 E.

De plechtige uitvaart zal plaats hebben vrijdag 26 augustus 1966 om 11 uur in de parochiekerk van de H. Theresia te Maastricht, waarna bijzetting op het r.-k. kerkhof te Oud Valkenburg.
Gelegenheid tot condoleren in de Theresiakapel vanaf 10.30 uur.

Liever geen bezoek.

Links: Henri Michiels van Kessenich erfde landgoed Genhoes na het overlijden van zijn moeder in 1946. Bron: www.iisg.nl/
Rechts: Overlijdensbericht van L.B. Huygen, 1966. Bron: Collectie G. Willems.

[104] Krantenartikel via http://www.iisg.nl/ondernemers/pdf/pers-1017-01.pdf geraadpleegd 20-10-20.

Schilderij van Genhoes door Johan Willem Kiesewetter (1883-1951). Bron: Gemeente Laren.

Zicht op Genhoes door Herman Bogman jr. (1890-1975). Bron: Simonis & Buunk.

Omstreeks 1947 werd de kern van het landgoed gekarteerd door J. Marres, in opdracht van het Rijksbureau voor Monumentenzorg. De hoofdopzet van de tuinen is ongewijzigd. De moestuin ten oosten van het kasteel was door een kruis verdeeld in vier vlakken. De middenas liep vanaf een prieel bij de buitenste gracht ('sloot) door het hek in de kasteeltuinmuur en vervolgens door het hek in de boerderijtuinmuur richting de Geul. Hier zouden destijds nog restanten van een voormalige tuinaanleg hebben bestaan. Het in het kadaster genoemde 'lustbosch' ten zuiden van het kasteel wordt dankzij deze tekening voor het eerst duidelijk in beeld gebracht. Marres tekende in het nu als 'Engels bosje' betitelde parkje een kleinschalig padenpatroon, met het fonteinbassin als middelpunt. De paden waren enigszins slingerend, al zat er ook een duidelijk systematiek in. Het padenpatroon had niet zo'n natuurlijke aanleg of karakter als in andere landschapsparken.

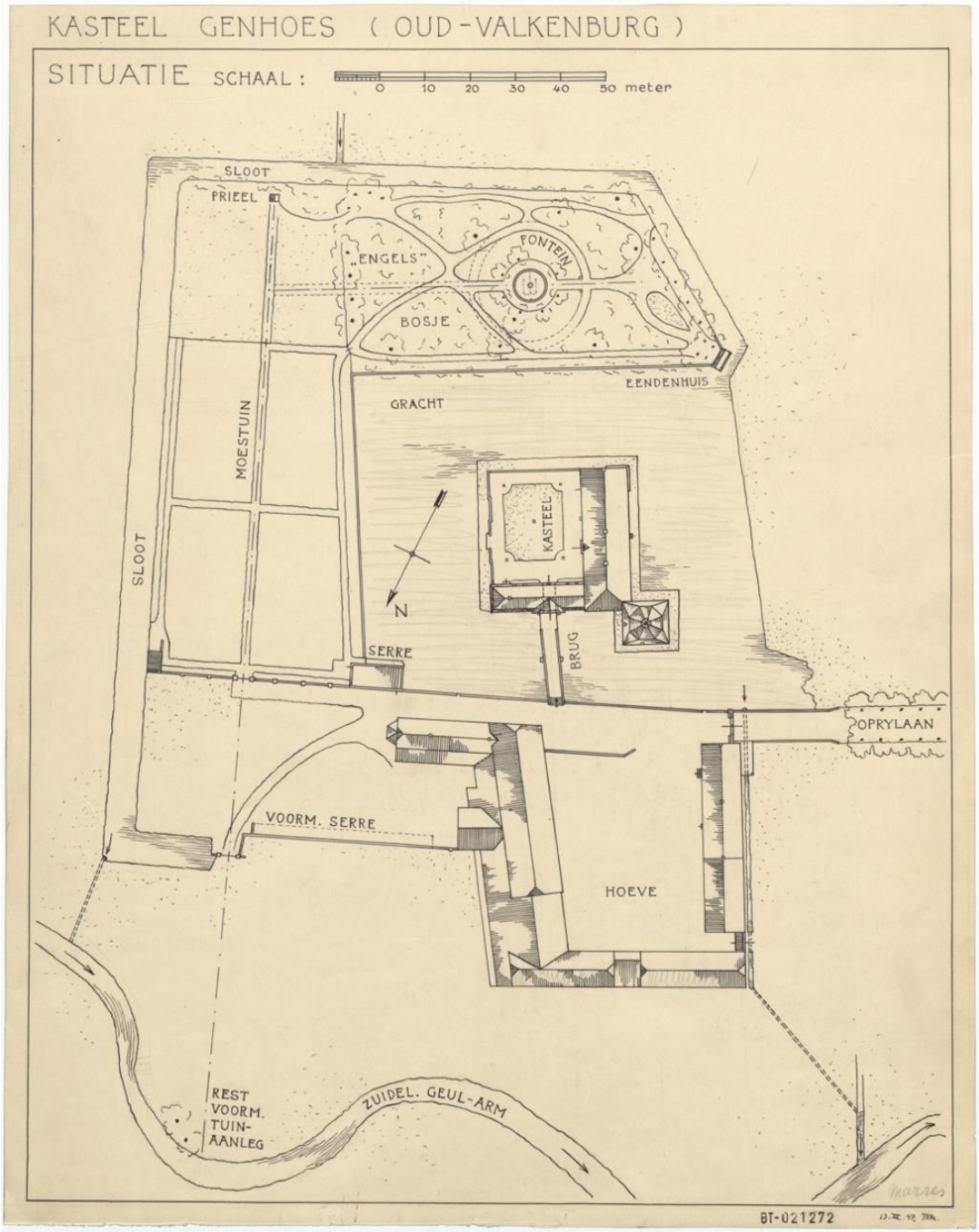

Omstreeks 1947 werd het kasteelcomplex gekarteerd door J. Marres, in opdracht van Rijksbureau voor Monumentenzorg (RDMZ, de voorloper van de huidige Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed).
Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Zicht op Genhoes en Oud-Valkenburg, 1948. Bron: Collectie Michiel Purmer.

De Gewande van Genhoes met zicht op kerkdorp Oud-Valkenburg. Bron: Collectie Spaarnestad, Nationaal Archief.

Een krantenbericht van 2 november 1950 bericht dat Genhoes een jeugdherberg voor 100 tot 150 meisjes moest worden: 'Deze jeugdherberg staat onder leiding van de Katholieke Centrale voor Jeugdherbergen te Utrecht en is de eerste jeugdherberg van deze organisatie in onze provincie.

Kasteel Schaloen zal nu vrij komen voor de mannelijke jeugd'.[105] Onderhandelingen over verkoop 'gevoerd met een plaatselijke pastoor' ketsten af op de vraagprijs van 50.000 gulden. [106]
Deze plannen gingen uiteindelijk niet door. In 1951 werd Genhoes gehuurd door de gebroeders Jo en Piet Krijnen, kunsthandelaren uit Utrecht.[107] In eerste instantie poogden zij Genhoes te kopen, maar 'de gevraagde koopsom van f. 80.000 voor het op ten hoogste f. 35.000 getaxeerde vervallen bouwwerk met zijn waardeloze inboedel werd door de antiquairs te hoog geacht'.[108] Uiteindelijk besloten de broers het kasteel te huren tot het jaar 1963 voor een huurprijs van f. 1500, dat geleidelijk zou oplopen tot f. 1800 jaarlijks. Zij begonnen met 'de herschepping van het interieur'.[109] In de winter van 1951 werd 'een deel van het zwaarste werk incluis het puinruimen' verricht. Verder moesten 'plafonds worden afgebikt, betimmeringen van lagen verf ontdaan, kostbare schoorstenen schoongemaakt. Ingewikkeld fraai snijwerk aan trappen en portieken werd als het ware ontbolsterd.' Na al dat werk konden de broers zichzelf en hun gezinnen 'het ideaal tonen, dat zij zich jaren lang voor ogen hadden gesteld, te wonen in een kasteel waar zij al hun kostbaarheden, die zij in de loop der tijd bijeengebracht hadden op verantwoorde wijze konden tentoonstellen'. Op de begane grond van de hoofdvleugel wilde de broers een kunsthandel en expositiegebouw inrichten.[110] De broers richtten zalen in naar vijftiende-, zestiende-, zeventiende- en achttiende-eeuwse stijl en smaak, inclusief bijbehorende kunstvoorwerpen. Onder meer werden interieurstukken uit andere Nederlandse en buitenlandse kastelen tentoongesteld, zoals een biljarttafel (1680) uit kasteel Borgharen bij Maastricht, en een schouw uit het Gelderse kasteel Hernen.[111]
Een krantenartikel uit 1953 maakte enige opmerkingen over Genhoes:

> Achter een verweerde, afgebrokkelde muur staan rijen en rijen vruchtbomen. Het gras is hoog, witte windekelken en andere bloemen staan ertussen. Ergens op een voetstuk staat een oude fontein. De slotgracht is breed, er zwemmen snaterende ganzen in, en eenden. Heer pastoor komt er vaak vissen, en de jongens van het dorp ook. Tegen de hoektoren, vlak boven het water, bloeien prachtige paarse bloemen. […] Van het kasteel naar een punt ergens in het bos loopt een vluchtgang. Als de vijand het kasteel zou binnendringen konden de bewoners daardoor vluchten. De gang ligt heel diep, hij loopt onder de slotgracht door![112]

Hekpijlers van de moestuinen, 1950. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

[105] *Limburgsch Dagblad*, 02-11-1950; De Maasbode, 02-11-1950; Het Vrije Volk: democratisch-socialistisch dagblad, 03-11-1950.
[106] De Telegraaf, 26-01-1954.
[107] *Het Algemeen Handelsblad* (27-02-1954) meldde een derde broer: L. Krijnen.
[108] *De Telegraaf*, 26-01-1954.
[109] H. Wolf-Catz, *Het kasteel Genhoes in Zuid-Limburg* (1957)
[110] H.P. Gorter, *Ruimte voor Natuur* (1986) 233-235.
[111] Wolf-Catz, 1957.
[112] D. Huber, 'Van de rivier de Geul en een kater die bijna in een Limburgs kasteel woont', in: *Friese Koerier*, 12-09-1953.

In de zomer van 1953 ging Genhoes open voor publiek. Binnen een half jaar mochten de broers 2733 bezoekers verwelkomen.[113] Echter, na dat eerste half jaar moesten de broers de noodklok luiden. In 1954 kopte *De Telegraaf*: 'Kasteel Genhoes in gevaar. Bewoner hoopt op subsidie'.[114] In het artikel beklaagde Jo Krijnen zich over 'het uitblijven van regeringssteun, dat de gehele exploitatie van dit historische monument als openbare bezienswaardigheid in de waagschaal stelt'. De broers blikten terug op hun harde werk en grote investeringen in de restauratie van Genhoes:

> Wij hebben in drie jaar tijds voor f. 70.000 restauratiewerk aan het kasteel en bijbehorende terreinen en percelen laten verrichten. Het dak lekte en moest ingrijpend gerepareerd worden. De fraaie eiken betimmeringen […] werden gereinigd van een driedubbele verflaag. Aan het buitenwerk moest veel geschieden. Nog is lang niet alles gedaan. U ziet, de gemetselde keldermuren zitten nog onder de witkalk. De voorzieningen van het dak zijn nog maar provisoir. Nieuwe vloeren en zolderingen zijn absoluut nodig. De pittoreske boerderij staat op invallen; de toegangsweg is vrijwel onbegaanbaar. Ons ideaal is, het uitgestrekte souterrain in zijn historische toestand terug te brengen en in te richten tot verkoopruimte.
> Een in 1949 door de erfgenamen ingediende subsidie-aanvrage is op niets uitgelopen en thans hebben de erfgenamen er geen belang meer bij, omdat het Rijk slechts p.l.m. 70 procent van de herstelkosten pleegt te vergoeden en de eigenaren van kasteel Genhoes niet geneigd zijn, het resteren bij te passen. Wijzelf hebben in 1953 als huurders de regering om een bijdrage in het jaarlijks onderhoud verzocht. Wij hebben betoogd, dat wij het mooie oude gebouw hebben opgeknapt en voor verder verval behoed. Indien ons een toelage wordt verleend, zijn wij bereid ook verder de resterende bedragen bij te passen en het kasteel ook na 1963 in huur te houden. Zo niet, dan zouden wij ons verplicht zien, na afloop van de huurtermijn het gebouw in de oude deplorabele toestand aan de eigenaars op te leveren, met ongedaanmaking van alle door ons aangebrachte verbeteringen.

Het citaat geeft meerdere van belang zijnde zaken aan: de broers hadden – als huurder – flink geïnvesteerd in restauratie, de relatie tussen huurder en eigenaar was duidelijk gespannen, de eigenaar had weinig interesse voor Genhoes, en landelijke subsidie krijgen voor onderhoud en restauratie was zeer lastig.[115] *Trouw* meldde in juni van 1954 dat de restauratie kapitalen had gekost en dat weliswaar de belangstelling zeer groot was 'voor dit grootste werk der Krijnens', maar dat er nog steeds geen sprake was van nationale steun.[116] Overigens werd in 1955 verleende de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen wel subsidie aan de restauratie van de parochiekerk van Oud-Valkenburg.[117] In datzelfde jaar werd kasteel Genhoes met boerderij en landerijen te koop aangeboden. De broers Krijnen bleven uiteindelijk tot eind 1965 op Genhoes wonen.

Zijgevel en achterzijde van kasteel Genhoes, 1950. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

[113] *De Telegraaf*, 26-01-1954.
[114] *De Telegraaf*, 26-01-1954.
[115] Zie ook: 'Genhoes, het huis vol schatten. De drie gebroeders op het kasteel van de drie torens', in: *Algemeen Handelsblad*, 27-02-1954; F. Hannema, 'Kunstschatten in Limburgs kasteel. Genhoes bergt rijke verzameling middeleeuwse schoonheid', in: De Volkskrant, 06-03-1954; 'Piet Krijnen's droom vervuld. Genhoes in oude luister hersteld', in: *Trouw*, 14-06-1954.
[116] *Trouw*, 14-06-1954.
[117] *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 06-01-1955.

Zicht op het kasteelcomplex vanaf de Dölkesberg, 1950. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

4.10 Vereniging Natuurmonumenten als landgoedeigenaar

Veiling in 1955

Waarschijnlijk uit financiële noodzaak – de familie had niet de intentie en/ of het geld om te investeren in de restauratie van het vervallen Genhoes – werd in oktober 1955 het kasteel met landgoed te koop aangeboden. De publieke veiling werd gehouden in het Paviljoen in Valkenburg. Het totale landgoed was zo'n 84 hectare groot. Aangeboden werd:

1. Kasteel Genhoes
Te Oud-Valkenburg met erf, vijver, bosquet, tuin en recht van weg. Kadastrale gemeente Oud-Valkenburg, sectie A, nr. 729 (geheel) en nr. 728, 730 en 731 (gedeeltelijk), met een gezamenlijke grootte van ongeveer 1.64.08 hectare. Verhuurd aan de fa. Gebr. Krijnen tot 31 mei 1963 voor f. 1800 per jaar.

2. Boerderij
Met stallen, schuren, tuin, woonhuis, boomgaard, weiland en weg. Kadastrale gemeente Oud-Valkenburg, sectie A, nr. 272 en 732 (geheel) en nr. 728, 730 en 731 (gedeeltelijk), en Schin op Geul, sectie C, nr. 1, 772 en 1226 (geheel). Gezamenlijk circa 21.58.27 hectare groot.

3. De massa's der kavels 1 en 2 samen: 23.22.35 hectare

4. Bouwland en weiland
De Gewande van het Huis. Kadastrale gemeente Oud-Valkenburg, sectie A, nr. 394, 263, 266, 395, 254, 255, 256, 253, 261, 259, 376, 377, 378, 366, 367, 593, sectie B, nr. 4 en 6 (geheel) en nr. 7 (gedeeltelijk). Gezamenlijk circa 38.81.85 hectare groot.

5. De massa der kavels 2 (Boerderij) en 4 (Gewande) samen circa 60.40.12 hectare groot. Verpacht aan de heer Rohs, Genhoes A 23, voor f. 7250 per jaar tot 15 maart 1965. Het woonhuis Genhoes A 21 was verhuurd aan de heer Nix voor f. 260 per jaar.

6. De massa der kavels 1, 2 en 4 samen: circa 62.04.20 hectare groot.

7. Bouwland
Op de Gomberg. Kadastrale gemeente Schin op Geul, sectie D, nr. 860. Circa 1.71.60 hectare groot en verpacht aan de weduwe Smeets voor f. 150 per jaar tot 1 oktober 1958.

8. Bouwland en weiland
Aan de Sibbergrubbe. Kadastrale gemeente Oud-Valkenburg, sectie A, nr. 559 en 558, samen groot 88,50 are. Verpacht aan de heer Frijns voor f. 75 per jaar tot 1 oktober 1958.

9. Het Biebos
Met toegangsweg. Kadastrale gemeente Oud-Valkenburg, sectie A, nr. 339, 138, 136, 131, 446 en 556. Samen circa 8.83.05 hectare groot.

10. Het Oombos
Op de Gomberg. Kadastrale gemeente Schin op Geul, sectie D, nr. 861, 280, 282, 279 en 302. Samen 8.39.90 hectare groot.

11. Het Gerendalsbos
Leunder. Kadastrale gemeente Oud-Valkenburg, sectie B, nr. 7 (gedeeltelijk). Circa 2.31.70 hectare.

12. De massa der kavels 9, 10 en 11 samen groot circa 19.54.65 hectare.

13. Huis met tuin
Provincialeweg nr. 29. Kadastrale gemeente Oud-Valkenburg, sectie A, nr. 734. Groot 8,65 are. Verhuurd aan de heer Vossen voor f. 264,60 per jaar.

14. Bouwval met tuin
Provincialeweg naast Kavel 13. Kadastrale gemeente Oud-Valkenburg, sectie A, nr. 733. Groot 6,50 are.

15. De generale massa
Van alle kavels omvattende het kasteel Genhoes met boerderij, woonhuizen, boomgaard, bouw-weiland en bossen, samen groot 84.34.10 hectare.

Wijzing der kavels voorbehouden. Totale jaarlijkse opbrengst f. 9970. Totale jaarlijkse vaste lasten f. 1300.

Alles te aanvaarden bij de betaling der koopsom, uiterlijk op 1 december 1955.

Bron: *Limburgsch Dagblad*, 10-09-1955.

Valkenburg-Houthem

NOTARIS BROUWERS

TE HEERLEN

zal op **DINSDAG 18 OCTOBER 1955**, des namiddags om 2 uur precies in het Pavillon aan de Oranjelaan te Valkenburg, ten verzoeke van zijn principalen,

PUBLIEK VERKOPEN

1. **KASTEEL „GENHOES"**
te Oud-Valkenburg met erf, vijver, bosquet, tuin en recht van weg, kad. Oud-Valkenburg sectie A no. 729 geheel en nos. 728, 730 en 731 allen ged. ter gezamenlijke grootte van ± 1.64.08 H.A.; verhuurd aan de fa. Gebr. Krijnen tot 31 Mei 1963 voor *f* 1800.— per jaar.

2. **BOERDERIJ**
aldaar met stallen, schuren, tuin, woonhuis, boomgaard, weiland en weg, kad. Oud-Valkenburg sectie A nos. 727, 732, beiden geheel en 728, 730 en 731 allen ged. en Schin op Geul sectie C nos. 1, 772 en 1226 allen geheel, samen groot ± 21.58.27 H.A.;

3. de massa's der kavels 1 en 2 samen groot 23.22.35 H.A.

4. **BOUWLAND EN WEILAND**
de Gewande van het Huis, kad. Oud-Valkenburg sectie A nos. 394, 263, 266, 395, 254, 255, 256, 253, 261, 259, 376, 377, 378, 366, 367, 593, sectie B nos. 4 en 6 allen geheel en 7 ged. samen groot ± 38.81.85 H.A.

5. de massa der kavels 2 en 4 samen groot ± 60.40.12 H.A. verpacht aan de Heer Rohs Genhoes A 23 voor *f* 7250.— per jaar tot 15 Maart 1965 en voor wat het woonhuis Genhoes A 21 betreft, verhuurd aan de Heer Nix voor *f* 260 per jaar.

6. de massa der kavels 1, 2 en 4 samen groot ± 62.04.20 H.A.

7. **BOUWLAND**
op de Gomberg, kad. Schin op Geul sectie D no. 860 groot 1.71.60 H.A. verpacht aan de Wed. Smeets voor *f* 150.— per jaar tot 1 October 1958.

8. **BOUWLAND EN WEILAND**
aan de Sibbergrubbe, kad. Oud-Valkenburg sectie A nos. 559 en 558 samen groot 88.50 are, verpacht aan de Heer Frijns voor *f* 75.— per jaar tot 1 October 1958.

9. **HET BIEBOS**
met toegangsweg kad. Oud-Valkenburg sectie A nos. 339, 138, 136, 131, 446 en 556 samen groot 8.83.05 H.A.

10. **HET OOMBOS**
op de Gomberg, kad. Schin op Geul sectie D nos. 861, 280, 282, 279 en 302 samen groot 8.39.90 H.A.

11. **HET GERENDALSBOS**
Leunder, kad. Oud-Valkenburg sectie B no. 7 ged. groot ± 2.31.70 H.A.

12. de massa der kavels 9, 10 en 11 samen groot ± 19.54.65 H.A.

13. **HUIS MET TUIN**
Provincialeweg no. 29, kad. Oud-Valkenburg sectie A no. 734 groot 8.65 are, verhuurd aan de Heer Vossen voor *f* 264.60 per jaar.

14. **BOUWVAL MET TUIN**
Provincialeweg naast Kavel 13, kad. Oud-Valkenburg sectie A no. 733, groot 6.50 are.

15. **DE GENERALE MASSA**
van alle kavels omvattende het kasteel „Genhoes" met boerderij, woonhuizen, boomgaard, bouw-weiland en bossen, samen groot 84.34.10 H.A.
Wijziging der kavels voorbehouden.
Totale jaarlijkse opbrengst *f* 9970.—. Totale jaarlijkse vaste lasten *f* 1300.—

Alles te aanvaarden bij de betaling der koopsom, uiterlijk op 1 December 1955.
Nadere inlichtingen ten kantore van de notaris, Akerstraat 63, alwaar de kadastrale plans ter inzage liggen.

Veilingadvertentie van Genhoes. Bron: *Limburgsch Dagblad*, 10-09-1955.

Er waren enkele geïnteresseerde partijen, waaronder Vereniging Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. Voorafgaand aan de veiling won Wim Eshuis, directeur van Natuurmonumenten, advies in bij de bioloog Victor Westhoff. Westhoff was destijds wetenschappelijk adviseur voor Natuurmonumenten en een autoriteit op het terrein van natuurbescherming.[118] Zijn visie dat natuurwaarden in Nederland vaak gerelateerd zijn aan oude vormen van agrarisch beheer leverde de basis van de klassieke natuurbeschermingsvisie, die ook bij Natuurmonumenten werd gehanteerd. Met betrekking tot de aankoop van Genhoes raadpleegde Westhoff de bioloog en natuurbeschermer Mörzer Bruijns. De heren adviseerden Natuurmonumenten door te gaan met de aankoop van het geheel, zodat 'deze bezitting in één hand blijft en als één geheel beheerd wordt, zodat het karakter van het landgoed niet verloren gaat'.[119] Het gevaar dreigde namelijk dat het landgoed versnipperd zou raken. Staatsbosbeheer was namelijk geïnteresseerd in het bosgedeelte. Natuurmonumenten wilde het landgoed als geheel bij elkaar houden, onder meer omdat het van 'groot botanisch en landschappelijk belang' was, maar ook omdat men vreesde dat bij verbrokkeling 'over 50 jaar het cultuurland vol met huizen' zou staan, waardoor 'het Gerendal voorgoed bedorven' zou zijn. Ook lagen zag de vereniging propagandamogelijkheden: 'Een bordje dat de Vereniging dit landgoed heeft behouden zou door duizenden Nederlanders worden gelezen!'[120]
Bij de veiling kocht Natuurmonumenten het gehele landgoed Genhoes voor 444.783 gulden. Voor deze aankoop verkreeg Natuurmonumenten subsidie van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.[121] Maar een groot deel kon Natuurmonumenten uit eigen beurs betalen. Eshuis schreef enkele dagen na de veiling aan Elsevier's Weekblad:

> Voor een groot deel kan de koopsom worden voldaan uit de nalatenschap van wijlen Mr. Dr. Van Tienhoven, Erevoorzitter der Vereniging, die destijds als zijn wens te kennen gaf hiervoor aan te kopen een voor een zekere streek typisch landgoed. Hij hield veel van die kasteeltjes in Limburg en wij menen dat wij zijn nagedachtenis niet beter kunnen eren dan door een van de fraaiste exemplaren daarvan, het Genhoes, aan te kopen.[122]

In 1955 liet Natuurmonumenten een serie foto's maken van Genhoes door Jaap van Dijk.[123] De foto's geven een prachtig overzicht van het gehele landgoed: het omgrachte kasteel, de beemden met populieren langs de Geul, hoogstamboomgaarden, de Gewande (zelfs met landbouw-werktuigen), holle wegen met begroeide bermen en de (hakhout)bossen. Ze tonen een gevarieerd landgoed met een sterk agrarisch karakter.[124]

Kasteel met omgrachting en binnenplaats

[118] M. Purmer, *Het landschap bewaard. Natuur en erfgoed bij Natuurmonumenten* (2018) 293-301.
[119] Brief van Westhoff aan Eshuis, 29 september, 1955; geciteerd door Purmer, 2018, 293.
[120] Anoniem verslag van een bezoek aan Genhoes, 22-9-1955; geciteerd door Purmer, 2018. 295.
[121] *Limburgsch Dagblad*, 11-09-1956.
[122] Brief van Eshuis aan de Redactie van Elsevier's Weekblad, 19-10-1955. Stadsarchief Amsterdam, archief Vereniging Natuurmonumenten, inv.nr. 1012.
[123] J. van Dijk, Fotoarchief Natuurmonumenten, 's-Graveland.
[124] Voor meer informatie over het beheer van het landgoed door Natuurmonumenten, zie: Purmer, 2018, 293-301.

De beemden langs de Geul, met weilanden en populieren.

De bouwlanden met holle wegen, rijkbegroeide bermen, hakhoutranden en landbouwwerktuigen.

Na de aankoop in 1955 bleven de in de veilingadvertentie genoemde huur- en pachtcontracten grotendeels overeind. De boerderij werd nog steeds gepacht door de familie Rohs. In de periode 1962-1965 werd de boerderij gerestaureerd. Omstreeks 1964 werd de oostelijke aanbouw van de boerderij gesloopt, waardoor de noordelijke tuinmuur vrij kwam te staan.[125] De familie Rohs bleef tot 15 december 2000 pachter van de kasteelboerderij.
Op het kasteel woonden in 1955 nog de gebroeders Krijnen. De verstandhouding tussen de kasteelhuurders en de nieuwe bezitter waren niet goed. Het *Limburgsch Dagblad* meldde in een krantenartikel van 17 augustus 1965: 'Kasteel Genhoes is sedert lang een twistappel tussen de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en de zich restaurateurs noemende gebroeders Krijnen'. De broers moesten het kasteel ontruimen. Adjunct-directeur Van Zoest van Natuurmonumenten vertelde de Volkskrant (20-8-1965) 'Het had […] allemaal zo ver niet hoeven te komen, indien de heren Krijnen zich wat meer handelbaar getoond hadden. Maar ze stonden zelfs de hoogstnodige restauraties van het kasteel steeds in de weg. Ze hadden het zo bemoeilijkt, dat er niets meer van terecht kon komen. Daarom alleen en om niets anders kwam het tot een gerechtelijke procedure'.

Links: Zicht op de kasteelboerderij en het kasteel vanaf het oosten, 1964. Bij de boerderij staat een bouwkeet. Bron: G. Th. Delemarre, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Warffemius en Kooij schreven in hun bouwhistorische analyse:

> De huurders maken het de nieuwe bezitter, getuige de vele correspondentie die berust in het archief van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, niet gemakkelijk. Zij hebben hun eigen "restauratiefilosofie" om alles naar hun hand te zetten. Tussen 1956 en 1959 hebben zij 700m2 "overgekladderde" deuren etc. schoongemaakt, ofwel de oorspronkelijke verflaag er afgehaald. In juni 1965 is er een Openbare Verkoping van kunst en antiek wegens opheffing en ontruiming van het kasteel. Zelfs drie supraporten die bij het huis behoren worden verkocht.[126]

[125] Blok et al, 2004, 18.
[126] Warffemius en Kooij, 2002, 8.

In 1964 maakte G. Th. Delemarre in opdracht van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg enkele foto's van Genhoes. Oprijlaan met lindenbomen naar en vanaf het kasteel. Bron: Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.

In 1964 maakte G. Th. Delemarre in opdracht van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg enkele foto's van Genhoes. Het kasteel gezien vanaf het zuidwesten en het oosten. Bron: Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.

De Sint Jansboskapel in 1966. Achter de kapel zien we net aangeplante begroeiing. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

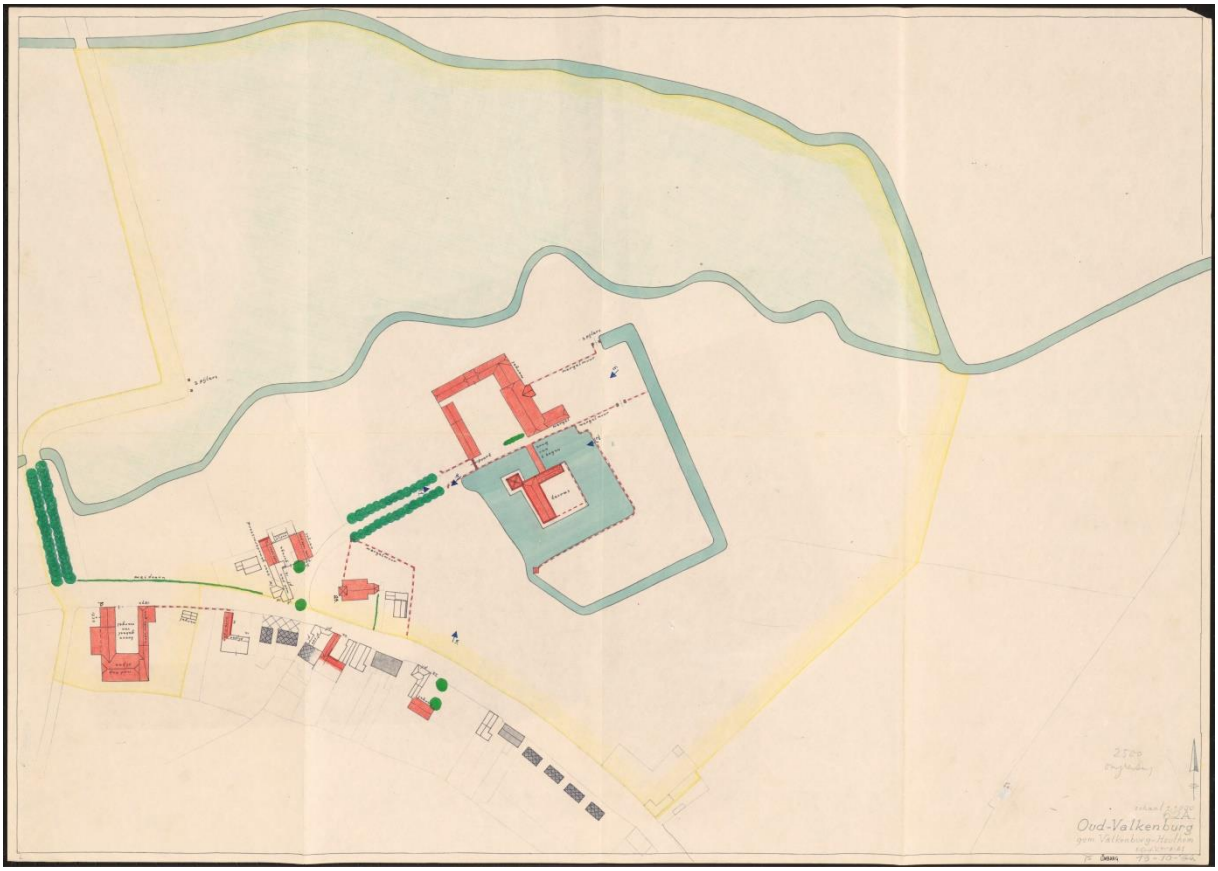

In het kader van mogelijke aanwijzing tot rijksbeschermd stads- of dorpsgezicht maakte tekenaar Jan Stapper tussen 1948 en 1968 aquarelkaarten. Kern Oud-Valkenburg in 1964. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

William Halewijn Museum

De gebroeders Krijnen vertrokken op 11 oktober 1965. Eind 1965 kwam kunstenaar William Halewijn (1927-2012) op het kasteel wonen. Genhoes werd omgedoopt tot het 'William Halewijn Museum', waar vanaf mei 1966 het oeuvre van de kunstenaar tentoongesteld werd. De Nieuwe Leidsche Courant bracht in april 1966 een bezoek aan de kunstenaar op Genhoes:

> Wie, zoals wij, in Genhoes heeft bekeken, wat alzo moet worden gedaan om van een oud kasteel een stijlvol-uitnodigend en voor de moderne mens oogbekorend museum te maken, begrijpt niet, waar Halewijn de moed en de energie vandaan haalt. Maandenlang zwoegde hij alleen op dit Titanenwerk. Muren herstellen volgens middeleeuwse techniek, een schouw eigenhandig metselen, vloeren repareren, ruiten inzetten, versjouwen van loodzware kisten en apparaten en daar tussendoor ook nog torenvertrekken bewoonbaar maken, compleet met badkamer. Het gemeentebestuur van Valkenburg is bijzonder ingenomen met de nieuwe bestemming voor Genhoes, en terecht, want welk drukbezocht toeristisch gebied zou niet willen bogen op een object met allure en van cultuur-historische en artistieke betekenis? In de folders voor het nieuwe seizoen is een ruime plaats vrijgemaakt voor het kasteel, dat zonder twijfel tot de grootste attracties van het toeristenstadje gaat behoren. Terecht: na veel 'kitsch' kan de Valkenburgse VVV eindelijk eens iets 'echts' gaan propaganderen.[127]

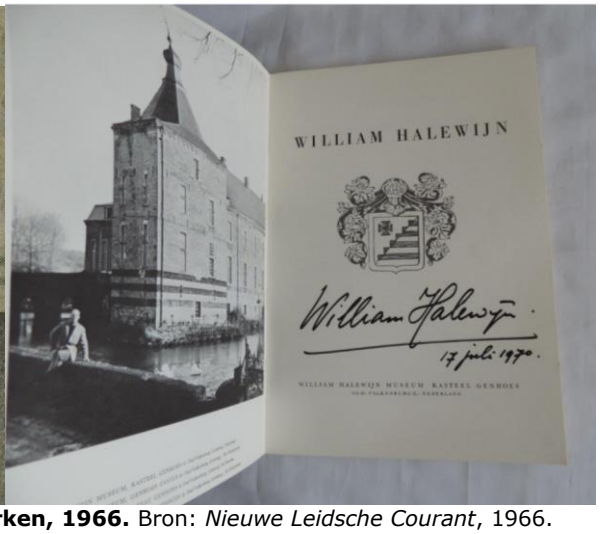

Links: William Halewijn voor een van zijn kunstwerken, 1966. Bron: *Nieuwe Leidsche Courant*, 1966.
Rechts: Halewijn schreef in 1966 het boekje 'Museum Kasteel Genhoes, Oud-Valkenburg'. Door de auteur gesigneerd in 1970. Bron: Boekwinkeltjes.nl

Halewijn was geboren op Jogjakarta in 1927. 'In het Jappenkamp [ontplooide hij] als knaapje zijn tekentalent'.[128] Hij verliet Indonesië in 1954. Voordat hij zijn intrek in Genhoes nam, werkte en woonde hij in het Italiaanse Monte Porzio Catone, een klein dorpje vlak bij Rome. Hij hielde tentoonstellingen in beroemde kunstmusea in Rome, Wenen, Parijs, Londen en vele andere steden. Halewijn verkocht zijn schilderijen niet en op Genhoes kon hij bijna zijn hele oeuvre laten zien: ongeveer 130 schilderijen en tekeningen, met onder meer zijn collecties 'Het Heilig Land' en 'Indonesië'.
Halewijn had een grote liefde voor Genhoes. Het feit dat de tuin na jaren van verval en verwaarlozing verwilderd was, deerde hem niet. Integendeel, in een interview zei hij: 'En kijk eens wat een tuin, een wilde tuin! Ik ben er laaiend enthousiast over. Ze wilden hem weer netjes inrichten, maar daar ben ik tegen. Ginder in Holland is alles zo netjes aangeharkt.'[129]
De opening van het museum in 1966 werd een 'Breugheliaans feest':

> Amateur-toneelspelers uit Rotterdam moesten in historische kledij de middeleeuwen in en om de waterburcht doen herleven. De Limburgse managehouder Loenders, uit het nabije Schin-op-Geul, kwam in de vermomming van ridder Gerardius te paard het kasteelplein oprijden om heer Halewijn de sleutels van het slot te overhandigen. Schutters en blaasmuzikanten kwamen er aan te pas; speenvarkens aan het spit; Limburgse vlaai en uit de vroegere foltertoren dook plotseling een spook op.[130]

Na enkele jaren begonnen echter problemen: 'Mijn schilderijen en tekeningen worden verteerd door de schimmel', gaf Halewijn aan in een interview in de zomer van 1968. Halewijn was woest, omdat hij 'niet eens een derde van de inkomsten van de toegangskaarten mag besteden voor een

---

[127] *Nieuwe Leidsche Courant*, 1966.
[128] *Algemeen Dagblad*, 29-09-1965.
[129] *Algemeen Handelsblad*, 17-06-1966.
[130] *De Tijd: dagblad voor Nederland*, 06-06-1966.

centrale verwarming (kosten f. 65.000), die het schimmeleuvel moet tegengaan'.[131] In een ander krantenartikel, *Trouw* 19-11-1968, kwam mr. Hans Gorter, voorzitter van Natuurmonumenten, aan het woord en deelde mee 'dat er geen sprake is van een weigering en dat zij in principe wel degelijk bereid is medewerking te verlenen. F. 65.000 is echter een heel bedrag, waarover de vereniging ook maar niet zomaar de beschikking heeft. Zij verklaarde zich bereid te trachten bij de uiteindelijke algehele restauratie ook de centrale verwarming gerealiseerd te krijgen'.[132] Helaas weigerde minister Marga Klompé geld beschikbaar te stellen voor een centrale verwarming voor Genhoes. Er waren 'meer schilders die hun collectie thuis bewaren'.[133] Vervolgens besloot Halewijn het museum te sluiten. De sluiting duurde niet heel lang, in de zomer van 1970 waren er weer exposities.
Natuurmonumenten doet als eigenaar een bijzondere geste om Halewijn te helpen. In plaats van een jaarlijkse huur van 4000 gulden en een kwart van de entreegelden, kreeg de kunstenaar vanaf oktober 1971 het kasteel voor tien jaar gratis in bruikleen.[134] 'Een enorme geste', vond Halewijn, maar het dagelijkse onderhoud en de benodigde verwarming betekende zo'n enorme investering, dat hij het niet meer zag zitten. 'Ik ben een kunstschilder met een groot talent. Dat mag niet verloren gaan!' In 1973 kopte het Limburgsch Dagblad 'schilder vluchtte voor de schimmel', nadat Halewijn uit Genhoes vertrok.[135] Op dat moment was de huurtermijn nog niet verstreken. Bij de ingangspoort van Genhoes hing een briefje:

> William Halewijn is naar Amerika vertrokken. Het kasteel is gesloten. Gelieve niet te bellen en ook niet de familie Rohs in de hoeve aan de overkant lastig te vallen om inlichtingen. Dank U.[136]

William Halewijn: Oosterse gloed
in een eeuwenoud en vochtig slot

Door H. J. J. van As

Neo-romanticus

Visioenen

Social milieu

Pronkstukken

Details

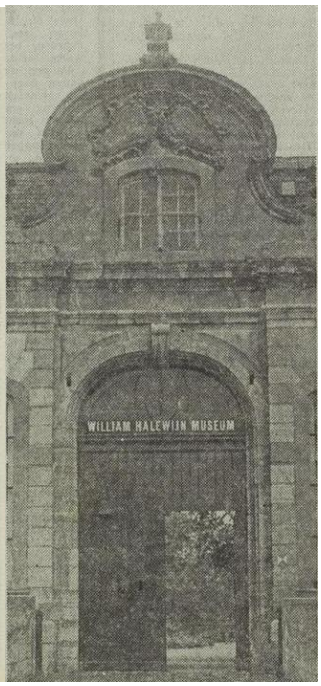

Links: *Reformatorisch Dagblad*, 09-11-1974. Rechts: *Het Vrije Volk*, 11-07-1977.

Na een verblijf van twee jaar in Amerika keerde Halewijn weer terug naar Oud-Valkenburg en heropende het kasteelmuseum in 1974.[137] Genhoes was destijds een van de weinige Limburgse kastelen die te bezoeken waren. In 1975 bezochten 17.000 mensen het museum. Het voorplein was als terras ingericht met een theetuin. Drie jaar later 'vluchtte' Halewijn wederom naar Amerika met zijn hele collectie. Vocht, slechte ventilatie en geen centrale verwarming zorgden ervoor dat de kunstenaar Genhoes weer verliet.[138] Nu voorgoed. Genhoes stond enige tijd leeg, totdat in 1979 de architect Laurens Bisscheroux op het kasteel kwam wonen.[139] Mogelijk heeft Bisscheroux toen een begin gemaakt met het opruimen van de door Halewijn gewaardeerde, verwilderde kasteeltuin.[140]

---

[131] *De Telegraaf*, 21-08-1968.
[132] *Trouw*, 19-11-1968.
[133] *Limburgsch Dagblad*, 14-03-1969.
[134] *De Telegraaf*, 30-06-1970.
[135] *Limburgsch Dagblad*, 20-06-1973.
[136] *Limburgsch Dagblad*, 11-08-1973.
[137] *Algemeen Handelsblad*, 12-04-1974; *Nederlands Dagblad*, 19-06-1974.
[138] *Limburgsch Dagblad*, 06-04-1978; *De Telegraaf*, 04-05-1984.
[139] Vanmeulebrouk, 2004, 20.
[140] Blok et al, 2004, 19.

Zicht op Genhoes en Oud-Valkenburg, 1965. Bron: Collectie Michiel Purmer.

Luchtfoto's van Genhoes, 1970. Bron: Collectie Ger Willems.

Echtpaar Van Dijk, 1988-nu

Architect Bisscheroux verliet Genhoes in 1985, waarna het kasteel drie jaar leeg stond. Hierdoor liep het pand veel waterschade op. Vanaf augustus 1988 kwamen nieuwe bewoners: de schilder Leendert van Dijk en zijn echtgenote Rita van Dijk-Franx. Vanaf dat moment werd het kasteelexterieur geheel gerestaureerd. Op de binnenplaats van het kasteel werd een nieuwe binnentuin aangeplant. Ook ging men aan de slag met de kasteeltuin. Mw. Van Dijk schreef hierover een artikel in het *Jaarboek van Historische en Heemkundige Studies Geuldal* (2006):

> De 'tuin', zoals mijn echtgenoot en ik die bij onze intrek in Genhoes aantroffen, kwam nauwelijks nog overeen met de plattegrond die in 1947 door J. Marres van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg was getekend. Van enige tuinaanleg was er geen spoor meer te bekennen, op de twee nu nog aanwezige perenbomen (oostelijk deel) en het dichtgegroeide bosje, waarin een twintigtal monumentale bomen (zuidelijk deel), na. Enkele mergellandschapen […] waren de eerste jaren de beste oplossing om de wildgroei enigszins te beteugelen. We waren verheugd in eigen exploratie van het terrein de restanten van een tuinpaviljoen, een fonteinbassin met Herculesbeeld […] aan te treffen.[141]

In opdracht van de RDMZ werden huis en tuin in 1991 gefotografeerd door P. van Galen. Dit gebeurde in kader van de inventarisatie van Limburgse kasteeltuinen door de Raad voor het Cultuurbeheer met betrekking tot mogelijke aanwijzing tot rijksmonument.
Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

[141] M. Th. van Dijk-Franx, 'Genhoes en de Tuin der Hesperiden', in: *Jaarboek van Historische en heemkundige studies in en rond het Geuldal 15* (2005) 31-66.

In opdracht van de RDMZ werden huis en tuin in 1991 gefotografeerd door P. van Galen. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Zuidgevel vanuit het voormalige 'lustbosch' of 'Engelsche bosch', 1994. Bron: P. van Galen, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Door IKL (Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen) werden de groene en rode beuken in het voormalige lustbos (bosquet) gedateerd op circa 175 jaar.[142] Daarmee zouden ze dateren uit de periode 1820-1830, hetgeen overeenkomt met een gevonden steen in het bosquet met de inscriptie '1824'. Het parkbosje werd voorzien van nieuwe buxushaagjes. In het bos werd per toeval de fundamenten van een oude ijskelder ontdekt.[143] De mergelstenen ijskelder had een opvallende achthoekige plattegrond. De voormalige moestuin, waarin enkele oude fruitbomen konden blijven staan, kreeg opnieuw een geometrische indeling. Daarbij werd het oude padenkruis hersteld en werden buxusranden en bloemperken toegevoegd. De ijskelder en het vervallen eendenhuis werden gereconstrueerd/ gerestaureerd. In 2008 zijn appartementen gebouwd in de kasteelboerderij.

Op de luchtfoto van Genhoes is de herstelde geometrische tuin duidelijk herkenbaar, 2002. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Zicht op de gereconstrueerde ijskelder en eendenhuis. Bron: Kleon3, Wikimedia Commons.

[142] Van Dijk-Franx, 2005, 32-33.
[143] Zie voor meer informatie: Warffemius en Kooij, 2002, 62.

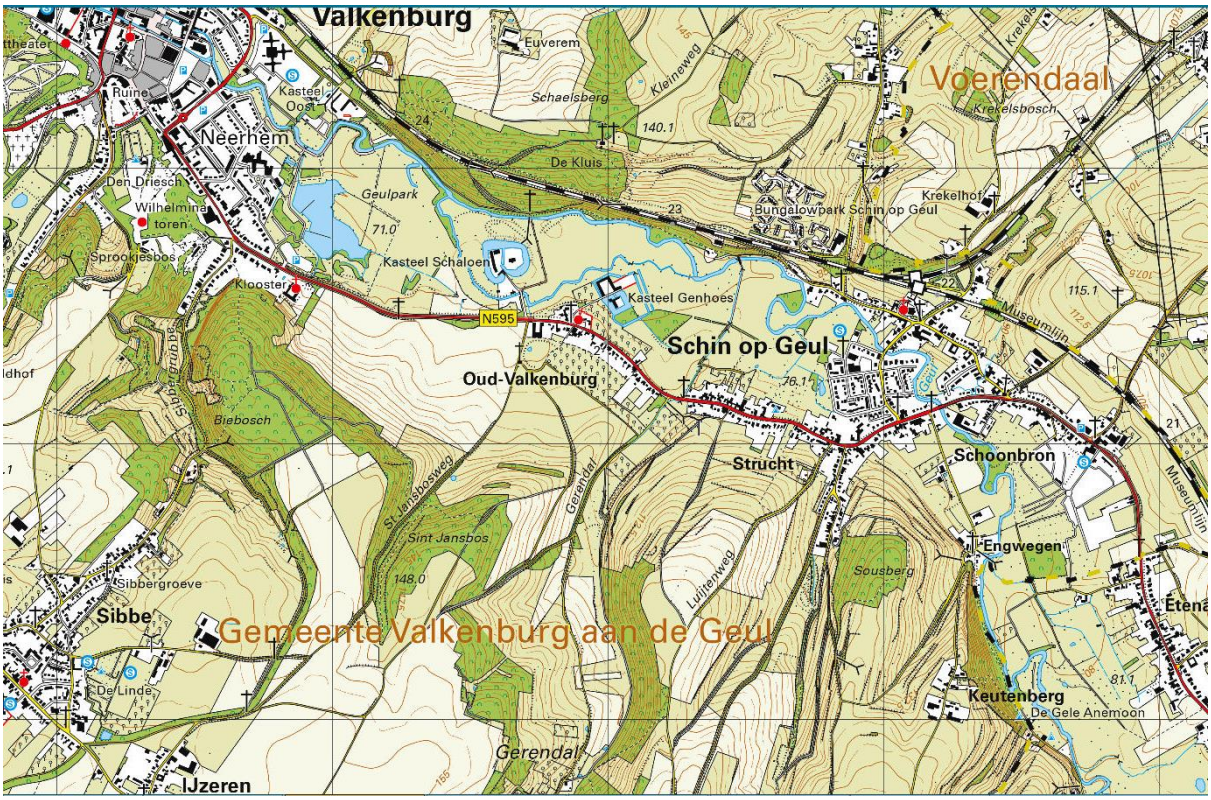

Topografische kaart van Oud-Valkenburg, 2019. Kasteel Genhoes en Oud-Valkenburg hadden vanouds een belangrijke relatie binnen het Geuldal met Valkenburg, Strucht en Schin op Geul, en vanuit het Geuldal met de plateaudorpen Sibbe en IJzeren. Bron: Topotijdreis.

Colour Infra Red (CIR) luchtfoto van Oud-Valkenburg met Genhoes, 2015. Infrarood weerspiegelt het chlorofyl, het groen in de planten. Hoe roder, hoe groener dus. Gezonde planten kleuren felrood, zieke of dode planten bevatten minder chlorofyl en worden met veel lichter rood getoond. Bron: ESRI Nederland.

5. Historische waardering van landgoed Genhoes

Vanuit bovenstaand historische informatie en analyse kan geconcludeerd worden dat landgoed Genhoes een grote historische relevantie heeft. Kasteel Genhoes is een rijksmonument en een complex rijksbeschermde buitenplaats. Tevens maakt het onderdeel uit van het beschermde dorpsgezicht Oud-Valkenburg.
Omdat het kasteelcomplex niet te bezichtigen was, is de onderstaande waardering voor dit deel (kasteel, kasteelhoeve, tuinen en binnenplaats/ cour) gebaseerd op historische documenten, kaarten en literatuur. Voor een diepgaandere waardering van dit deel verwijzen we graag naar de redengevende beschrijving van de rijksdienst en de cultuurhistorische analyse van SB4 uit 2004.

5.1 Waarderingsmethodiek

Het is cruciaal dat bij transformatieprocessen bij erfgoed rekening wordt gehouden met de ensemblewaarden. Daarin is de erfgoedzorg de laatste tien jaar sterk veranderd. We kijken niet meer naar monumenten als objecten, maar we kijken naar **erfgoedensembles**: functioneel samenhangende ruimtelijke eenheden met een gedeelde geschiedenis. De relatie van het monumentale pand met omliggende tuin, erf, landerijen en het grotere landschap is van essentieel belang. Het gaat om waardevolle en complexe erfgoedensembles die samen een grote invloed hebben op de kwaliteit van het bijzondere cultuurlandschap van Limburg. Deze ensemblegedachte stond centraal in het project 'Erfgoedensembles in Zuid-Limburg. Leegstand en herbestemming van molens, boerderijen, kastelen en buitenplaatsen' uit 2018, uitgevoerd door het Gelders Genootschap in opdracht van Provincie Limburg. De conclusie, die snel werd opgepakt door erfgoedeigenaren en politieke bestuurders, was dat de ensemblegedachte centraal moet staan bij alle transformatieprocessen (herbestemming, klimaatopgaven, urbane, infrastructurele en/ of industriële uitbreidingsplannen, etc.). Zeker bij gebieden als complex rijksbeschermde buitenplaatsen en beschermde dorpsgezichten, zoals bij Genhoes en Oud-Valkenburg, maar ook bij bijvoorbeeld landgoederen waarvan alleen het hoofdgebouw rijksmonument is, zoals Landgoed Oost. De ensemblegedachte is, dankzij dit project, opgenomen in het 'Beleidsprogramma Monumenten 2020-2023' van Provincie Limburg.

In de waardering, volgens de richtlijnen van de RCE, zijn de volgende aspecten in ogenschouw genomen:

Algemeen historische waarden (brede context; cultuurhistorisch)
Als uitdrukking van een culturele, sociaal-economische ontwikkeling, als uitdrukking van geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling, als uitdrukking van technische en/of typologische ontwikkeling. Daarbij is het ontstaan en de ontwikkelingsgeschiedenis van belang in een brede context. Het landgoed als onderdeel van een landgoederenzone.

Ensemblewaarden (samenhang; landschaphistorisch)
Het landgoed als ensemble, dat cultuurhistorische, tuinhistorisch en landschapsarchitectonisch van (inter)nationale betekenisis. Gekeken wordt naar de grote samenhangen binnen het landgoed, maar ook naar buiten toe (historisch-ruimtelijke relatie met de omgeving), zoals zichtlijnen, wegen en waterlopen.

Tuinhistorische waarden (tuinarchitectuurhistorisch en tuintechnisch)
Als belang voor de geschiedenis van de tuin- en landschapsarchitectuur, waarbij onder meer meespelen het idee achter de aanleg, de motivatie van de opdrachtgever, de afleesbaarheid van de historische gelaagdheid, de hoogwaardige esthetische en horticulturele kwaliteiten, de compositie en gebruikte beplanting en materiaal.

Waarden vanuit de gebruikshistorie (gerelateerd aan het onderzoeksgebied)
Vanwege een (historische) functie, gebruik of traditie in de aanleg, als herinnering aan een historische gebeurtenis of prominente bewoner/ gebruiker/ opdrachtgever. Hierbij wordt ook gekeken naar de sociale betekenis van het erfgoed.

De waardering wordt uitgedrukt in de volgende kwalificaties:

- blauw: hoge erfgoedwaarden, van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van de aanleg;
- groen: positieve (erfgoed)waarden, van belang voor de structuur en/of de betekenis van de aanleg;

- geel: indifferente (erfgoed)waarden, van relatief weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van de aanleg.

5.2 Waardering

Algemene historische waardering – landgoed Genhoes

Landgoed Genhoes is vanuit algemeen historisch oogpunt van **hoge waarde**:

- Als bakermat van het Land van Valkenburg en de connectie met de heren van Valkenburg.
- Vanwege de representatie van een lokaal machtscentrum en woning van een gegoede familie met internationale banden (Nederland-België-Duitsland).
- Als onderdeel van het Valkenburgs kastelenpark tussen Valkenburg en Schin op Geul.
- Als voorbeeld van de buitenplaatsontwikkeling 'van hoeve naar kasteel/landhuis',[144] inclusief de acquisitie van adellijke rechten en de manifestering ervan in het landschap.
- Als voorbeeld van de buitenplaatsontwikkeling 'van privaat naar publiek' in de 20e eeuw.[145]
- De maatschappelijke en ruimtelijke connecties tussen kasteel en kerkdorp Oud-Valkenburg, en tussen Oud-Valkenburg en de nederzettingen in het Geuldal (Valkenburg en Schin op Geul) en op het plateau (Sibbe en IJzeren).
- Vanwege de rol tijdens de bevrijding van het Geuldal (september 1944) en de relatie met de bevrijders erna.

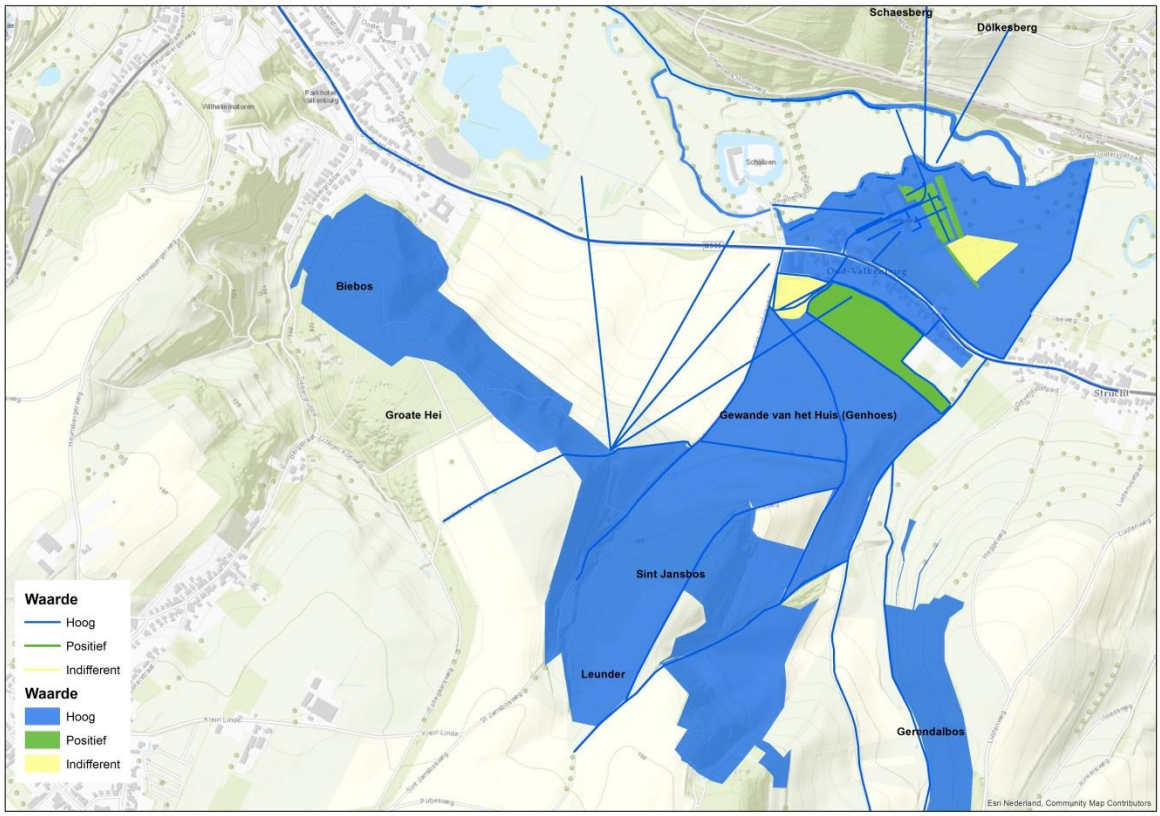

Landgoed Genhoes heeft een hoge erfgoedwaarde. Er zijn enkele moderne (historiserende) toevoegingen, zoals de siertuin bij het kasteel en de boomgaard bij de Gewande, die als positief worden gewaardeerd. Andere moderne toevoegingen (de wadi/ poel en het populierenbosje) hebben vanuit erfgoed gezien geen waarde; ze zijn vooral belangrijk vanuit natuuroogpunt.

Ensemblewaarden – landgoed Genhoes binnen Valkenburgs kastelenpark

De landgoederenzone tussen Valkenburg en Schin op Geul wordt gekarakteriseerd door drie landgoederen, gelegen langs de Geul. De kernkwaliteiten van het Valkenburgs kastelenpark zijn:

- De historische landgoederen Genhoes, Schaloen en Oost die vanaf de middeleeuwen tussen Valkenburg en Oud-Valkenburg zijn ontstaan: een drie-eenheid.

---

[144] Zie: H. van der Wijck, *De Nederlandse buitenplaats* (1982)
[145] Zie: Storms-Smeets, *Klarenbeek*

- Drie kastelen met elk een eigen kasteelhoeve met gewande, bossen, beemden, met elk een eigen kalkoven, eigen mergelgroeve/afgraving (al was dit op Genhoes relatief bescheiden, in de Biebos).
- De Geul, rijksweg en Oostergats als verbindende structuren. Inclusief de kenmerkende witte smeedijzeren bruggen tussen west-Valkenburg en Schin op Geul.
- Genhoes en Schaloen als kastelencluster, op zo'n korte afstand van elkaar gelegen en met veel verbanden in de ontwikkelingsgeschiedenis en de eigenaarsgeschiedenis.
- Het asymmetrische dal van de Geul met steile en flauwe hellingen.
- Zichtlijnen en panorama's in het reliëfrijke landschap.
- Vanwege de grensmarkering tussen Genhoes en Schaloen in de vorm van een markante rode beuk in de bosrand van de Biebos.

Ensemblewaarden – landgoed Genhoes als erfgoedensemble

- Vanwege de hoge ouderdom van het complex en onderdelen, alsmede de relatief ongewijzigde hoofdopzet van het landgoed sinds de zestiende eeuw: wei- en hooilanden en visvijvers in de laaggelegen, natte beemden, boomgaarden op de drogere gronden nabij het kasteel, akkers op de flauwe hellingen (Gewande), bossen op de steilere hellingen, sier- en nutstuinen dicht bij het kasteelcomplex.
- Vanwege de nog aanwezige hoofdopzet van het kasteelcomplex: met oprijlaan en toegangspoort als duidelijke entree, de muren (met sierhekken) en grachten als scheidingen tussen verschillende deelgebieden, het omgrachte kasteel met brug en daar tegenover de U-vormige pachthoeve.
- Vanwege de karakteristieke situering van het kasteelcomplex bij de vroegere loop van de Geul (thans Molenbeek).
- Vanwege de ruimtelijke en maatschappelijke relatie met het dorp Oud-Valkenburg en de parochiekerk. Tot vroeg in de twintigste eeuw werkten mensen uit het dorp op het kasteel als personeel.
- Vanwege het feit dat het nog steeds als één geheel, als ensemble, wordt beheerd, waarbij de oude agrarische en bosbouwkundige functies nog steeds een belangrijke rol spelen.
- Het kasteelcomplex van Genhoes heeft als kern van het landgoed een vrij gesloten karakter, typerend voor Genhoes als in oorsprong verdedigbaar ensemble.
- Vanwege het feit dat kasteel Genhoes nog steeds particulier bewoond wordt.
- De kerkenpaden richting de plateaudorpen Sibbe en IJzeren (o.a. Sint Jansbosweg).
- De overige paden door velden, bossen en (voormalige) heidegebieden tussen kerkdorp Oud-Valkenburg en de plateaudorpen.
- De Sintjanskapel als uiting van katholieke devotie.
- De (ondertussen verdwenen) paden door de beemden richting Valkenburg (westen) en Schin op Geul (oosten).

Landschapshistorische waarden – economische landschappen van Genhoes

- Wegens de herkenbare gradiënt in het landschap van lager gelegen wei- en hooilanden en boomgaarden bij de Geul/ Molenbeek en akkers en bossen op de hellingen.
- De ''Gewande van Het Huis (Genhoes)', grote open akkers als uiting van (adellijk) grootgrondbezit, met historische percelering.
- De verspreid gelegen akkers in het Gerendal.
- De beemden van Genhoes: natte laaggelegen wei- en hooilanden, zeker voor 1555 in gebruik, met rondom het kasteel veel boomgaarden, waar ook vee rondliep.
- De historische bossen Biebos, Sint Jansbos, Gerendalbos en Oombos, te relateren aan het gebruik van hakhout voor geriefhout en de aan het landgoed gekoppelde jachtbeoefening.
- Vanwege de zichtlijnen en vergezichten richting het kasteel en het dorp vanaf de Dölkesberg, Schaesberg en vanaf de rode beuk in de Biebos.
- Vanwege de vergezichten vanaf de Biebos richting Valkenburg, Oud-Valkenburg en Strucht.

Tuinhistorische waarden – tuin van Genhoes

- Vanwege de goed bewaard gebleven, oorspronkelijke hoofdstructuur van de kasteeltuin (padenkruis met zichtassen).
- Vanwege de ouderdom en gaafheid van de restanten parkbos ten zuiden van het kasteelcomplex, behorende bij het 19^{e}-eeuwse bosquet.
- Vanwege de verschillende sierelementen in de tuin, waarvan sommige vervallen waren en ondertussen hersteld: fonteinbassin, tuinpaviljoen/ eendenhuisje, ijskelder.

- Vanwege de herinrichting van de siertuin ten oosten van de kasteelgracht, dat in het verleden altijd een siermoestuin was.
- Vanwege de eenvoudige tuinaanleg, waarbij het sieraspect ten dienste stond van het nutsaspect.
- Vanwege nog resterende monumentale parkbomen en hoogstamfruitbomen.

Tuinarchitectonische waarden – tuin van Genhoes

- Vanwege de lindenlaan als representatieve entree tot het kasteel.
- Vanwege de verbinding van het kasteelcomplex met de omgeving via zichtlijnen en vergezichten.
- Vanwege de herkenbare invloeden van verschillende tuinstijlen in de loop der eeuwen (renaissance, classicisme, vroege landschapsstijl).

Waarden vanuit de gebruikshistorie – landgoed Genhoes

- Als residentie van internationale elite sinds de 16^{e} eeuw.
- Vanwege de eeuwenlange pachtrelatie met de kasteelhoeve (tot 2000).
- Vanwege de gave representatie van een landgoed als economisch ensemble met kasteel, kasteelhoeve, kasteelhoeve en omliggende productieve gronden.
- Vanwege de historische relatie met de parochiekerk Johannes de Doper, Oud-Valkenburg (collatierecht, familiegraven).
- Vanwege de lindenlaan als hoofdtoegang en oprijlaan tot het kasteelcomplex, minstens sinds 1555.
- Vanwege de lokale historische routes binnen het Geuldal en tussen het Geuldal en de plateaudorpen die over het landgoed lopen, zoals kerkenpaden.

Belevingswaarde – landgoed Genhoes

De belevingswaarde van landgoed Genhoes als erfgoedensemble is hoog:

- Wegens de afleesbare historiciteit van het gehele landgoed met diverse landschappen.
- Vanwege de karakteristieke ligging in het Geuldal bij het kerkdorp Oud-Valkenburg
- Genhoes is weliswaar niet te bezoeken, maar vanaf openbare wegen en paden wel goed zichtbaar, zoals de laan van Schaloen en vanaf de eigen lindenlaan.
- Vanwege de zichtlijnen en panorama's vanaf de omliggende heuvels aan noord- en zuidzijde richting kasteel en dorp.

Luchtfoto. Bron: http://dorpenstedennederland.blogspot.com/2020

6. Bronnen

6.1 Archieven en andere instanties

Aviodrome
Centraal Museum, Utrecht
Esri Nederland
Huis voor de Kunsten Limburg
Kadaster
KBR (Koninklijke Bibliotheek/ Bibliothèque Royale), België
Landesarchiv Nord Rheind Westfalen
Letterkundig Centrum Limburg
Nationaal Archief
Provincie Limburg
Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL)
Rijksdienst voor het Cultureel Centrum (RCE)
Stichting Limburgse Kastelen
Vrije Universiteit Amsterdam

6.2 Privé collecties en persoonlijke mededelingen

Joep Crolla, Rotterdam
Ton Crolla, Valkenburg
André Hassink, Natuurmonumenten
Stan Jacobs, Valkenburg
Michiel Purmer, Utrecht
Jos Smeets, Valkenburg
Elyze Storms-Smeets, Arnhem
Ger Willems, Bocholtz
Jacquo Silvertand, Valkenburg

6.3 Literatuur

A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden* (1851)
E.M.M. Blok, B. Olde Meierink en C.M.F. Brouwer, *Cultuurhistorische analyse, waardestelling en visie Genhoes te Valkenburg aan de Geul* (2004, rapport SB4)
H.J.S.M. Broers, 'De ridderschap van het Land van Valkenburg en het geslacht Vos uit Brunssum in de zeventiende eeuw', in: *Virtus, Jaarboek voor Adelsgeschiedenis 2* (1994/ 1995) 34-41
J. Craandijk, *Wandelingen door Nederland met pen en potlood. Deel 2* (1876)
J. Craandijk, *Wandelingen door Nederland met pen en potlood. Deel 6* (1882)
J. Crolla, *Laatste officiële geïllustreerde Gids voor Valkenburg, Geul, Gulp en Maasdal (meerdere edities tussen circa 1910 en 1950)*
'De monumenten van Valkenburg (L.) en omgeving', in: *Oudheidkundig jaarboek, 3e serie van het Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond*, jrg 9 (1929) 82
M. Th. van Dijk-Franx, 'Genhoes en de Tuin der Hesperiden', in: *Jaarboek van Historische en heemkundige studies in en rond het Geuldal 15* (2005) 31-66.
M. Th. van Dijk-Franx, 'Het middeleeuwse kasteel Genhoes te Oud-Valkenburg', in: *Jaarboek van Historische en heemkundige studies in en rond het Geuldal 16* (2006) 177-192
A.J.A. Flament, 'Het kasteel Genhoes te Oud-Valkenburg', in: *Het Buiten*, 19 september 1914
J.A.K. Haas, *De verdeling van de landen van Overmaas, 1644-1662. Territoriale desintegratie van een betwist grensgebied* (1978)
V. Hamers, *'t Kapelke... Kapellen langs velden en wegen in Zuid-Limburg* (1999)
A. Hassink, *Genhoes. Natuurvisie 2016-2034* (2016)
W. Hupperetz, B. Olde Meierink en R. Rommes, *Kastelen in Limburg. Burchten en landhuizen (1000-1800)* (2005)
C.A. Huygen, *Groot Valkenburg. Historisch gezien* (1951)
C.A. Huygen, *Genhoes te Oud Valkenburg. Valkenburg's bakermat* (1956)
K.J.Th. Janssen de Limpens, 'Geschiedenis der heerlijkheid Oud-Valkenburg, nieuwe bijdragen', in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg, jaargang 102* (1966) 55-92
H. Jongsma, *Kasteelen, buitenplaatsen, tuinen en perken van Nederland* (1912-1914)
B. Kooij, 'Reconstructie en planvorming. De tuinmuren en de kassen bij het kasteel Genhoes, Oud-Valkenburg 17-19, en bij de naastgelegen boerderij, Oud-Valkenburg 21, in Schin op Geul', in: B. Kooij et al, *Kassen in Nederland, 1650-1950* (2019) 695-699
De Maasgouw; Orgaan voor Limburgsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde, jrg. 34, (1912)

De Maasgouw; Limburg's Jaarboek voor Geschiedenis, Taal en Kunst jrg. 49, deel 43 (1929)
J. Moes, *Onder aristocraten. Over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland, 1848-1914* (2012)
Natuurhistorisch Maandblad 58e jaargang, nr. 2 (1969)
E. van Nispen tot Sevenaer, 'De monumenten van Valkenburg en omstreken', in: Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, *Oudheidkundig Jaarboek* 9e jaargang (1929) 83-85
J.G.M. Notten, *Valkenburg aan de Geul in Dictionaire Historique de Limbourg Neerlandais de la periode feodale a nos jours, vertaald door Jan G.M. Notten* (1985)
M. Purmer en C. Burger, *Visie cultuurhistorie Zuid-Limburg. Landschap en landschapselementen in de gebieden van Natuurmonumenten* (2010)
M. Purmer, *Het landschap bewaard. Natuur en erfgoed bij Natuurmonumenten* (2018)
H. Renes, 'Oude visvijvers in Zuid-Limburg', in: *Bulletin KNOB* (1991-3) 85-97
J. Renes, *De geschiedenis van het zuidlimburgse cultuurlandschap* (1988)
Rijkscommissie voor Monumentenzorg, *Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst deel viii. De provincie Limburg, tweede stuk* (1926)
F. Rutten, *Ons mooie Nederland. Limburg* (1918)
R. Rutte en B. Vannieuwenhuyze, *Stedenatlas Jacob van Deventer. 226 Stadsplattegronden uit 1545-1575 – Schakels tussen verleden en heden* (2018)
A. de Ryckel, *Les fiefs du comté de Dalhem* (1908)
W.C.H. Staring, *Natuurlijke historie van Nederland. Tweede deel: de bodem van Nederland* (1860)
E. Storms-Smeets, 'Waar kastelen verrijzen', in: J.Jas et al (2013 red.) *Kastelen in Gelderland* (2013) 15-24
E. Storms-Smeets, 'From elite to public landscapes. The case of the Klarenbeek estate in Arnhem, 1880-1950', in: *Virtus, Journal of Nobility Studies*, 23 (2016) 147-168
E. Storms-Smeets en D. Loozen, 'Valkenburgse kastelen in de Tweede Wereldoorlog', in: Platform Wereldburgerschap, *Valkenburg a/d Geul beleeft 75 jaar bevrijding* (2020) 16-23
E. Storms-Smeets en F. Vogelzang, 'Inleiding. Oorlog in Arcadië', in: *Het Buiten. Kastelen, buitenplaatsen en hun bewoners. Speciale WOII editie* (2020) 3-5.
F. Vanmeulebrouk, 'Genhoes', in: *Periodiek Heemkunde Sjin 25* (mei 2004) 15-21
J.M. van de Venne, Geschiedenis van het kasteel van Valkenburg, zijn heren en hun drossaarden (1951)
A.A.M. Warffemius en B.H.J.N. Kooij, *Bouwhistorische opname kasteel Genhoes* (2002, rapport RDMZ)
F. Weusten en M. Brouwers, 'Wie woonde waar, deel 9', in *Periodiek Heemkunde Sjin. Periodiek 11* (1995) 1-8
H. Witte, *Het Geuldal. In en om Valkenburg. Wandelgids voor Valkenburg's omstreken* (1898)

6.4 Websites

bagviewer.pdok.nl
heemkundesjin.nl/
library.wur.nl
maps.google.nl
monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/
nimh-beeldbank.defensie.nl
portal.prvlimburg.nl/gisviewer
rce.webgispublisher.nl/
www.ahn.nl
www.archieven.nl
www.biografischportaal.nl
www.bliestorf.de
www.bodemdata.nl
www.buitenplaatseninnederland.nl
www.cultureelerfgoed.nl
www.dbnl.org
www.delpher.nl
www.erfgoedstem.nl
http://genealogieonline.nl
https://heemkundesjin.nl/veldnamen/
www.hollandluchtfoto.nl
http://gedbas.genealogy.net/
www.kadaster.nl
www.kastelen.nl
www.kastelenbeeldbank.nl
www.kasteleninnederland.nl
www.koetshoes.nl
www.landesarchiv-nrw.de
www.letterkundigcentrum-limburg.nl
www.limburger.nl
www.limburgsekastelen.nl
www.limburgserfgoed.nl
www.mapire.eu
www.meertens.knaw.nl
www.museumvalkenburg.nl
www.nationaalarchief.nl
www.natuurmonumenten.nl
www.ostbelgien.net
www.parlement.com
www.pdok.nl
www.probos.nl
www.rijckheyt.nl
www.rijksmonumenten.nl
www.rijksmuseum.nl
www.topotijdreis.nl
www.tvvalkenburg.tv
www.visitzuidlimburg.nl
www.wikipedia.nl
www.wikiwand.nl

7. BIJLAGEN

7.1 Monumentgegevens, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Kasteel (nr. 514716)

KASTEEL; omgracht, in oorsprong middeleeuws gebouw in mergel en baksteen op L-vormige plattegrond; op de hoek (noordwestpunt) een uitspringende forse vierkante toren; samen met de binnenplaats vormt het gebouw een vrijwel vierkant eiland; de binnenplaats heeft een keermuur in mergel met lage borstwering; de westelijke kasteelvleugel, XVI-XVII, heeft twee bouwlagen boven de kelders; mergel, alleen noordgevel in baksteen (18e eeuws); zadeldak met drie nokschoorstenen en trapgevel aan zuidzijde en schild aan noordkant; de lange muur aan de grachtzijde heeft direct onder de parterreramen drie brede banden in baksteen, die in de vier torengevels doorlopen; ramen met meerruitsvensters en blokvormig omlijst met hardsteen; onder de goot een fries met gotische boogjes; dubbele ingangsdeur in de oostgevel op de binnenplaats; de zware toren, ongeveer 1500, is in mergel uitgevoerd en heeft boven de kelder drie verdiepingen; de bovenste correspondeert met de kapverdieping van de westvleugel; smalle meerruitsvensters; achtkantig, aan de voet sterk geknikt dak, dat eindigt in een uivormige spits; daarop windvaan met jaartal 1620; de noordvleugel, XVIII, in baksteen en enkele meters tot aan de gracht verlengd in de 19e eeuw, heeft boven de kelders één hoge verdieping en daarboven een verdieping in de mansardekap; symmetrische gevels aan buiten- en courzijde (afgezien van de verlenging): in het midden een rijk omlijste risalerende poortdoorgang met links en rechts telkens twee licht getoogde meerruitsvensters met hardstenen omlijstingen; Régence poortomlijsting in mergel en hardsteen, boven de gootlijst doorlopend in halfrond fronton met drie vazen en door rocaille omlijste alliantiewapens, waaronder een getoogd meerruitsvenster; in de omlijsting, ter weerszijden van de poort een smal getoogd venster. Boven de poortdoorgang aan de courzijde een zonnewijzer ter breedte van de poort. Alle kasteeldaken met leien gedekt. Inwendig onder meer: van oorsprong vrij hangende steektrap, XVIII, met forse vierkante vaasvormige balusters, alles in eikenhout; diverse kamers met stucplafonds en eiken parketvloeren en betimmeringen, XVIII. In salon Lodewijk XV- schoorsteenmantel van bruingeaderd marmer met erboven schilderstuk (Diana).

Waardering
KASTEEL van algemeen belang
- vanwege de ouderdom en de cultuurhistorische waarden;
- vanwege de boeiende architectuur: harmonisch samengaan der verschillende bouwstijlen en -perioden;
- als historisch en fysiek middelpunt van de historische buitenplaats en uitgangspunt van de compositie van de parkaanleg.

Complex rijksbeschermde buitenplaats (nr. 514717)

Met complexonderdelen: 514716, 514718, 514719, 514720, 514721, 514722, 514723

De HISTORISCHE BUITENPLAATS GENHOES ligt enkele kilometers ten oosten van Valkenburg, in het stroomdal van de Geul, direct op de zuidoever van de Molenbeek, een zuidelijke omleiding van de Geul; het complex bestaat uit een dubbel omgracht, in oorsprong middeleeuws kasteel op L-vormige plattegrond met een forse hoektoren; een deel van de buitengracht is in de 19e eeuw gedempt; de brede vierkante binnengracht met lage walmuren in mergel omgeeft het kasteel en de binnenplaats; een oplopende brug met 6 bogen geeft toegang tot het kasteeleiland; op het terrein tussen de binnen- en deels gedempte buitengracht liggen de grote kasteelhoeve, de voormalige moestuinen, de tuinmuren met restanten van kassen en een klein park met monumentale oude bomen: een landschappelijke aanleg uit ongeveer 1825 op basis van een 18e eeuwse geometrische aanleg, waarvan onder meer nog een fonteinbassin resteert; in dit parkje liggen ook de fundamenten van een ijskelder en een paviljoen; het complex wordt van oudsher geheel omgeven door boomgaarden; een korte lindelaan leidt vanaf de straatweg naar de poort, die toegang geeft tot de weg tussen de cour van de hoeve en de binnengracht; deze weg, waarop de brug naar het kasteel uitkomt, loopt verder de oorspronkelijke moestuin in. Het complex wordt aan de noordzijde begrensd door de Molenbeek, aan de oostkant door een scheisloot, aan de zuidzijde door de

straatweg en aan de westkant door de Molenbeek en percelen van derden. De historische buitenplaats Genhoes omvat de volgende onderdelen: KASTEEL (1), PARKAANLEG (2), BOERDERIJ (3), BRUG (4), POORTEN en HEKKEN (5), MUREN en KASSEN (6) en TUINSIERADEN (7).

Waardering van het complex
De HISTORISCHE BUITENPLAATS GENHOES is van algemeen cultuurhistorisch belang vanwege de ouderdom en de hoge mate van architectonische gaafheid van het gehele complex, zeker ook voor wat betreft de vrijwel ongestoorde ligging in het landschap van het Geuldal en vanwege de samenhang van de onderdelen.

Parkaanleg (nr. 514718)

PARKAANLEG, in oorsprong XVIII; de bescheiden (t.o.v. het kasteel) parkaanleg bevindt zich op het terrein tussen de brede slotgracht en de buitengracht, en bestaat uit het gebied van de voormalige moestuin en een wandelparkje met oude bomen en slingerpaadjes. De buitengracht sluit aan op de zuidwestpunt van de binnengracht en loopt haaksgewijs om het parkje en de moestuin heen en eindigt bij de uiterste noordoostpunt van de moestuin; eertijds liep de gracht door tot om de boerderij en sloot waarschijnlijk weer op de binnengracht aan bij de poort aan het einde van de oprijlaan; het wandelbosje ligt ten zuiden van het kasteel en vanaf de kasteelhof is er een fraai uitzicht op de aanleg met monumentale bomen, waaronder rode beuk, plataan, linde en eik; veel van deze bomen dateren uit de tijd van de aanleg van het landschappelijke parkje (rond 1825); de aanleg is geënt op een geometrische 18e eeuwse aanleg, waarvan een rond bassin (zie onder 7c) en de fundamenten van een ijskelder en een paviljoen (zie onder 7b en 7a) resteren; het bassin ligt in de as van de brug (zie onder 4) en de poort in de noordvleugel. Het langgerekte terrein van de voormalige moestuin ligt tussen de beide oostelijke grachtarmen en is in de 19e eeuw in tweeën gedeeld door een extra tuinmuur in mergel (zie onder 5); De oudere en meer noordelijk gelegen muur sluit het moestuinterrein af aan de noordzijde; door de gehele moestuin loopt een lengteas, gemarkeerd door twee hekken in de genoemde muren; de huidige inrichting van de moestuindelen is eigentijds en deels in gebruik als erf van de boerderij; deze inrichting vertegenwoordigt geen monumentwaarde. Naast de beide genoemde assen, die net niet parallel lopen, is er een derde belangrijke zichtas, namelijk de as, die vanuit de ingangsdeur in het kasteel over de cour en de gracht naar het oosten loopt; deze as staat loodrecht op de as in de moestuin en wordt in de terrasmuur gemarkeerd door een ijzeren balkonhek (zie onder 7d). Deze zichtas strekt zich uit tot over de tuin en betrekt zo de aangrenzende weilanden bij het park. De korte oprijlaan met puinverharding is beplant met enkele rijen linden. Het terrein ten zuidwesten van het kasteel, deels weiland, deels boomgaard, behoort van oudsher tot het Genhoes. De eenvoudige inrichting accentueert de monumentaliteit van achtereenvolgens de met lindes beplante oprijlaan, de poort en het kasteel en ondersteunt zodoende de climaxwerking van deze representatieve as.

Waardering
PARKAANLEG van algemeen belang
- vanwege de ouderdom;
- vanwege de gaaf bewaard gebleven structuur van de aanleg en de daarmee samenhangende onderdelen, zoals muren, poorten, hekken en andere tuinelementen;
- vanwege de landschappelijk-visuele, cultuur- en tuinhistorische waarden van -met name - het oude geboomte in het wandelparkje;
- vanwege de samenhang van de samenstellende onderdelen.

Boerderij (nr. 514719)

BOERDERIJ, XVIII; ten noorden van het kasteel; serie van geschakelde bouwdelen op U-vormige plattegrond rond verhard erf; alle muren van witgesausde baksteen, alle daken met grijze pannen. Van west naar oost: woongedeelte met twee bouwlagen onder zadeldak; de naar het kasteel gekeerde topgevel is blind; er tegenaan is de inrijpoort gebouwd; courgevel met ingangsdeur en 6-lichtsramen; aansluitend een lagere schuur; één bouwlaag met zadeldak en vernieuwde inrijdeuren; aansluitend poortdoorgang onder lessenaardakje; vervolgens haaks aansluitend twee identieke stalgebouwen onder wolfdaken, met elkaar verbonden door een lagere korte tussenbouw; weer haaks aansluitend schuur met zadeldak, dat aansluit op en even hoog is als vorige schuur; getoogde inrijpoort; vervolgens iets hogere schuur onder wolfdak met twee getoogde inrijdeuren; naar kasteel gerichte kopgevel is blind; hierop sluit haaks naar het oosten gericht een lagere woonvleugel van twee bouwlagen aan, eveneens onder afgewolfd dak; deze vleugel loopt evenwijdig aan de noordarm van de binnengracht en is ervan gescheiden door het weggetje dat naar de moestuin leidt.

Brug (nr. 514720)

BRUG; XVI of ouder; geheel in mergel met 6 bogen; aan boerderijzijde beginnend met een trap van 4 hardstenen treden: zeer bijzonder, aangezien dat betekent, dat de kasteelcour niet per as bereikt kon/kan worden; na de treden loopt de brug langzaam op; lage borstwering, ook in mergel met licht getoogde afdekplaten; boven de laatste boog, bij het kasteel, geen borstwering, maar een eenvoudig ijzeren spijlenhek; muurankers in I-vorm met aan onder- en bovenzijde dubbele krul.

Waardering

BRUG van algemeen belang
- vanwege de ouderdom;
- vanwege de bijzondere architectonische vormgeving;
- als wezenlijk functioneel, ornamenteel en architectonisch onderdeel van het complex.

Poorten en hekken (nr. 514721)

a. inrijpoort, XVIII-c, geheel in mergel, alleen doorgangomlijsting in hardsteen: gelegen aan het einde van de oprijlaan, aansluitend aan de blinde topgevel van de boerderij; ronde poort (zonder deuren) in de muur tussen twee vierkante pijlers met vierkante dekselvazen bekroond; boven de kroonlijst tussen de pijlers een halfcirkelvormig blind fronton, in het midden bekroond door een vaas;

b. hek, XVIII-c, in mergel en baksteen: aan het noordelijke einde van de lengteas in de moestuin: twee bakstenen kruispijlers met rijk geprofileerde dekplaten (mergel), waarop vierkante dekselvazen (mergel); aan voor- en achterzijde van de pijlerschachten versiering in reliëf met ovale velden; aan buitenzijde der pijlers voluutvormige wangen in mergel;

c. hek, midden-XIX, in mergel: in dezelfde as, in de 19e eeuwse tuinmuur in de moestuin; vierkante pijlers met trapsgewijs verlopende dekplaten bekroond; eenvoudige smeedijzeren hekvleugels

d. twee tegenover elkaar geplaatste hekken aan het einde van de oprijlaan, XIX-d: lage witgeverfde smeedijzeren hekken als toegang tot de weiden links en rechts van de oprijlaan.

Waardering

POORTEN en HEKKEN van algemeen belang
- vanwege de ouderdom;
- vanwege de rijke vormgeving en de ornamentele waarde daarvan;
- als wezenlijk cultuurhistorisch, functioneel en decoratief onderdeel van het complex.

Muren en kassen (nr. 514722)

MUREN en KASSEN; keermuren langs de gracht, XVIII of ouder: de binnengracht heeft keermuren met een lage borstwering aan de noordelijke, oostelijke en zuidelijke buitenoever; ook de kasteelcour wordt door terrasmuren van de gracht gescheiden; hiervan is de borstwering hoger; alle muurwerk in mergel. In de moestuin zijn twee evenwijdige muren in mergel; de meest noordelijke, met vensteropeningen, sluit de moestuin aan de noordzijde af van het weidegebied; via een kort stukje muur is er verbinding met het onder 5b genoemde hek; de muur is eigenlijk de achterwand van een grote 18e eeuwse kas, waarvan de fundering en de oostelijke zijwand (mergel) met ingang nog resteren; van deze zijmuur is de driehoekige vorm en een fraaie voluutvormige versiering nog duidelijk aanwezig; de andere muur, in het verlengde van de noordelijke grachtarm, dateert uit de 19e eeuw en eindigt tegen de buitengracht; ook in mergel; tegen deze muur, uitgebouwd in de binnengracht, het restant van een kas in mergel.

Waardering

MUREN en KASSEN van algemeen belang
- vanwege de ouderdom;
- vanwege de cultuurhistorische en functionele waarden;
- vanwege de belangrijke architectonische details van vooral de restanten van de eerstgenoemde kas;
- vanwege de samenhang met de andere onderdelen van het complex.

Tuinsieraden (nr. 514723)

TUINSIERADEN, te weten:
a. grachtpaviljoen, ook wel eendenhuis
b. fundamenten ijskelder
c. bassin
d. balkonhek
e. beelden

ad a.: ten zuiden van het kasteel op de plaats waar de buitengracht in de binnengracht stroomt: langwerpig bakstenen gebouwtje onder mansardedakje, XVIII; alleen fundering nog aanwezig; restanten thans opgeslagen, in afwachting van wederopbouw.

ad b.: in het wandelparkje: fundering (mergel) van achthoekige ijskelder, XVIII.

ad c.: in het parkje, in de as van de toegangsbrug: rond bassin in geprofileerde hardsteen op fundering van mergel, XVIII; bassinrand op maaiveldhoogte.

ad d.: in oostelijke terrasmuur op de kasteelcour: smeedijzeren balkonhek met gebombeerde vorm, XVIII; in de naar het oosten gerichte as vanuit de ingangsdeur van de westvleugel; deze as snijdt loodrecht de lengteas van de moestuin.

ad e.: in het ronde bassin: terracotta Herculesbeeld op - er niet oorspronkelijk bijbehorende- vierkante hardstenen sokkel in Régence stijl; het beeld stond vroeger waarschijnlijk in het midden van de moestuin, op het snijpunt van de beide assen; op de terrasmuur ter weerszijden van het ijzeren balkonhek: twee terracotta kinderfiguurtjes, XVIII; "Winter", meisje met vuurpotje en wintergroen; " Amerika", jongetje met krokodil, pijlenkoker en verentooi.

Waardering
TUINSIERADEN van algemeen belang
- vanwege de ouderdom;
- vanwege de kunsthistorische en ornamentele waarden;
- als wezenlijke cultuurhistorische onderdelen van de parkaanleg;
- vanwege de samenhang met de andere onderdelen van het complex.